

ZBORNIK RADOVA
CONFERENCE PROCEEDINGS

Primjena računovodstva i revizije u savremenim uslovima poslovanja
Application of Accounting and Auditing in Modern Business Conditions

Naučni skup
„Primjena računovodstva i revizije u savremenim uslovima poslovanja“

Scientific Conference
“Application of Accounting and Auditing in Modern Business Conditions“

Izdavač/Publisher:

Besjeda Banja Luka
Banja Luka College

Za izdavača/For publisher:

prof. dr Nenad Novaković

Urednici zbornika/Editors in chief:

doc. dr Vanja Šušnjar Čanković
Zorana Agić, MA

Recenzenti:

prof. dr Simeun Vilendečić
prof. dr Zoran Kalinić
prof. dr Rajko Macura
prof. dr Nenad Novaković
prof. dr Mladen Mirosavljević
doc. dr Branka Savić
doc. dr Jasmina Gligorijević
doc. dr Svetlana Dušanić Gačić
doc. dr Vanja Šušnjar Čanković

Lektor/Lector:

mr Vesna Đurović

Naučni skup
„Primjena računovodstva i revizije
u savremenim uslovima poslovanja“

ZBORNİK RADOVA

Scientific Conference
“Application of Accounting and Auditing
in Modern Business Conditions”

CONFERENCE PROCEEDINGS

28. maj 2016. godine

Banja Luka College
Banja Luka, 2016.

Naučni skup
„Primjena računovodstva i revizije u savremenim uslovima poslovanja“

Scientific Conference
“Application of Accounting and Auditing in Modern Business Conditions“

Naučni odbor/Scientific Board:

Prof. dr Simeun Vilendečić
Prof. dr Zoran Kalinić
Prof. dr Nenad Novaković
Prof. dr Rajko Macura
Prof. dr Trajko Miceski
Doc. dr Silvana Pasovska
Doc. dr Branka Savić
Doc. dr Svetlana Dušanić Gačić
Doc. dr Vanja Šušnjar Čanković
Doc. dr Miloš Ljubojević
Mr Adriana Galant
Zorana Agić, MA

Organizacioni odbor/Organizational Board:

Prof. dr Mladen Mirosavljević
Doc. dr Jasmina Gligorijević
Mr Vesna Đurović
Dragan Pejić, MA
Nikola Novaković, MA
Aleksandar Babić, MA

SADRŽAJ

RAČUNOVODSTVENI ASPEKTI I REVIZORSKI STANDARDI U USLOVIMA ODRŽIVOG PRIVREDNOG RAZVOJA ACCOUNTING ASPECTS AND AUDIT STANDARDS IN TERMS OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT <i>Brankica Todorović</i>	7
KRITERIJI I OPRAVDANOST EVIDENTIRANJA DOBITI I OSTALE SVEOBUHVATNE DOBITI CRITERIA AND ADEQUACY OF PROFIT NOTING AND OTHER OVERALL PROFIT <i>Josipa Mrša, Josip Čičak</i>	19
ULOGA REVIZIJE U OCJENI FINANSIJSKIH IZVJEŠTAJA BANAKA THE ROLE OF REVISION IN EVALUATION OF BANK FINANCIAL REPORTS <i>Branka Savić</i>	29
SAVREMENI IZAZOVI OBRAČUNA I UPRAVLJANJA TROŠKOVIMA U PROIZVODNIM PREDUZEĆIMA CONTEMPORARY CHALLENGES OF AUDIT AND COST MANAGEMENT IN MANUFACTURING COMPANIES <i>Irina Alić</i>	47
DRUŠTVENO ODGOVORNO POSLOVANJE: ANALIZA POSTOJEĆIH OKVIRA IZVJEŠTAVANJA CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: AN ANALYSIS OF EXISTING REPORTING FRAMEWORKS <i>Adriana Galant</i>	63
EKONOMSKA KRIZA KAO KOREKTIVNI FAKTOR EKONOMSKE POLITIKE ECONOMIC CRISIS AS A CORRECTIVE FACTOR OF ECONOMIC POLICY <i>Vanja Šušnjar Čanković, Svetlana Dušanić Gačić</i>	79

PREFERIRANJE ETIČKIH NORMI I DRUŠTVENA ODGOVORNOST U BIZNIS AKTIVNOSTIMA PREFERRING OF ETHICAL NORMS AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN BUSINESS ACTIVITIES <i>Silvana Pasovska, Trajko Miceski</i>	87
SINERGIJA RAČUNOVODSTVA I INFOROMACIONIH TEHNOLOGIJA U CILJU OSTVARENJE VRHUNSKIH POSLOVNIH REZULTATA SYNERGY OF ACCOUNTING AND MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN ORDER TO ACHIEVE OUTSTANDING BUSINESS RESULTS <i>Zoran Stipanović</i>	99
RAČUNOVODSTVENI I PORESKE ASPEKT FINANSIJSKOG LIZINGA ACCOUNTING AND TAX ASPECT OF FINACIAL LEASING <i>Svetlana Dušanić Gačić, Zorana Agić</i>	109

RAČUNOVODSTVENI ASPEKTI I REVIZORSKI STANDARDI U USLOVIMA ODRŽIVOG PRIVREDNOG RAZVOJA

ACCOUNTING ASPECTS AND AUDIT STANDARDS IN TERMS OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Brankica Todorović¹

Sažetak

Privredni razvoj sa akcentom na održivost je nametnuo potrebu integriranja svih aspekata ekonomskog, socijalnog i društvenog razvoja radi ostvarivanja društvenog blagostanja. Zbog toga se pred računovodstvo i reviziju nameću novi zadaci koji su vezani i za obuhvatanje i iskazivanje troškova sa aspekta njihove nadoknade u uslovima trošenja prirodnog kapitala i zagađivanja životne sredine. U radu se analiziraju: 1) revidirani sistemi nacionalnih računa (SNA), računovodstveni aspekti troškova i revizorski standardi, koji su od značaja za povećanje društvenog blagostanja i održivi privredni razvoj i 2) obaveze privrednih subjekata sa aspekta obavljanja poslovne aktivnosti i zaštite životne sredine. Cilj analize je uočavanje područja u navedenim segmentima koja nisu u dovoljnoj meri ili analitički precizno obuhvatila i razradila metodološke okvire svih segmenata privrednog razvoja.

Ključne reči: računovodstvo, revizija, privredni razvoj, održivost.

Abstract

Economic development with an emphasis on sustainability faced the need to integrate all aspects of economic, social and human development to achieve social welfare. Therefore, prior to accounting and auditing impose new tasks that are related to the coverage and presentation of costs in aspects of their compensation in terms of the spending of natural capital and environmental pollution. The paper analyzes: 1) the revised system of national accounts (SNA), costs and accounting aspects of auditing standards which are of importance to increase social welfare and sustainable economic development and 2) liabilities

¹ Dr Brankica Todorović, Ekonomska škola, Užice, Srbija, bdanica@neobee.net

ties of business entities in terms of business activities and environmental protection. The goal of the analysis is to detect areas in these segments that are not sufficiently covered or analytical precision and methodological frameworks developed all segments of economic development.

Keywords: *accounting, auditing, business development, sustainability.*

1. UVOD

Prirodna dobra se degradiraju usled ekonomske aktivnosti i zagađenja. Zbog toga se sa smanjenjem rezervi neobnovljivih resursa mora voditi računa o trošenju prirodnog kapitala. Postojanje ekološkog računovodstva je uslovljeno potrebom da se na osnovu prikupljanja i kvantifikovanja ekonomskih parametara poslovanja utvrdi koliko je ugrožen održivi razvoj sa stanovništa iscrpljivanja i degradacije resursa u budućnosti.

U dosadašnjoj računovodstvenoj praksi, u računima nacionalnog knjigovodstva se vodi, pre svega, proizvodni kapital kao osnovni element produkcije i nivoa razvoja. Na ovaj način se ne obuhvata trošenje prirodnog kapitala i dobara koja se često tretiraju kao besplatni resursi ili eksterni društveni trošak.

Ekološko računovodstvo sa knjigovodstvenom evidencijom prirodnih resursa se počelo razvijati u pojedinim zemljama od 1970. godine. Metodologija za uspostavljanje konzistentnog sistema ekološkog računovodstva je nastala 1993. godine pod nazivom Sistem ekonomskog i ekološkog knjigovodstva (SEEA) (UN, 1993).

U savremenim uslovima razvijanje ekološkog računovodstva treba da obezbedi svestraniji monitoring i instrumente prikupljanja i obrade podataka koji se odnose na prirodna dobra i resurse i da definiše faktore koji imaju ključni uticaj na odnos između ekonomije i ekologije. Na ovaj način ekološko računovodstvo može da bude u funkciji očuvanja biodiverziteta u svim zaštićenim područjima sveta.

Poštovanje računovodstvenih politika i revizorskih standarda, kao i ispunjavanje obaveza preduzeća koja svojim poslovanjem utiču na zagađivanje prirodne sredine, su neophodni preduslovi svestranijeg privrednog razvoja kojim se povećava društveno blagostanje.

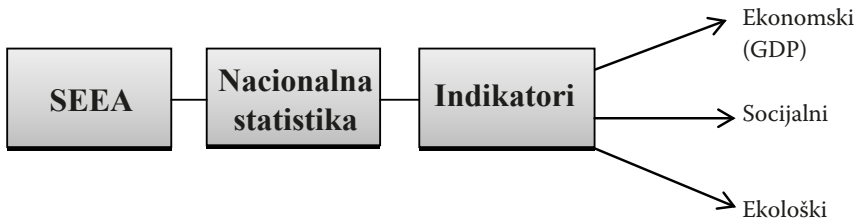
2. RAZVOJ SISTEMA NACIONALNIH RAČUNA DO DANAS

Prirodna dobra su važan proizvodni i element održivog razvoja zbog obezbeđivanja resursa, evidencije šteta koje nastaju njihovim korišćenjem i zaštite životne sredine. Zaštitna funkcija prirodnih dobara utiče na održivi razvoj direktno i indirektno. Direktni uticaj se ogleda u postojanju čistog vazduha, vode, zemlje i ravnoteže u ekosistemu. Indirektni uticaj se ostvaru-

je preko ekonomskog sistema kao proizvođača što znači da se ekonomskim aktivnostima koriste prirodna dobra, ali izazivaju i štetni uticaji na prirodnu sredinu².

Prvi pisani dokument koji objedinjuje ekonomske, socijalne i ekološke pokazatelje ekonomskog razvoja nastao je 1993. godine pod imenom Sistem ekonomskog i ekološkog računovodstva (SEEA). Podsystemi SEEA su: Sistem nacionalnih računa (SNA), Računi prirodnih resursa (NRA) i Računi protoka materijala (MSP). SNA je nacionalni novčani račun koji opisuje fizički uticaj degradacije prirodnih resursa i vrednosti životne sredine u novčanom smislu. NRA je račun koji opisuje akcije različitih izvora i upotrebe prirodnih resursa u toku obračunskog perioda. MSP je račun protoka materijala koji obuhvata protok energije i merenje protoka materijala kroz ekonomiju.

Cilj upotrebe prirodnih dobara je stvaranje materijalnog blagostanja koji se prema sistemu nacionalnih računa izražava preko GDP i NDP (EDP) (Slika 1). GDP je bruto, a NDP i EDP su neto pokazatelji društvenog blagostanja. Pokazatelj EDP sa javlja u Sistemu ekonomskog i ekološkog računovodstva od 2000. godine³. Ovaj pokazatelj se odnosi na ekonomsku ulogu prirodnih resursa koji treba da promovišu ekonomski rast.

Slika 1. Indikatori koji utiču na održivi privredni razvoj

SEEA (2003)⁴ sadrži predlog koncepta Nacionalnih Footprint računa koje reprezentuju pokazatelji: Global Footprint Network i Biokapacitet. Global Footprint Network se koristi kao pokazatelj od ranih 90-tih godina⁵. Ovaj pokazatelj izražava ekološki deficit, odnosno, maksimalno opterećenje koje

² Handbook of National Accounting, *Integrated Environmental and Economic Accounting*, Interim version, 1993.

³ Handbook of National Accounting, *Integrated Environmental and Economic Accounting*, New York, 2000.

⁴ Handbook of National Accounting, *System of Integrated Environmental and Economic Accounting*, UN, EC, IMF, OECD, World Bank, 2003.

⁵ Rees, W. E., "Ecological footprints and appropriated carrying capacity: what urban economics leaves out", *Environment and Urbanisation* 4(2): 121-130, 1992.

Wackernagel et al., "National natural capital accounting with the ecological footprint concept", *Ecological Economics* (29): 375-390, 1999.

Wackernagel et al., "Tracking the ecological overshoot of the human economy", *Proc. Natl. Acad. Sci. U.S.A.* 99 (14): 9266-71, 2002.

stanovništvo može nametnuti životnoj sredini. Biokapacitet je indikator održivog razvoja koji se izračunava množenjem površine područja sa faktorom prinosa iz datog ekosistema i odgovarajućim faktorom ekvivalencije.

Redefinisani koncept SEEA je nastao 2005. godine kao posledica povećanog trošenja prirodnog kapitala bez odgovarajuće nadoknade. Primenu ovog koncepta prati odgovarajuća zakonska procedura i međuzavisnost ekonomske politike i zaštite prirodne sredine.

Dalje redefinisane koncepta SEEA⁶ podrazumeva, između ostalog, usklađivanje nacionalnih footprint računa sa klasifikacionim kodovima u kontnom okviru. Da bi se postigli ciljevi redefinisane SEEA potrebno je da ekonomska politika definiše precizne instrumente, mere i politike koje omogućavaju kompenzaciju potrošnje resursa.

U 2011. godini je izrađena prva Uredbu EU⁷ o računima životne sredine u kome sve države članice EU treba da prikupljaju godišnje podatke za tri modula: Porez na životnu sredinu, Emisiju u vazduh od 14 supstanci industrije i Protok materijala domaćinstva i privrede koji pokazuju domaće ekstrakcije, uvoz i izvoz oko 40 materijala.

3. RAČUNOVODSTVENI ASPEKTI EVIDENCIJE TROŠENJA PRIRODNOG KAPITALA

Zaštita prirodne sredine i očuvanje prirodnog kapitala, pored iskazivanja u okviru sistema nacionalnih računa, je deo računovodstvene politike svakog nacionalnog sistema i zvanične statistike. Međutim, način iskazivanja i kvantifikovanje trošenja prirodnog kapitala i njihove nadoknade još nije razvijeno u dovoljnoj meri i kao takvo ne može doprineti nadoknadi utrošenog kapitala.

3.1. Računovodstvene politike evidencije i zaštite životne sredine

Imajući u vidu potrebu zaštite prirodne sredine i smanjenja njenog zagađivanja, koje može biti izazvano poslovanjem preduzeća, važno je primeniti odgovarajuću računovodstvenu politiku pri evidenciji troškova poslovanja.

⁶ *System of National Accounts 2008*, New York: European Commission, IMF, OECD, UN, World Bank, 2009.

⁷ *System of Environmental-Economic Accounting 2012 Experimental Ecosystem Accounting*, European Commission, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations, World Bank, 2013.

⁷ *Regulation (EU) No 691/2011 of the European parliament and of the council*, Official Journal of the European Union L 192/1, 2011.

Računovodstvene politike baziraju se na primeni sledećih računovodstvenih propisa:

- Zakon o računovodstvu i reviziji (Službeni glasnik RS 46/2006),
- Međunarodni računovodstveni standardi (Službeni glasnik RS 6/04, 16/08 i 116/08),
- Pravilnik o kontnom okviru i sadržini računa u kontnom okviru za preduzeća i zadruge (Službeni glasnik RS 114/06 i 119/08),
- Zakon o izmenama i dopunama Zakona o porezu na dobit preduzeća (Službeni glasnik RS 84/04 i 18/10),
- Zakon o porezu na dodatu vrednost (Službeni glasnik RS 84/04 i 61/2007),
- Pravilnik o obrascima i sadržini pozicija u obrascima finansijskih izveštaja za preduzeća zadruge i preduzetnike (Službeni glasnik RS 114/06 i 119/08) i
- Zakon o izmenama i dopunama Zakona o računovodstvu i reviziji (Službeni glasnik RS 111/09).

Pored poslovne aktivnosti preduzeća, zaštita prirodnog kapitala je vezana i za aktivnosti koje se preduzimaju na zaštićenim područjima. Zakonska regulativa vezana za upravljanje zaštićenim područjima u Srbiji se javlja od 1991. godine kada je donet Zakon o zaštiti životne sredine. Zakonom je definisano da se donošenjem akta o proglašenju nekog područja zaštićenim prirodnim dobrom određuje i upravljač tog dobra.

Upravljanje zaštićenim područjima je definisano kao delatnost od opšteg interesa. Pravo upravljanja zaštićenim područjima u okviru definisanih pravila dodeljuje Vlada Republike Srbije. Sa stanovišta imovinskih prava, imovina različitih lica ostaje nepromenjena, ali se vlasnicima postavljaju određena ograničenja u korišćenju navedene imovine (ograničavanje eksploatacije resursa, primena mineralnih đubriva, ispuštanje otpadnih materijala, režim korišćenja građevinskog zemljišta i sl).

Finansijsku evidenciju o poslovanju sa prirodnim dobrima i kapitalom rezervata vodi društvo kome je na upravljanje dato zaštićeno područje u skladu sa važećom nacionalnom i međunarodnom zakonskom regulativom.

Upravljač ima svoje posebno računovodstvo kao i svako privredno društvo ili ustanova koje sadrži evidenciju kapitala, prihoda i rashoda. Međutim, u finansijskoj evidenciji javlja se nesklad između bilansa stanja i bilansa uspeha. U bilansu uspeha evidentiraju se prihodi i rashodi nastali upravljanjem prirodnim dobrima u rezervatima, dok bilans stanja ne evidentira prirodne vrednosti i dobra (šume, vode, biljni i životinjski svet, zemljište).

3.2. Analiza finansijskih dokumenata rezervata prirode „Uvac“ i NP „Tara“

Analiza finansijskih dokumenata se sprovodi sa ciljem da se uoči da li se računovodstvene politike i revizorski standardi više poštuju u zaštićenim prirodnim dobrima nego u preduzećima.

Specijalni rezervat prirode „Uvac“ je zaštićeno prirodno dobro od izuzetnog značaja, dok je planina Tara zaštićena kao Nacionalni park. U ovim zaštićenim dobrima imenovan je upravljač, kao i obaveza finansijskog izveštavanja.

Rezervatom prirode „Uvac“ upravlja državno preduzeće „Rezervat Uvac“ d.o.o. Društvom upravlja Skupština koju čini ovlašćeni predstavnik osnivača, odnosno, Vlada Republike Srbije.

Nacionalni park „Tara“ organizuje svoj rad u okviru „Javnog preduzeća NP Tara P.O. Bajina Bašta“, sa delatnošću – Zaštita i održavanje nepokretnih kulturnih dobara, kulturno-istorijskih lokacija, zgrada i sličnih turističkih spomenika.

Analiza pozicija bilansa uspeha rezervata prirode „Uvac“ je pokazala da su ukupni prihodi veći od ukupnih rashoda zbog čega je u 2011. godini ostvarena poslovna dobit od 11,9 miliona dinara (Tabela 1). Dobit je investirana u gradnju Vizitorskog centra i održavanje staza i prilazišta Rezervatu.

Najveće učešće u strukturi rashoda imaju troškovi zarada lica koja rade u čuvarskoj službi, pružanju turističkih usluga i održavanju Rezervata od 70,04% u 2011. godini. Troškovi materijala su posle troškova zarada najveći izdatak sa 2,1 milion ili 17,15%. Troškovi održavanja su u 2011. godini iznosili 11.04% svih troškova. Troškovi za marketing unapređenje i zaštitu su iznosili 1,77%.

Tabela 1: Struktura prihoda i rashoda rezervata prirode „Uvac“ u 2011. godini

Red. br.	Naziv pozicije	SRP Uvac	%
1.1	Sopstveni prihodi	9.340	38,35
1.2	Subvencije i donacije	111	0,46
1.2.1	Domaće		
1.2.1.1	Lokalna samouprava		
1.2.1.2	Budžet RS	14.000	57,49
1.2.1.3	Autonomna pokrajina		
1.2.1.4	Fond za vode		
1.2.2	Strane donacije		
2	Prihodi od turizma, poseta	902	3,7
	Ukupni prihodi	24.353	100

3.1	Troškovi zarada	8.666	70,04
3.2	Troškovi materijala	2.121	17,15
3.3	Troškovi održavanja	1.366	11,04
3.4	Troškovi marketinga, unapređenja i zaštite	220	1,77
	Ukupni rashodi	12.373	100
5	Knjigovodstvena vrednost imovine	29.822	
6	Dobit	11.980	-

Izvor: Plan upravljanja Specijalnim rezervatom prirode Uvac 2013-2022. godine, Program upravljanja 2008-2012. godine

Analiza pozicija bilansa uspeha NP "Tara" je pokazala da su ukupni prihodi veći od ukupnih rashoda zbog čega je u 2011. godini ostvarena poslovna dobit od 2,148 miliona dinara (Tabela 2).

Najveće učešće u strukturi rashoda imaju troškovi zarada lica koja rade u sektoru planiranja, zaštite i razvoja područja, sektoru korišćenja područja, opštih i pravnih poslova, ekonomsko-finansijskih poslova, čuvara prirode i internog revizora od 51,36% u 2011. godini. Ostali poslovni rashodi su sa 31,35%. Troškovi amortizacije su iznosi 7,69%. U okviru ovih troškova javljaju se troškovi održavanja protivpožarnih vozila i aparata.

Tabela 2: Struktura prihoda i rashoda NP „Tara“ u 2011. godini

Red. br.	Naziv pozicije	NP "Tara"	%
1.1	Poslovni prihodi	318.198	94,79
1.1.1	Prihodi od prodaje	260.006	81,7
1.1.2	Prihodi od aktivniranja učinaka	8.912	2,8
1.1.3	Povećanje vrednosti zaliha	9.227	2,9
1.1.4	Ostali poslovni prihodi	40.295	12,6
1.1.5	Smanjenje vrednosti zaliha učinaka	242	0,07
1.2	Finansijski prihodi	105	0,03
1.3	Ostali prihodi	17.393	5,18
	Ukupni prihodi	335.696	100
2.1	Poslovni rashodi	304.445	91,27
2.1.1	Nabavna vrednost prodate robe	181	0,06
2.1.2	Troškovi materijala	29.029	9,54
2.1.3	Troškovi zarada	156.379	51,36
2.1.4	Troškovi amortizacije	23.405	7,69
2.1.5	Ostali poslovni rashodi	95.451	31,35
2.2	Finansijski rashodi	7.703	2,31
2.3	Ostali rashodi	21.400	6,42
	Ukupni rashodi	333.548	100
3	Dobit	2.148	-

Izvor: Plan upravljanja Nacionalnog parka Tara za period 2012-2021. godina, Program upravljanja NP Tara za 2015. godinu

Analiza finansijskih dokumenata u ova dva zaštićena područja je pokazala:

- ne vodi se posebno računovodstvo prirodnog kapitala,
- bilans stanja ne evidentira prirodne vrednosti i dobra,
- u bilansu uspeha se evidentiraju prihodi nastali upravljanjem prirodnim dobrima,
- u knjigovodstvenu vrednost imovine nisu uključene vrednosti šuma, voda, livada, ambijenata i drugih prirodnih vrednosti i dobara rezervata
- podaci o knjigovodstvenoj vrednosti imovine odnose se na ulaganja u vizitorski centar, turističke brodove, mesta za naplatu ulaznica i dr.
- u okviru planova razvoja i zaštite rezervata evidentirani skoro svi ključni resursi. U Programu upravljanja NP "Tara" za 2015. godinu planirane su aktivnosti: zaštita i čuvanje područja iznos 6.850.000, praćenje stanja prirodnih vrednosti 300.000 (u I stepenu zaštite, posebno rezervata omoreke), monitoring livadnih staništa 350.000, monitoring faune 1.300.000, monitoring klime 650.000 i monitoring speleoloških objekata 300.000.

U Programu Upravljanja⁸ za naredni period potrebno je kvantifikovati pojedine vrednosti za koje postoje indikatori za novčano iskazivanje. U NP „Tara“ je sistematizacijom radnih mesta predviđen rad internog revizora koji ima zadatak da štiti i unapređuje unutrašnji sistem rada kroz nadzor nad radom operativnih izvršilaca, kontrolom funkcionisanja unutrašnje obrade podataka i evidencija u skladu sa Međunarodnim standardima, a u skladu sa Zakonom o računovodstvu i reviziji.

4. REVIZORSKI STANDARDI U FUNKCIJI ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

Revizorski standard 1010-Razmatranje pitanja zaštite životne sredine u reviziji finansijskih izveštaja obuhvata pitanje zaštite životne sredine koja je važna za veći broj poslovnih subjekata i u određenim okolnostima može uticati na njihove finansijske izveštaje.

Ovi standardom je definisano:

- glavne preokupacije revizora u reviziji finansijskih izveštaja u vezi sa zaštitom životne sredine,
- primeri mogućih uticaja pitanja životne sredine na finansijske izveštaje i
- uputstva koja revizor razmatra kada određuje vrstu, vremenski raspored i obim revizijskog postupka u vezi sa:
 - poznavanjem poslovanja (MRS 310),

⁸ Program upravljanja 2008-2012, Specijalni rezervat prirode Uvac, Rezervat Uvac d.o.o., Nova Varoš, 2007.

- procena rizika i interna kontrola (MRS 400),
- razmatranje zakona i propisa u reviziji finansijskih izveštaja (MRS 250) i
- ostali dokazni postupci (MRS 620).

Tabela 3: Revizorski standardi koji razmatraju pitanja zaštite životne sredine

Revizorski standard	Obaveze revizora
MRS 310 „Poznavanje poslovanja“	-revizor razmatra važne uslove koji utiču na poslovanje kao što su zahtevi očuvanja i problemi zaštite životne sredine -revizorovo poznavanje problematike zaštite životne sredine mora biti dovoljno da mu omogući da razume događaje i transakcije u vezi sa zaštitom životne sredine što može značajno uticati na finansijske izveštaje i na reviziju -revizor razmatra delatnost u kojoj posluje poslovni subjekt zato što delatnost može ukazivati na moguće postojanje obaveza za zaštitu životne sredine
MRS 400 „Procena rizika i inherentna kontrola“	-procena inherentnog rizika -računovodstveni i interni kontrolni sistemi -kontrola okruženja -kontrolni postupci
MRS 250 „Razmatranje zakona i propisa u reviziji finansijskih izveštaja“	-revizor ne može biti odgovoran za nepoštovanje zakona i propisa o zaštiti životne sredine, međutim, revizor stiče opšte razumevanje zakona i propisa za koje, ako se ne poštuju, može se očekivati da će rezultirati značajnim pogrešnim prikazivanjem u finansijskim izveštajima -revizor koristi postojeće poznavanje poslovanja i delatnosti poslovnog subjekta -prikuplja podatke od menadžmenta u vezi sa politikama i postupcima koji se odnose na poštovanje zakona i propisa -prikuplja podatke od menadžmenta u vezi sa propisima o zaštiti životne sredine za koje se može očekivati da imaju ključni učinak na poslovanje poslovnog subjekta -diskutuje sa menadžmentom o politikama ili postupcima koji su usvojeni za knjigovodstveno iskazivanje procena i zaštite životne sredine
MRS 620 „Dokazni postupci“	-pribavljanje dokaza kroz propitivanje menadžmenta odgovornog za sastavljanje finansijskih izveštaja i zaduženih za pitanje zaštite životne sredine -razmatra potrebu pribavljanja potvrđujućih revizijskih dokaza kao i da li će koristiti rad stručnjaka za zaštitu životne sredine -uočavanje dokaza koji upozoravaju na postojanje rizika da finansijski izveštaji mogu biti značajno pogrešno prikazani zbog pitanja zaštite životne sredine -razmatranje potrebe ponovnog procenivanja inherentnog i kontrolnog rizika, kao i savetovanje sa stručnjakom za zaštitu životne sredine

Izvor: Međunarodni revizijski standardi

5. ODGOVORNOST PREDUZEĆA U VEZI SA RAČUNOVODSTVENIM I REVIZORSKIM IZVEŠTAVANJEM

Menadžment svakog poslovnog subjekta kao i upravljač zaštićenog područja odgovoran je za računovodstvene procene koje su sastavni deo finansijskih izveštaja. Da bi ove procene bile što realnije menadžment može tražiti stručne savete u vezi sa zaštitom životne sredine od stručnjaka kao što su inženjeri, stručnjaci za zaštitu životne sredine i advokati. Međutim, izveštaj stručnjaka može se odnositi samo na jedan element određenog problema (zagađenost zemljišta), a ne na procenu troškova svih važnih problema.

Prilikom obavljanja poslovne aktivnosti, menadžment treba da omogući:

- poslovanje u skladu za izveštajima u kojima je navedena potreba zaštite životne sredine,
- (izveštaje su sastavili stručnjaci za zaštitu životne sredine, interni revizori ili revizori zaštite životne sredine),
- poštovanje zakona i propisa u vezi sa zaštitom životne sredine i
- uključivanje poslovnog subjekta u javno dostupan registar ili plan za uređivanje zagađenog zemljišta.

Pored obaveza i odgovornosti menadžmenta, važna je i njihova poslovna filozofija u smislu pristupa problemu zaštite životne sredine. Ova filozofija je vezana za učešće u programima za dobijanje sertifikata o sistemu zaštite životne sredine i dobrovoljno objavljivanje izveštaja o uspešnosti zaštite. Zbog toga je važno dodeljivanje odgovornosti za rad na zaštiti životne sredine i ispunjavanju zakonskih odredbi, odnosno, uspostavljanje menadžment kontrolnog sistema koji uključuje internu reviziju, obavljanje revizije zaštite životne sredine, kadrovsku politiku i podelu dužnosti.

Problemi uključivanja pitanja zaštite životne sredine u finansijske izveštaje mogu da obuhvate sledeće situacije:

- vremenski raskorak između radnje koja stvara problem zaštite životne sredine i njenog uočavanja od strane poslovnog subjekta,
- računovodstvene procene ne moraju imati uobičajeni obrazac ili mogu imati širok raspon mogućih rešenja zbog broja i vrsti pretpostavki na kojima se zasniva određivanje tih procena i
- zakoni i propisi o zaštiti životne sredine se menjaju te su tumačenja teško razumljiva ili dvosmislena.

Jedna od delatnosti u kojoj su definisani društveni troškovi je turizam, na osnovu čega svaka delatnost treba da definiše način obuhvatanja i naplate troškova koji su vezani za trošenje prirodnog kapitala. Društveni troškovi su svi troškovi koji nastaju u okviru turizma i koji moraju biti pokriveni

prihodima od strane onih koji neposredno ili posredno prouzrokuju te troškove.

6. ZAKLJUČAK

Privredni razvoj, u savremenim uslovima, uslovio je degradaciju prirodnog kapitala i zagađivanja životne sredine. Na ovaj način se smanjuje i veličina društvenog blagostanja koja je neophodna za kontinuiran razvoj nacionalne ekonomije.

Vođenje posebnog ekološkog računovodstva je neophodno, kako za subjekte koji obavljaju poslovnu aktivnost, tako i za oblike organizovanja i upravljanja prirodnim dobrima.

U narednom periodu je neophodno uspostavljanje ekološkog računovodstva u svim privrednim subjektima i utvrđivanje sistema za identifikaciju i naplatu troškova zagađenja prirodne sredine koje preduzeće svojim poslovanjem uzrokuje.

Takođe, mora se unaprediti saradnja između stručnjaka u oblasti zaštite životne sredine, menadžmenta i revizora. Stručnjaci u oblasti zaštite životne sredine donose propise i procedure koje su obavezujuće za poslovanje preduzeća, dok menadžment treba da uspostavi efikasniji sistem kontrole u ovoj oblasti, kao i internu reviziju. Saradnja sa revizorom je važna radi kvalitetnog i istinitog finansijskog izveštavanja.

Poštovanjem računovodstvenih procedura i revizorskih standarda, izvršavanjem individualnih obaveza preduzeća sa aspekta zaštite životne sredine, doprineće se održivom privrednom razvoju i uvećanju društvenog blagostanja.

7. LITERATURA

1. Handbook of National Accounting, *Integrated Environmental and Economic Accounting*, Interim version, 1993; https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_78E.pdf, pristupljeno 02.02.2016.
2. Handbook of National Accounting, *Integrated Environmental and Economic Accounting*, New York: United Nations, 2000; http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_78E.pdf, pristupljeno 12.02.2016.
3. Handbook of National Accounting, *System of Integrated Environmental and Economic Accounting*, UN, EC, IMF, OECD, World Bank, 2003; <http://unstats.un.org/unsd/envaccounting/seea2003.pdf>, pristupljeno 08.04.2016.
4. *Međunarodni revizijski standardi* („Službeni glasnik RS“ 6/04, 16/08 i 116/08).
5. *Plan upravljanja Specijalnim rezervatom prirode Uvac 2013-2022. godine*, Specijalni rezervat prirode Uvac, Nova Varoš, 2012.
6. *Plan upravljanja Nacionalnog parka Tara za period 2012-2021. godine*, JP “Nacionalni park Tara”, Bajina Bašta, 2011.

7. *Program upravljanja NP Tara za 2015. godinu*, JP “Nacionalni park Tara”, Bajina Bašta, 2014.
8. *Program upravljanja 2008-2012*, Rezervat Uvac d.o.o., Specijalni rezervat prirode Uvac, Nova Varoš, 2007; <http://www.uvac.org.rs/dokumenti/Program%20upravljanja%202008-2012.pdf>, pristupljeno 18.02.2016.
9. Rees, W. E., “Ecological footprints and appropriated carrying capacity: what urban economics leaves out”, *Environment and Urbanisation* 4(2): 121-130, 1992.
10. *Regulation (EU) No 691/2011 of the European parliament and of the council*, Official Journal of the European Union L 192/1, 2011; http://eur-lex.europa.eu/legal content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_2011.192.01.0001.01.ENG, pristupljeno 19.01.2016.
11. *System of National Accounts 2008*, New York: European Commission, IMF, OECD, UN, World Bank, 2009: <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>, pristupljeno 21.01.2016.
12. *System of Environmental-Economic Accounting 2012 Experimental Ecosystem Accounting*, European Commission, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations, World Bank, 2013. http://unstats.un.org/unsd/envaccounting/eea_white_cover.pdf, pristupljeno 18.02.2016.
13. Wackernagel, M., Onisto, L., Bello, P., Linares, A.C., Falfán, L., García, J.M., Suárez, G.A.I., Suárez, G.M.G. National natural capital accounting with the ecological footprint concept. *Ecological Economics*, (29): 375–390, 1999.
14. Wackernagel, M., Schulz, NB., Deumling, D., Linares, AC., Jenkins, M., Kapos, V., Monfreda, C., Loh, J., Myers, N., Norgaard, R., Randers, J. Tracking the ecological overshoot of the human economy, *Proc. Natl. Acad. Sci. U.S.A.* 99 (14): 9266–71. 2002.

KRITERIJI I OPRAVDANOST EVIDENTIRANJA DOBITI I OSTALE SVEOUBUH VATNE DOBITI

CRITERIA AND ADEQUACY OF PROFIT NOTING AND OTHER OVERALL PROFIT

Josipa Mrša⁹, Josip Čičak¹⁰

Sažetak

Cilj financijskog izvještavanja jest što vjernije prikazati financijski položaj i financijsku uspješnost gospodarskog subjekta. Računovodstvena struka u svome je teorijskom djelovanju usmjerena unaprjeđivanju postojećih modela financijskog izvješćivanja, a u skladu sa zahtjevom što vjernijeg prikaza stanja u kojem se gospodarski subjekt nalazi. Kreatori računovodstvene regulative prate zahtjeve koje razvoj svjetskog gospodarstva stavlja pred računovodstvenu struku i preispituju adekvatnost računovodstvenih standarda. Tako je preispitana i adekvatnost sustava izvještavanja o dobiti i ostaloj sveobuhvatnoj dobiti.

U ovom se radu daje pregled postojećeg modela izvještavanja o dobiti i ostaloj sveobuhvatnoj dobiti te opisuje model izvještavanja koji je predložio European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG). Predloženi model primjereniji je današnjim shvaćanjima suštine uspješnosti poslovanja i financijskog izvještavanja, a osnova modela jest jasno razgraničavanje ostvarene dobiti i ostale sveobuhvatne dobiti koju, prije svega opredjeljuje poslovni model kojim gospodarski subjekt iskazuje uspješnost poslovanja. Dakle, poslovnim se modelom određuju aktivnosti kojima se uvećava neto imovina gospodarskog subjekta i ostvaruju novčani tijekovi, a što bi trebala biti odrednica sadržaja izvještaja o dobiti i ostaloj sveobuhvatnoj dobiti.

Ključne riječi: *dobit, ostala sveobuhvatna dobit, poslovni model*

Abstract

The aim of financing reporting is to show as much as possible the financial position and financial success of business subject. Accounting profession is di-

⁹ Ekonomski fakultet Rijeka, mrsa@efri.hr

¹⁰ Ekonomski fakultet Rijeka, josip.cicak@efri.hr

rected towards in its theoretical acting in enhancement of existing models of financial reporting, and according to demands of true display of the status of the business subject. Developers of accounting regulations follow the requirements of the development of the world economy put before the accounting profession and question the adequacy of the accounting standards. That way, the adequacy of the system of reporting on profit and other comprehensive income is reviewed.

This paper provides an overview of the existing model of reporting on profit and other comprehensive income and describes the reporting model proposed by the European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG). The proposed model is more appropriate for understanding the essence of today's business performance and financial reporting, and the base model is a clear demarcation of the profit and other comprehensive income, which primarily determines the business model in which the economic operator shows business success. So, the business model is determined by activities that increased the net assets of the business subject and generate cash flows, which should be the determinant of the content of the income statement and other comprehensive income.

Key words: *profit, the rest of overall profit, business model.*

1. UVOD

Financijsko izvještavanje gospodarskih subjekata na europskoj je razini regulirano trima računovodstvenim standardima koji određuju oblik i sadržaj financijskih izvještaja te ekonomski sadržaj pojedinih pozicija tih izvještaja. To su Međunarodni standardi financijskog izvještavanja (MSFI), Europske računovodstvene direktive i nacionalni računovodstveni standard, a njihovo usklađivanje i prijelaz iz jednog u drugi sustav izvještavanja nužnost je suvremenog poslovanja.

Ovim se radom analiziraju zahtjevi koje postavljaju MSFI i EU direktive u financijskom izvještavanju, s naglaskom na izvještavanju o dobiti i ostaloj sveobuhvatnoj dobiti (OCI). S teorijskog stajališta nema razilaženja u stavovima o izračunu dobiti i njezinom odvajanju od ostale sveobuhvatne dobiti, odnosno u iskazivanju dobitaka koji nisu rezultat poslovanja poduzeća, već ih čine dobitci od držanja imovine i druge potrebne korekcije kapitala. Međutim, poslovni model koji primjenjuje konkretno poduzeće može značajno utjecati na klasifikaciju pojedinih pojava oblika dobiti i ostale sveobuhvatne dobiti. Logika postojećih standardnih rješenja MSFI pod značajnim je utjecajem prerađivačke djelatnosti. Svi MSFI prate proces transformacije uloženi resursa u proizvode i usluge koji se razmjenjuju na tržištu. Stoga je takav model teško transformirati u izvještajni model organizacija u čijoj je djelatnosti teško identificirati proces transformacije.

Uviđajući navedeni problem, EFRAG je pokrenuo raspravu kojoj je cilj postaviti razgraničenje promjena vrijednosti resursa koje su imanentne pojedinim tipovima poslovanja od nužnih promjena kapitala.

2. DOBIT I OSTALA SVEOBUHVAATNA DOBIT

Koncepti ukupne sveobuhvatne dobiti i ostale sveobuhvatne dobiti proizlaze iz koncepta vlasničke glavnice. Sveobuhvatna dobit predstavlja u izvještaju o financijskom položaju sve priznate promjene vlasničke glavnice (neto imovine) jednog poduzeća tijekom izvještajnog razdoblja, a koje nisu rezultat promjena koje proizlaze iz vlasničkih ulaganja i raspodjele vlasnicima. Ostala sveobuhvatna dobit je dio sveobuhvatne dobiti i dio vlasničke glavnice. (Bellandi, 2012).¹

MRS 1, Prezentiranje financijskih izvještaja² definira ostalu sveobuhvatnu dobit kao stavke prihoda i rashoda koje prema zahtjevima MSFI nisu priznate u izvještaju o dobiti ili gubitku, a ne priznaju se ni prema ostalim MSFI.

Komponente ostale sveobuhvatne dobiti uključuju:

- promjene koje proizlaze iz revalorizacije (regulira MRS 16 Nekretnine, postrojenja i oprema i MRS 38 Nematerijalna imovina);
- promjene iz ponovnog vrednovanja definiranih rezerviranja za primanja zaposlenih (regulira MRS 19 Primanja zaposlenih);
- dobitke i gubitke koji nastaju preračunavanjem financijskih izvještaja o inozemnom poslovanju (regulira MRS 21 Učinci promjena tečaja stranih valuta);
- dobitke i gubitke iz ulaganja u financijske instrumente vrednovane po fer vrijednosti u skladu s para 5.7.5 MSFI 9 Financijski instrumenti;
- dobitke i gubitke od financijske imovine mjerene po fer vrijednosti kroz ostalu sveobuhvatnu dobit u skladu s para 4.1.2A MSFI 9;
- efektivni dio dobitaka i gubitaka iz instrumenata zaštite novčanih tijekova i dobitke ili gubitke iz instrumenata zaštite koji štite ulaganja u instrumente glavnice mjerene po fer vrijednosti kroz ostalu sveobuhvatnu dobit, a u skladu s para 5.7.5 MSFI 9;
- za obveze iskazane po fer vrijednosti kroz dobit ili gubitak, svotu promjene fer vrijednosti koja se može pripisati promjenama kreditnog rizika (regulira MSFI 9 para 5.7.7);
- promjene vrijednosti vremenske vrijednosti opcija prilikom podjele intrizične vrijednosti i vremenske vrijednosti u opcijском ugovoru i iska-

¹ Bellandi F., 2012, „Dual Reporting for Equity and Other Comprehensive Income under IFRSs and U.S. GAAP Retained Earnings“, <http://ifrs.wiley.com>

² International Financial Reporting Standards, IAS 1, 2015 IFRS Foundation, Red Book, PART A

zivanja kao instrumenta zaštite promjena u intrizičnoj vrijednosti (MSFI 9, poglavlje 6);

- promjene vrijednosti forward elemenata u forward ugovorima ako su razdijeljeni forward elementi i spot elementi u forward ugovorima, a za instrumente zaštite se koriste promjene vrijednosti spot elementa; i promjene vrijednosti spreada financijskog instrumenta iskazanog u stranoj isključujući promjenu vrijednosti spreada od učinaka samoga financijskog instrumenta kao instrumenta zaštite.³

MSFI 9⁴ u četvrtom poglavlju opisuje ulogu poslovnog modela pri klasifikaciji financijske imovine. Poslovni model, tj. način na koji poduzeće ostvaruje novčane tijekove, određuje i način upravljanja njome. Ovu logiku prenosi EFRAG na izvještavanje o dobiti i ostaloj sveobuhvatnoj dobiti i predlaže model izvještavanja o dobiti i ostaloj sveobuhvatnoj dobiti koji se opisuje u nastavku rada.

3. ULOGA POSLOVNOG MODELA U FINANCIJSKOM IZVJEŠTAVANJU

Prvog srpnja 2015. objavljen je zajednički izvještaj sa skupa održanog u Brussels-u⁵, EFRAG-a⁶, EFFAS-a⁷, ABAF-a⁸ i članova IASB-a⁹ s temom: Može li se izvještaj o dobiti učiniti uporabljivijim? Tema skupa bila je također utvrditi ulogu Izvještaja o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti.

Izvještaj o dobiti ili gubitku je, prema stajalištu mnogih investitora, kreditora i ostalih korisnika financijskih izvještaja, osnovna mjera uspješnosti i najčešće polazište investitorima pri donošenju odluka o investiranju. Druga mjera uspješnosti poslovanja poduzeća je ostala sveobuhvatna dobit. Iako je ovakav koncept izvještavanja o dobiti postavljen pred više godina, postojeći Okvir međunarodnih financijskih standarda nije uključio bilo kakve upute o sastavljanju ovog izvještaja pa tako nije sasvim jasno prema kojim se načelima pojedine pozicije uključuju u ovaj izvještaj, a prema kojima u izvještaj o dobiti ili gubitku. Stavke koje su povijesno prikazivane izvan izvještaja o dobiti ili gubitka po ustaljenoj se praksi i nadalje prikazuju izvan ovog izvještaja.

3 ibidem

4 International Financial Reporting Standards, IFRS 9, 2015 IFRS Foundation, Red Book, PART A

5 <http://www.ifrs.org/Alerts/Conference/Documents/2015/Summary-Report-Investor-Outreach-1-Jul-05-PL-and-OCI-Publication.pdf>

6 European Financial Reporting Advisory Group

7 The European Federation of Financial Analysts Societies

8 The Belgian Association of Financial Analysts

9 International Accounting Standards Board

U svibnju 2015. godine IASB je objavio prijedlog Konceptijskog okvira financijskog izvještavanja (ED/2015/3) koji sadrži opis izvještaja o dobiti ili gubitku i prijedlog da izvještaj o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti ostane nedefiniran. Prijedlogom se također nastoji odgovoriti treba li dati podršku predloženom opisu izvještaja o dobiti ili gubitku i predloženom korištenju izvještaja o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti.

Na skupu u Bruselu iskazani su pojedinačni stavovi sudionika koji su doprinijeli EFRAG-ovom stavu prema prijedlogu standarda.

U nastavku prikazuju se poslovni modeli koji utječu, ili bi trebali utjecati, na financijsko izvještavanje poduzeća Europske unije, ali i ostalih poduzeća svijeta, koja zajedno čine svjetsko gospodarstvo i upućeno je jedno na drugo.

Poslovni model izravno utječe na financijsko izvještavanje poduzeća. Definicija poslovnog modela nije općeprihvaćena pa se ni informacije financijskih izvještaja kao osnovica donošenja poslovnih odluka ne primjenjuju konzistentno kod poduzeća koja sastavljaju financijske izvještaje. Nije postignuta ni suglasnost postoje li dva poslovna modela, o kojima onda ovisi i način izvještavanja o rezultatima poslovanja i financijskom položaju poduzeća, ili postoji više poslovnih modela s različitim strukturama po kojima se poduzeća razlikuju od svojih konkurenata. Pritom se pod poslovnim modelom podrazumijeva način na koji poduzeće izvodi svoj poslovni poduhvat, to jest, na koji način ostvaruje svoj novčani tijek. U nefinancijskim institucijama to je proces stvaranja vrijednosti od početka do kraja poslovnog poduhvata poduzeća između poduzeća i tržišta na kojem posluje.

Ovakav opis poslovanja prihvaćen u Europskoj uniji¹⁰ odražava se na financijske izvještaje u kojima se objavljuju podaci na osnovi kojih se procjenjuje financijski položaj i uspješnost poslovanja poduzeća. Sa stajališta EFRAG-a, značenje poslovnog modela usmjereno je na proces stvaranja vrijednosti, tj., način na koji poduzeće ostvaruje novčani tijek. Ako su to nefinancijske institucije, to je proces stvaranja vrijednosti od početka do kraja između poduzeća i poslovnog ili zemljopisnog tržišta.

Opis poslovnog modela ogleda se i u financijskom izvještavanju koji je osnovica ocjene financijskog položaja i uspješnosti poslovanja poduzeća. Njime se ocjenjuje i obrazlaže na koji je način poduzeće "stvorilo novac", na koji je način pribavilo kapital s primjerenim povratom resursa uloženi u poduzeće i u kojoj je mjeri poduzeće izloženo riziku te osiguranje od rizika.

Europski model financijskog izvještavanja načelno odvaja poslovne modele od menadžerskih nastojanja. I jedan i drugi pružaju relevantne informacije, ali poslovni modeli daju široku, sveobuhvatnu sliku i, u načelu, stabilniji su te zahtijevaju manje dokumentacije za njihovu verifikaciju.

¹⁰ EFRAG, European Financial Reporting Advisory Group, Getting a Better Framework, Profit or Loss Versus OCI, July 2015.

Sa stajališta EFRAG-a, financijski su izvještaji slika poslovnog modela u kojoj se vjerno prezentira ekonomska stvarnost u financijskim izvještajima poduzeća, a usmjerena je na nastale prošle i tekuće transakcije i događaje. Stoga, kad se utvrdi poslovni model, računovodstveni postupak usmjeren je na njega i izveden je iz tog poslovnog modela. Dakle, poslovni se model odražava na financijske izvještaje.

4. IZVJEŠTAVANJE O DOBITI ILI GUBITKU I IZBOR METODE MJERENJA

Za potrebe financijskog izvještavanja, **poslovni se model** može klasificirati u **dvije kategorije**:

- **Poduhvat s dodanom vrijednosti**, u kojoj poduzeće nabavlja resurse od dobavljača i zaposlenika i, nakon određenog procesa, pretvara te resurse u proizvode i usluge za kupce od kojih ostvaruje prihod (ovakav model koriste trgovina na malo, proizvođači, pružatelji usluga i komercijalne banke), i
- **Poduhvat s “promjenom cijena”**, u kojem poduzeće nabavlja imovinu (u nekim poslovanjima i obveze) da bi promjenom njihove vrijednosti ostvarilo dobitak (primjerice, kod prekupaca robe, investicijskih fondova i ostalih financijskih aktivnosti).

U načelu, mjerenje metodom troška primjenjuje se na imovinu i obveze u poslovanju dodavanja vrijednosti, dok se tekuće tržišne cijene u načelu primjenjuju u poslovanju na osnovi promjena cijena kojima se mjeri njihova uspješnost poslovanja.

Smatra se da ako se u poduzeću s poslovanjem dodavanja vrijednosti drži imovina koja nije uložena u poslovni model (primjerice, potraživanja) takvu imovinu ne treba prikazati kao ulaganja u poslovanje, već kao vrijednost koja je svotom, dospijećem i neizvjesnosti povezana s novčanim tijekovima.

Polazište mjerenja resursa i obveza u izvještaju o financijskom položaju i izvještaju o dobiti ili gubitku trebalo bi biti jednako i za izvještaj o financijskom položaju i za izvještaj o dobiti. Ipak, smatra se da se u neki slučajevima prezentiranje u izvještaju o dobiti ili gubitku zasniva na preračunavanju vrijednosti imovine ili obveza, čime se umanjuje sposobnost izvještaja o dobiti ili gubitku da ispuni svoju svrhu.

Prema MSFI, samo se učinci ponovnog vrednovanja imovine i obveza prikazuju u izvještaju o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti (OCI). S takvim se mišljenjem slaže i Japanski odbor za računovodstvene standarde, a i članovi EFRAG-a. S njihovog stajališta nema okolnosti u kojima bi se nova utvrđena vrijednost imovine ili obveza iskazala kao dio izvještaja o dobiti ili gubitku,

ali je to vrlo značajna informacija u izvještaju o financijskom položaju, posebno ako se imovina i obveze iskazuju metodom troškova nabave. Stoga se sve promjene vrijednosti imovine i obveza iskazane po troškovima nabave ili modificiranim troškovima nabave (primjerice, po manjoj vrijednosti između troškova nabave i drugih vrijednosti) trebaju prikazati u izvještaju o dobiti ili gubitku.

Iako se eksperti slažu da financijsko izvještavanje treba ovisiti o poslovnom modelu poduzeća, nije postignuta suglasnost o općeprihvaćenju definiciji poslovnog modela. No, uglavnom se smatra da je to osnovna aktivnost poduzeća ili aktivnost kojom poduzeće ostvaruje prihod. Sličnom se imovinom i obvezama može upravljati na različite načine slijedeći različite poslovne odluke. Rezultat toga jest ostvarenje različitog novčanog tijeka u različito vrijeme, kojega generiraju uloženi resursi. Računovodstvene informacije bit će korisne u mjeri u kojoj vjerno mogu prikazati te razlike i kojima će korisnicima izvještaja omogućiti procjenu vremena i svota budućih novčanih tijekova. Konceptijskim okvirom Međunarodnih računovodstvenih standarda treba doprinijeti ovakvom grupiranju informacija za donošenje poslovnih odluka i objasniti kako će se one odraziti izborom osnovice mjerenja imovine, obveza i rezultirajućih prihoda i rashoda.

Predloženi model financijskog izvještavanja klasificiran u dvije skupine, kao model kojim se dodaje vrijednost i model promjene cijena, moguće je primijeniti u gotovo svim poduzećima. Isto tako, poslovni se model može i mijenjati tijekom vremena kako se mijenjaju i okolnosti. Primjerice, poduzeće će u kratkom vremenu nastojati iznajmiti poslovni objekt u koji je uložilo svoje resurse, ali će u duljem vremenu pokušati ostvariti korist promjenom njegove tržišne vrijednosti.

Gradeći računovodstveni sustav kojim će se doprinijeti konkurentnosti Europske unije, EFRAG je identificirao sljedeće skupine poslovnih modela:¹¹

a) **Poslovni model promjene cijene.** Ovaj model uključuje različite poslovne modele, a svi su zasnovani na povećanju vrijednosti kapitala. Uključuju trgovačke aktivnosti u kojima je imovina, a ponekad i obveze, kupljena i prodana na istom tržištu na način da je ostvarena korist od promjene cijene u kratkom roku. Uključuje trgovačka poduzeća i investicijske aktivnosti koje na taj način ostvaruju svoj poslovni model. Također, uključuju i aktivnosti povećanja kapitala, kao što su investicijski fondovi. U svim navedenim primjerima investicija je kupljena i prodana na istom tržištu i zadržana određeno potrebno vrijeme da se ostvari optimalni povrat. U ovu se poslovnu skupinu mogu uključiti i trgovina izvedenicama, osim izvedenica koje se koriste kao zaštita novčanog tijeka. U poslovanju na osnovi promjena cijena dobiti od promjene cijena u obračunskom razdoblju najbolja su mjera uspješnosti poslo-

¹¹ EFRAG, Bulletin, Profit or Loss Versus OCI, July 2015.

vanja koju bi trebalo prikazati u financijskim izvještajima. Ista osnovica mjerenja primjerena je i za izvještaj o financijskom položaju.

b) **Poslovni model s transformacijom uloženi resursa.** Ovaj model u kojem poduzeće pribavlja i koristi ekonomske resurse od dobavljača i zaposlenika i, uglavnom nakon određenog procesa, proizvedene proizvode i usluge prodaje kupcima od kojih ostvaruje prihod. Ulaganja u proces mogu biti pre-rađena, kombinirana ili jednostavno prenesena s jednog na drugo tržište. Ova grupa poslovnih modela uključuje najveći broj sudionika na tržištu, kao što su trgovina na malo, industrijski proizvođači, uslužna poduzeća i poslovne banke. Njihova se financijska uspješnost mjeri kao razlika između ostvarenog prihoda prodaje kupcima i troškova proizvedenih proizvoda i usluga. Stoga je mjerenje vrijednosti inputa za ostvarenje outputa značaja osnovica mjerenja financijske uspješnosti. Prodaja kupcima kritični je događaj ostvarenja novčanog tijeka koji zahtijeva ulaganje drugih resursa. Tržište na kojem je roba prodana nije uvijek likvidno i vrlo je često prisutan određeni stupanj neizvjesnosti naplate potraživanja, uz učinke konkurencije i inovacija. Stoga se prihod ostvaren transformacijom u poslovnom modelu ne bi trebao priznati u izvještaju o dobiti ili gubitku prije no što su obveze podmirene. Pitanje koje se postavlja povezano s outputima, kao što su gotovi proizvodi, jest treba li ih vrednovati po tekućim tržišnim vrijednostima u izvještaju o financijskom položaju. Odluku o tome treba uključiti u standarde kako bi se dobile relevantne, uporabljive informacije. Procjena bi se trebala zasnivati na neizvjesnosti prodaje i potrebnog uloženi napora u njihovu prodaju.

c) **Poslovni model dugoročnih ulaganja.** Ovaj tip poslovnih modela uključuje poslovanje u kojem je imovina nabavljena s namjerom da generira prihode iz razdoblja u razdoblje. Konačno, na kraju dugoročnog razdoblja ostvaruje se konačni priljev novca od ulaganja imovine, najčešće njezinom prodajom na tržištu na kojem je originalno i bila kupljena pod sličnim uvjetima. Poduzeće može prodati i samo dio nabavljene imovine, a ostatak zadržati. Imovina se može zadržati ili ne mora iz razdoblja u razdoblje u kojima se ostvaruje novčani tijek. Priljev novca je ujedno i ostvareni prihod (primjerice, dividende ili na drugi način ustupljena imovina da na korištenje) te prodaja imovine. Njihova prodaja kritičan je trenutak i značajan za buduće poslovanje. U ovakvom tipu poslovanja odluka o investiranju i prodaji investiranoga odraz je strategije investiranja. Promjene vrijednosti imovine iz razdoblja u razdoblje nije značajna za periodično iskazivanje rezultata poslovanja, u kojem je povećanje kapitala sekundarno u takvom poslovnom modelu, a centralni interes jest ostvareni prihod izveden iz uloženi imovine. Stoga je i mjerenje po troškovima nabave relevantno iz perspektive ostvarivanja dobiti ili gubitka. Eventualno uvećanje vrijednosti uloženi imovine i s te osnove povećanje ka-

pitala prikazat će se u ostaloj sveobuhvatnoj dobiti kao rezultat dobitka od držanja imovine.

d) **Model upravljanja obvezama.** U ovom poslovnom modelu poduzeće priznaje dugoročne obveze i može ulagati u imovinu kako bi podmirilo te obveze. Tipičan primjer ovog modela poslovanja jesu osiguravajuća društva. Da bi mogli podmiriti dospjele obveze, poduzeće može ulagati resurse u imovinu koja je slična modelu dugoročnih ulaganja. U tom se slučaju zahtijeva vrednovanje i obveza i uložene imovine na konzistentnoj osnovi koja će najbolje iskazati dobit ili gubitak kroz prijeboj njihovih učinaka.

U nekim situacijama poduzeće može upravljati dugoročnim obvezama za svoj vlastiti račun. Primjer je ostvarenje zarade iz mirovinskog osiguranja zaposlenika ili ukidanje rezerviranja nastalih primjerice po ispunjenju obveze. U tim uvjetima poduzeće primjenjuje poslovni model upravljanja obvezama i na njega će primijeniti opisani model.

Poduzeće može poslovati u skladu s različitim prethodno navedenim modelima. Ostvarenje modela ovisi o novčanim priljevima i odljevima, a rezultati bi trebali biti prikazani u izvještaju o dobiti ili gubitku. Smatra se da aktivnosti kojima se ostvaruje vrijednost, tj. način na koji poduzeće ostvaruje novčani tijek, treba biti prikazana u izvještaju o dobiti ili gubitku. Nadalje, smatra da se financijska uspješnost poduzeća najbolje prikazuje uzimajući u obzir priljeve i odljeve resursa. Dok izvještaj o dobiti osigurava informacije o uspješnosti slijedeći poslovni model, izvještaj o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti (OCI) prikazuje ostale informacije o uvećanju kapitala koje nisu izravno povezane s izvođenjem poslovnog procesa. Stoga poslovni model mora biti polazna točka pri svrstavanju stavki u dobit ili u ostalu sveobuhvatnu dobit.

5. ZAKLJUČAK

1. U radu je prikazan teorijski koncept dobiti i ostale sveobuhvatne dobiti i modeli izvođenja poslovnog poduhvata, kojima se redefinira ostvarena dobit i ostala sveobuhvatna dobit na način da se izvještaj o ostaloj sveobuhvatnoj dobiti prilagodi potrebama poduzeća tj. načinu na koji se ostvaruje novčani tijek.
2. Međunarodnim računovodstvenim standardima reguliran je jedinstveni sustav financijskog izvještavanja korisnika, neovisan o poslovnom modelu, kojim se prikazuje uspješnost izvođenja poslovnog poduhvata poduzeća. Međutim, poslovnim se modelom ostvaruje novčani tijek i izravno utječe na način ostvarenja poslovnog poduhvata, a što bi trebalo biti opisano u financijskim izvještajima.

3. Definicija poslovnog modela nije općeprihvaćena pa se ni informacije financijskih izvještaja kao osnovica donošenja poslovnih odluka ne primjenjuju konzistentno kod poduzeća koja sastavljaju financijske izvještaje. Nije postignuta ni suglasnost postoje li dva poslovna modela, o kojima onda ovisi i način izvještavanja o rezultatima poslovanja i financijskom položaju poduzeća, ili postoji više poslovnih modela s različitim strukturama po kojima se poduzeća razlikuju od svojih konkurenata. U radu su opisana četiri poslovna modela koja podrazumijevaju način na koji poduzeće izvodi svoj poslovni poduhvat, to jest, na koji način ostvaruju svoj novčani tijek. Svaki od tih modela, prema specifičnostima ostvarivanja svog poslovnog poduhvata, priznaje prihode i rashode na svoj specifičan način. Ovakvim se načinom iskazivanja rezultata poslovanja osigurava puno bolja slika uspješnosti poslovanja poduzeća, ali i osnovica konkurentnosti poduzeća, koju predlaže opisani način izvještavanja.

6. LITERATURA

1. Bellandi F., 2012, „Dual Reporting for Equity and Other Comprehensive Income under IFRSs and U.S. GAAP Retained Earnings“, <http://ifrs.wiley.com>
2. EFRAG, European Financial Reporting Advisory Group, Getting a Better Framework, Profit or Loss Versus OCI, July 2015.
3. EFRAG, Bulletin, Profit or Loss Versus OCI, July 2015.
4. International Financial Reporting Standards, IAS 1, 2015 IFRS Foundation, Red Book, PART A
5. International Financial Reporting Standards, IFRS 9, 2015 IFRS Foundation, Red Book, PART A
6. <http://www.ifrs.org/Alerts/Conference/Documents/2015/Summary-Report-Investor-Outreach-1-Jul-05-PL-and-OCI-Publication.pdf>

ULOGA REVIZIJE U OCJENI FINANSIJSKIH IZVJEŠTAJA BANAKA

THE ROLE OF REVISION IN EVALUATION OF BANK FINANCIAL REPORTS

Branka Savić¹²

Sažetak

U savremenim uslovima poslovanja revizija ima veliki značaj, jer ona potvrđuje da su računovodstveni iskazi realno i istinito prikazani. U cilju razumijevanja potrebe za revizijom polazimo od procesa nastajanja i prezentacije računovodstvenih informacija krajnjim korisnicima. Primarni tok ovog komunikacijskog procesa je konvertovanje računovodstvenih podataka u korisne računovodstvene informacije o finansijskom izvještavanju, rezultatima poslovanja i novčanim tokovima i prenošenje tih informacija krajnjim korisnicima tih izvještaja. U ovom slučaju revizija se posmatra kao „veza koja stvara povjerenje“ između lica koja pripremaju finansijske izvještaje i korisnika tih informacija. Problem istraživanja u radu jeste revizija finansijskih izvještaja banaka, sa posebnim osvrtom na internu kontrolu i eksternu reviziju u banci.

Ključne riječi: *revizija, interna kontrola, eksterna kontrola, finansijski izvještaji banaka*

Abstract

In contemporary business conditions revision has great significance, because it confirms that the accounting statements are realistic and fairly present. In order to understand the need for revision we start from the process of the formation and presentation of accounting information to end users. The primary flow of the communication process is to convert accounting data into useful accounting information on financial reporting, results of operations and cash flows and the transfer of that information to end users of those statements. In this case, the revision is seen as 'relationship that creates trust' between persons who prepare financial statements and users of this informa-

12 Doc. dr Branka Savić, Visoka škola „Banja Luka College“, Banja Luka; e-mail: branka.savic@blc.edu.ba

tion. Focus of the research in this paper is the audit of financial statements of banks, with special emphasis on internal control and external audit of the bank.

Key words: revision, internal control, external control, financial reports of the banks.

1. UVOD

Riječ revizija potiče od glagola „revidere“, što u prevodu s latinskog znači ponovo vidjeti. U literaturi postoji mnogo definicija revizije, mada među njima nema nekih bitnih razlika. Prema Stevanu Kukoleći, revizija je svaka sistemska i detaljno provedena naknadna kontrola poslovanja privredne organizacije i vrši se kada je potrebno precizno rasvijetliti pravo stanje, kada se sumnja na postojanje finansijskih zloupotreba, itd¹³.

Tom Li reviziju definiše na sljedeći način: “Revizija je sredstvo pomoću koga se jedno lice uvjerava od strane drugog lica u kvalitet, stanje i status nekog predmetnog pitanja koje je ovo drugo lice ispitivalo“.

Na osnovu ovih definicija revizije možemo zaključiti kako ona nije ništa drugo nego ispitivanje finansijskih izvještaja, podataka o poslovanju, poslovnih knjiga i drugih dokumenata s ciljem dobijanja pouzdanog mišljenja o ekonomskom i finansijskom položaju klijenta. Predmet revizije su informacije o poslovnim transakcijama i događajima koji se mogu kvantifikovati, dok informacije koje se ne mogu kvantifikovati nisu predmet revizije.

2. REVIZIJA FINANSIJSKIH IZVJEŠTAJA

Prema Pravilniku o reviziji finansijskih izvještaja u Republici Srpskoj,¹⁴ revizija finansijskih izvještaja predstavlja ispitivanje finansijskih izvještaja radi davanja mišljenja o tome da li on objektivno i istinito prikazuje stanje imovine, kapitala i obaveza, kao i rezultata poslovanja pravnog lica, u skladu sa Međunarodnim računovodstvenim Standardima (MRS), odnosno Standardima za finansijsko izvještavanje (MSFI) i drugim propisima Republike Srpske.

Prema Međunarodnim standardima revizije, cilj svake revizije finansijskih izvještaja je pribavljanje mišljenja revizora. Mišljenje zavisi od rezultata revizije i ukazuje da li se finansijski izvještaj prezentuje u skladu sa MRS/MSFI. Znači, cilj svake revizije je saopštavanje zainteresovanim korisni-

13 <http://ekonomijanovisad.googlepages.com/Revizija>, 2010.

14 Pravilnik o reviziji finansijskih izvještaja u Republici Srpskoj, “Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 120/06,

cima mišljenja o saglasnosti finansijskih izvještaja sa ustanovljenim kriterijima. To saopštavanje formalizuje se kroz Izvještaj revizora.

Za reviziju je karakteristično¹:

1. naknadno ispitivanje finansijskih izvještaja ili finansijskih informacija kada je takvo ispitivanje potaknuto od strane subjekta ili predstavlja zakonsku obavezu,
2. reviziju obavljaju nezavisne i stručne osobe,
3. revidiranjem se želi utvrditi prikazuju li predočeni finansijski izvještaji realno i objektivno finansijsko stanje i rezultat posovanja subjekta,
4. objektivnost i realnost finansijskih izvještaja utvrđuje se prema definisanim kriterijima,
5. kriterijumi za ocjenu objektivnosti i realnosti finansijskih izvještaja moraju biti unaprijed poznati, a njih čine: računovodstvena načela, MSFI, zakonski propisi i usvojene računovodstvene politike,
6. revizija se obavlja u skladu sa Međunarodnim standardima revizije, poštujući Kodeks profesionalne etike revizora,
7. mišljenje o realnosti i objektivnosti finansijskih izvještaja potpisuje ovlašćeni revizor,
8. revizorski izvještaj s mišljenjem temelji se na objektivnim dokazima i dostavlja se zainteresovanim korisnicima,
9. revizorski izvještaj o objektivnosti i realnosti finansijskih izvještaja dostupan je javnosti.

Revizija treba da bude planirana i da ima formulisanu strategiju. Planiranje i strategija su dva veoma bitna segmenta revizije, jer dokaze revizije treba odabrati i procijeniti u odnosu na specifične ciljeve revizije koji su međusobno povezani. Strategija svake revizije mora biti pažljivo osmišljena i fleksibilna.

Svaka pogrešna poslovna odluka ima svoju cijenu koja se na tržištu mora platiti. Upravo zbog toga, da bi se izbjegle pogrešne poslovne odluke, upravljanje mora biti utemeljeno na realnim i objektivnim informacijama. U kontekstu tih informacija potrebno je istaknuti da vrlo važno mjesto pripada računovodstvenim, tj. finansijskim informacijama sadržanim u finansijskim izvještajima, a za realnost i objektivnost tih informacija zadužena je revizija.

Da bi što bolje shvatili značenje revizije u savremenim uslovima poslovanja, neophodno je da znamo šta je njena uloga.

Uloga revizije sastoji se u sljedećem²:

1. zaštita interesa vlasnika kapitala,

1 Spremić J., "Revizija", Zagreb, Hrvatsko udruženje revizora, 1995. str.11

2 Žager, K., Žager, L., "Analiza finansijskih izvještaja", Masmedia, Zagreb, 1999. str.129

2. stvaranje realne i objektivne informacione podloge za upravljanje i
3. pomoć u pribavljanju dodatnog kapitala smanjenjem rizika ulaganja.

Najznačajniji korisnici finansijskih izvještaja i revizorskih izvještaja³:

- vlasnici (zaštita interesa vlasnika kapitala);
- menadžment (realne i objektivne informacije za upravljanje, odgovornost menadžmenta za finansijske izvještaje);
- sadašnji i potencijalni kreditori i investitori (ocjena opravdanosti ulaganja u neki projekat);
- poslovni partneri (ocjena boniteta);
- vlada i vladine institucije (alokacija kapitala, fiskalna politika...);
- javnost (zaštita interesa malih akcionara, finansijski izvještaji su javni dokumenti i sloboda raspolaganja informacijama).

Veoma je važno da znamo zašto nam je revizija uopšte potrebna. Pored mišljenja nezavisnog revizora, koje omogućava eksternim i internim korisnicima donošenje odluka koje su zasnovane na nepristrasnim informacijama, postoje još dvije grupe razloga zbog kojih je potrebna revizija i revizorsko mišljenje. To su interni i eksterni razlozi.

U grupi internih razloga ističe se da revizor treba da upozori šta nije u redu sa poslovanjem klijenta i njegovim računovodstvenim sistemom i na taj način stvori pretpostavke za kvalitetnije poslovanje u budućnosti. Potrebno je da dā prijedloge koji će otkloniti postojeće nedostatke u poslovanju i stvoriti pretpostavke za kvalitetnije poslovanje u budućnosti. U grupi eksternih razloga koji uslovljavaju potrebu za revizijom ističu se: udaljenost, složenost poslovanja, pristrasnost i motivi.

Revidirani finansijski izvještaji realno i objektivno prikazuju stanje imovine, obaveza i kapitala, rezultat poslovanja i novčani tok, te iz tih razloga revizija povećava vrijednost finansijskih izvještaja. Informacije sadržane u revidiranim finansijskim izvještajima predstavljaju podlogu za poslovno odlučivanje.

Na osnovu svega navedenog, postoje četiri razloga zbog kojih korisnici informacija ne mogu samostalno da izvrše verifikaciju finansijskih izvještaja, a to su⁴: konflikti interesa, posljedice, kompleksnost i udaljenost.

Konflikti interesa

Između menadžera i korisnika izvještaja postoji konflikt interesa. Menadžer je odgovoran za sastavljanje finansijskih izvještaja i u takvoj situaciji postoji mogućnost manipulacije finansijskim izvještajima od strane mena-

³ Žager, K., Žager, L., "Analiza finansijskih izvještaja", Masmedia, Zagreb, 1999. str.129

⁴ Tracy, J.A., "Kako čitati i razumjeti finansijski izvještaj", Jakubin i sin & TEB, Zagreb, 1994. str.102

džera. Pošto menadžer kontroliše cjelokupni računovodstveni proces u preduzeću, postoji mogućnost da računovodstvene procese uskladi sa svojim interesima. Vlasnici preduzeća na osnovu uvida u finasijske izvještaje donose odluke i o sudbini menadžmenta, pa se može desiti da prezentuju finasijske izvještaje koji će ih prikazati u što boljem svjetlu. Korisnici finasijskih izvještaja su svjesni mogućeg konflikta interesa koji dovodi u pitanje nepristrasnost finasijskih izvještaja i zato angažuju ovlašćenog revizora koji će dati kredibilitet tim izvještajima i povećati vrijednost finasijskih izvještaja.

Posljedice

Odluke koje donose korisnici finasijskih izvještaja imaju značajne ekonomske posljedice. Zbog toga su korisnici izvještaja spremni da odvoje određena novčana sredstva za eksternu verifikaciju, jer će time dobiti sigurnost da su informacije oslobođene pristrasnosti i nepotpunosti.

Kompleksnost

Što su procesi prevođenja poslovnih transakcija u računovodstvene informacije kompleksniji, korisnicima tih informacija je teže da sami procijene kvalitet dobijenih informacija, a postoji i vjerovatnoća nenamjernih grešaka.

Udaljenost

Čak i kada korisnici imaju sposobnost da samostalno donose zaključke o kvalitetu dobijenih informacija, oni mogu biti spriječeni da izvrše direktnu verifikaciju zbog udaljenosti poslovnih transakcija i procesa njihovog obuhvatanja.

Doprinos revizije procesu finasijskog izvještavanja ima dvije dimenzije, a to su kontrola i kredibilitet informacija. Finasijski izvještaji postaju finasijski izvještaji u pravom smislu te riječi tek kada na njih svoj potpis stavi ovlašćeni revizor. Revizija štiti interes vlasnika kapitala, pomaže u pribavljanju dodatnog kapitala i osigurava realne i objektivne informacije za upravljanje. Zato je veoma važna u savremenoj ekonomiji. Zavisno od toga ko vrši reviziju, u bankama su zastupljene interna kontrola, te interna i eksterna revizija.

3. INTERNA KONTROLA U BANCI

Cilj interne kontrole u banci je zaštita njenih sredstava od pretjeranog trošenja, prevara ili neefikasne upotrebe, osiguranje validnih računovodstvenih podataka, osiguranja saglasja s politikama menadžmenta, i ocjenjivanje rada svih zaposlenih (radnika i menadžera), kao i odjeljenja unutar banke. Interna kontrola obuhvata sve mjere i postupke kojima se uvjerava

menadžment da banka u cjelini posluje u skladu s njenim planovima i politikama. Cilj interne kontrole je držati banku "na liniji" da radi u skladu s politikama i planovima menadžmenta. U formi posebnog odjeljenja se organizuje interna kontrola u banci. Potreba za odgovarajućom efikasnom internom kontrolom je u postojanju mnogih računovodstvenih evidencija, izvještaja, dokumenata i postupaka. Između odjeljenja za računovodstvo i interne kontrole u banci postoji tijesna saradnja, u smislu da "idu ruku pod ruku". Interna kontrola se stara za obezbeđenje što kvalitetnijih računovodstvenih podataka u banci. S druge strane, interna kontrola u mnogim svojim postupcima koristi računovodstvene podatke kod praćenja sredstava i efikasnosti-rada pojedinih odjeljenja u banci.

Interna kontrola u banci u širem smislu te riječi obuhvata: računovodstvenu kontrolu i administrativnu kontrolu. Računovodstvena kontrola obuhvata sve one mjere koje se odnose na zaštitu sredstava ili pouzdanosti informacije (na primjer, fizički popis blagajne-na šalteru). Administrativne kontrole su mjere preduzete radi povećanja poslovne efikasnosti (na primjer, pridržavanje tehničkih uputstava za prenos novčanih pošiljki u cilju spriječavanja krađa). Iako nisu predmet analize u ovom radu, već interna računovodstvena kontrola, one utiču na ukupnu efikasnost poslovanja banke.

U cilju postizanja što efikasnije interne kontrole u banci neophodno je: definisati jasna područja odgovornosti (formiranjem odjeljenja za određenu srodnu grupu bankarskih poslova, na primjer, krediti stanovništvu, krediti privredi, lizing poslovi, osiguranje itd.), odrediti rutinske postupke za obradu svake transakcije (koja mora proći kroz četiri odvojene faze: treba biti označeno ko će je odobriti, treba li biti odobrena, izvršena i evidentirana, ako menadžment želi usmjeravati aktivnosti banke prema planu - tipičan primjer su krediti), izvršiti raspodjelu dužnosti (tako da nijedna osoba ili odjeljenje ne vodi transakciju potpuno od početka do kraja u cilju međusobne kontrole zaposlenih, kako bi greške koje se pojave mogle biti odmah otklonjene, te odvojiti računovodstvenu funkciju od korišćenja sredstava (tako da zaposleni koji koriste sredstva, ili imaju pristup sredstvima ne vode računovodstvenu evidenciju za ta sredstva; ako ista osoba koristi sredstva i vodi računovodstvenu evidenciju postoji mogućnost i podsticaj za falsifikovanje evidencije kako bi se prikrilo manjak; osoba koja koristi sredstva neće, međutim, težiti da ih potroši, ukrade ili pokloni ako zna da drugi zaposleni vode evidenciju sredstava).

Takođe je neophodno razviti internu reviziju (čiji su ciljevi nadgledanje poboljšanje interne kontrole; ona testira i ocjenjuje računovodstvenu kontrolu, kao i administrativnu kontrolu, u svim područjima organizacije, i sastavlja izvještaje o svojim nalozima sa preporukama za vrhovni menadžment), finansijsko planiranje (za potrebe eliminisanja eventualnih odstupanja između

stvarnih i planiranih rezultata za svako odjeljenje u banci, što povećava efikasnost organizovane interne kontrole samo po sebi), sposobno osoblje (čija se sposobnost i poštenje delimično razvija kroz trening programe, kao i politiku selekcije osoblja i odgovarajućeg nadzora), rotacija zaposlenih (s jednog zadatka na poslu na drugi koja može osnažiti internu kontrolu, jer kada zaposleni znaju da će uskoro druga osoba preuzeti njihove dužnosti, vrlo je vjerovatno da će oni savjesno voditi evidenciju i slijediti definisane postupke, i pokazati greške ili nepravilnosti koje su: prouzrokovali zaposleni koji su prethodno izvršili dati zadatak), i dokumente obilježiti serijskim brojevima (kao sto su, na primjer, čekovi, ta ko da dokumenat odložen na određeno skriveno mesto zbog prekida u slijedu brojeva izazvaće upozorenje da ga nema).

Velika je uloga poslovne dokumentacije u unapređenju efikasnosti organizovane interne kontrole u banci. To je brojna poslovna dokumentacija, interne i eksterne prirode, u papirnom ili elektronskom obliku, kao sto su: instrumenti unutrašnjeg i međunarodnog platnog prometa, interni izvještaji, ugovori i dr. Ona mora biti u svakom pogledu, suštinski i materijalno, validna. Elektronsko poslovanje znatno utiče na povećanje efikasnosti organizacije poslovne dokumentacije i time interne kontrole u banci.

Postoje izvjesna ograničenja efikasne organizacije interne kontrole u banci. Tako, na primjer, efikasna interna kontrola bazirana na raspodjeli dužnosti može biti privremeno spriječena usljed tajnog sporazuma između dvije ili nekoliko osoba. Nepažljivost zaposlenih takođe može učiniti da je neefikasna interna kontrola. Sama organizacija interne kontrole u banci mora biti troškovno efikasna. Sledstveno tome je trebalo organizovati u svakoj banci, da odgovara potrebama i zahtjevima shodno obimu poslovanja.

Ključni problem interne kontrole u banci je spriječavanje prevara, definisane kao namjerno pogrešno interpretiranje činjenica s namjerom obmanjivanja nekog. Ako je svrha ove obmane lična korist na štetu drugoga, prevara ima karakter kriminalnog djela. U kontekstu analize uloge interne kontrole u spriječavanju prevara neophodno je jasno praviti razliku između grešaka i nepravilnosti računovodstvenim evidencijama. Greške se tretiraju kao nenamjerne. Za razliku od njih, nepravilnosti se odnose na namjerne greške učinjene u računovodstvenim evidencijama ili izvještajima radi nekih prevarantskih svrha. Nepravilnosti se klasifikuju na: prevare koju su učinili zaposleni i prevaru koju je učinio menadžment.

Prevara od zaposlenih odnosi se na nečasne radnje koje su izveli zaposleni u banci uprkos naporu menadžmenta da spriječi te radnje, kao što krađa sredstava, zaračunavanje manjih kamatnih stopa, precjenjivanje radnih sati, ispravljanje računa rashoda i utaja (pod kojom se podrazumjeva krađa sredstava koja je prikrivena falsifikovanjem računovodstvenih evidencija). Ako

jedan zaposleni izvršava cjelokupnu transakciju (na primjer, vodi sve aspekte odobravanja kredita), opasnost od nepravilnosti se povećava. Vjeruje se da raspodjela dužnosti smanjuje rizik prevara od zaposlenih. To se postiže takvim kontrolnim postupcima kao što su istraživanje radnog životopisa prijavljenih kandidata za posao, periodična rotacija zaposlenih na različite radne zadatke i česta kontrola sredstava upoređivanjem stvarnog stanja s količinama prikazanim u računovodstvenim evidencijama. Veoma se često zahtjeva od zaposlenih koji rukovode novcem ili drugim sredstvima koja su likvidna da nadoknade do određenog iznosa gubitke čiji je uzrok bila prevara ili utaja, redovnim ili sudskim putem. To saznanje samo po sebi utiče na smanjenje gubitaka od nečasnih zaposlenih. Isto tako, praktikuje se da se rizik krađe od zaposlenih osigura kod osiguravajućih kompanija.

Prevare koje je učinio menadžment odnose se na namjerno pogrešnu interpretaciju vrhovnog menadžmenta banke prema outsajderima, kao što je, na primjer, česta pojava prezentiranja neistinitih izvještaja u cilju namjernog upućivanja investitora i povjerioca u pogrešnom smjeru. Tu spada takođe pogrešna upotreba sredstava banke za lične koristi vrhunskog menadžmenta, kao što su prevelike plate za vrhunske menadžere i njihove rođake i dopuštanje menadžerima da imaju preveliku ličnu korist od takvih sredstava u vlasništvu banke, kao što su kuće, jahte i helikopteri, i prevarantski strukturirane poslovne transakcije između banke i njenog vrhovnog menadžmenta. Vrhovni menadžment banke koristi, dakle, svoj položaj povjerenja i ovlašćenja kako bi izigrao internu kontrolu i obogatio-sebe na teret banke i/ili spoljnih subjekata, kao što su prvenstveno investitori i povjerioci (zaposleni, klijenti i javnost takođe mogu biti vrlo oštećeni). Daleko su veće posljedice od prevara koje je učinio menadžment banke, nego zaposleni. One mogu prouzrokovati znatne gubitke po banku, dovesti je do stečaja, pa čak i za nacionalnu ekonomiju. Stoga je neophodno na bazi računovodstvenih podataka donositi odluke efikasnog alociranja i korišćenja ekonomskih resursa banke. U praksi su zabilježene brojne prevare koje je učinio menadžment banke. One utiču na povjerenje u banku, koje je kada se jednom izgubi veoma teško povratiti, i, povratno, umanjuje efikasno pronalaženje investicionog kapitala. U cilju skrivanja prevara koje je učinio menadžment banke, ograničava se raspodjela dužnosti, jer bi veliki broj ljudi bio upoznat sa njima i mnogi u tome ne bi učestvovali. Efikasna organizacija interne kontrole u banci limitira ne samo prevare koje su učinili zaposleni, već i sami menadžeri.

Revizori i kontrolori u banci su odgovorni za kontrolu priliva sredstava, uvida u troškove, i praćenja promjena njenog finansijskog stanja. Oni obavljaju vitalne zadatke u banci, i štite je od gubitka usled krivičnog djela i rasipanja novca. Stoga moraju izuzetno dobro poznavati oblasti revizije i

računovodstva. Naime, lica koja vrše provjeru nad bankama i sprovode regulative, moraju da imaju odgovarajuće znanje iz oblasti računovodstva, upravljanja poslovanjem, privrede, zakona o finansijama i propisa.

4. EKSTERNA REVIZIJA U BANCİ

Osnovna svrha eksterne revizije u banci je obezbjediti donosiocima odluka izvan nje, mišljenje stručnjaka o ispravnosti finansijskih izvještaja. Pod pojmom "ispravan" podrazumjeva se da su finansijski izvještaji banke potpuni, pouzdani, nepristrasni i prezentirani u skladu s opšteprihvaćenim računovodstvenim načelima. Putem revizije finansijskih izvještaja koje sastavlja menadžment banke premošćava se, "jaz povjerenja" koji bi mogao postojati između njih i njihovih korisnika. Da bi mišljenje revizora imalo snagu moraju biti nezavisni od banke koja prezentira finansijske izvještaje i njenog menadžmenta i imati čvrstu osnovu za svoje misljenje. Izraz revizija označava ispitivanje koje vrše revizori kako bi dobili pouzdanu osnovu za svoje validno misljenje.

Eksterni revizori proučavaju i ocjenjuju efikasnost organizacije interne kontrole u banci. Na osnovu toga dolaze do "osjećaja" za tačnost i pouzdanost računovodstvenih informacija banke.

Isto tako, sakupljaju dokaze kako bi potkrijepili svaku značajnu stavku u finansijskim izvještajima banke (na primjer, revizija odobrenih kredita – maksimalni pojedinačni iznos i, po potrebi, neposredni kontakt sa korisnicima). Za područja u kojima je interna kontrola slaba, revizori moraju sakupiti više dokaza izvan banke, jer imaju manje razloga za oslanjanje na informacije dobijene iz računovodstva banke. Uz potkrepljivanje stavki prezentirane u finansijskim izvještajima banke, eksterni revizori izvode postupke radi određivanja da su finansijski izvještaji i pripadajuće zabilješke potpune (na primjer, postupci koji su oblikovani tako da rasvijetle bilo koje neevidentirane obaveze).

Eksterni revizori nakon zaključivanja ispitivanja izdaju revizorski izvještaj, izražavajući svoje misljenje o ispravnosti finansijskog stanja banke, koji prati finansijske izvještaje kad god su prezentirani osobama izvan banke. Oni isto tako izdaju izvještaj za menadžment banke – koji se često zove pismo za menadžment – opisujući u detalje preporuke za poboljšanje efikasnosti organizacije interne kontrole. Eksterni revizori imaju bogato znanje iz područja interne kontrole, pošto stalno proučavaju i ocjenjuju efikasnost organizacije interne kontrole različitih banaka.

Po sebi se podrazumjeva da korisnici finansijskih izvještaja banke treba da shvate da eksterni revizori ne mogu u potpunosti garantovati da su isti "totalno" bez greške i nepravilnosti. Većina revizorskih postupaka je zasno-

vana na uzorcima, tako da nije izvodljivo provjeriti sve transakcije, naročito velikih banaka. Zbog toga, uvijek postoji mogućnost da se pojave greške ili nepravilnosti kod transakcija koje nisu pregledali eksterni revizori. Posebnu pažnju revizori treba da obrate na one greške ili nepravilnosti koje su značajne sa gledišta donošenja ispravnih odluka korisnika finansijskih izveštaja banke. One moraju biti rasvijetljene u normalnom toku revizije. Na pouzdanost finansijskih izveštaja banke utiče ne samo eksterna revizija, već i druga regulatorna tijela, na primjer, Komisija za hartije od vrijednosti. U svemu tome je bitno da se eksterna revizija etički ponaša. U suprotnome postupak revizije finansijskih izvještaja banke može biti neefikasan.

Ako eksterni revizori obavljaju reviziju s dužnom profesionalnom pažnjom, nisu odgovorni za štete koje proizilaze iz grešaka ili nepravilnosti koje su neotkrivene. Ukoliko se revizija vrši na nemaran način, oni se mogu smatrati finansijski odgovornim za gubitke koje su pretrpjeli korisnici tih izveštaja (u okviru revizije, nemar je pravni pojam koji znači propuštanje izvršavanja s obaveznom profesionalnom pažnjom). Smatra se da su, i pored toga što revizije ne daju apsolutno jemstvo o pouzdanosti, revidirani daleko pouzdaniji od nerevidiranih finansijskih izvještaja banke. Cijena toga je plaćena provizijom eksternim revizorima. U svakom pogledu eksterna revizija mora biti troškovno efikasna.

Po prirodi stvari neminovan je tzv. revizijski rizik, tj. rizik da će revizor netačno, pogrešno izdati "mišljenje sa rezervom" na finansijske izvještaje koji su materijalno krivo navedeni. On je kombinacija tri rizika: inherentni rizik (sadržajni rizik) - netačno navedena materijalna stavka u okviru finansijskih izvještaja, kontrolni rizik - unutrašnja kontrola nije uspjela da otkrije i ispravi netačno navedenu stavku, i detekcioni rizik (rizik otkrivanja) - revizor nije uspio otkriti i ispraviti netačno navedenu materijalnu stavku unutar finansijskih izveštaja. U toku revizije, pored revizijskog rizika, javlja se i poslovni rizik revizije, tj. mogućnost da revizor pretrpi štetu ili gubitak profesionalne prakse, slijedom optužbi ili neželjenog publiciteta u vezi sa obavljenom revizijom.

Razvijeni su posebni revizorski standardi u cilju unapređenja efikasnosti vršenja eksterne revizije. Oni imaju karakter, "vodiča" i značajan su faktor realnosti izvršene revizije finansijskih izveštaja.

U bankama se vrši eksterna revizija za posebne namene, kao što je revizija prijava poreza na dobit. Ona nije dostupna javnosti ili drugim spoljnim donosiocima ekonomskih i drugih odluka.

Isto tako u bankama se vrši, pored revizije finansijskih izveštaja, i revizija poslovanja - fokusirana na efikasnost i efektivnost poslovanja. Revizija poslovanja obuhvata proučavanje, testiranje i ocenu poslovnih postupaka i internih kontrola koje se odnose na određenu jedinicu (odjeljenje) unutar

banke, kao što su: odjeljenje kredita, odjeljenje za kamate, devizno odjeljenje, odjeljenje za vanbilansno poslovanje, lizing odjeljenje, odjeljenje za osiguranje, odjeljenje za računovodstvo itd. Svrha toga je napraviti preporuke menadžmentu banke za poboljšanje poslovne efikasnosti odjeljenja koje se posmatra. Rezultati revizije poslovanja pojedinih odjeljenja banke se normalno ne saopštavaju eksternim donosiocima odluka. Sve je veći značaj revizije poslovanja jer doprinosi sniženju troškova i povećanju ukupne efikasnosti poslovanja banke.

U novije vrijeme revizija u banci posebnu pažnju posvećuje kontroli rizika poslovanja svih vrsta, posebno kamatnom, kreditnom, deviznom, riziku kapitala i vanbilansnom. U većim bankama formiraju se posebna odjeljenja za upravljanje rizikom poslovanja. Sve se više praktikuje da se uz osnovne prezentira i izveštaj o riziku.

Karakteristično je za bankarstvo da jednu te istu banku kontrolišu supervizija, interna kontrola i revizija, eksterna revizija i državna revizija. Poželjno je da između njih postoji izvjestan stepen koordiniranosti.

Sastavni dio kontrole u banci je etičko pitanje. S obzirom na to, u daljim izlaganjima tretirane problematike ukratko ćemo se osvrnuti i na njega.

Pored podjele na subjekte koji vrše reviziju, imamo još i podjelu na tipove revizije.

Postoje tri osnovna tipa revizije, a to su⁵:

- Revizija finansijskih izvještaja, određuje da li su finansijski izvještaji nekog tijela koje se revidira prikazani u skladu sa opšteprihvaćenim računovodstvenim načelima, i pridržava li se to tijelo zakona i regulative predviđenih za te transakcije i za događaje koji mogu značajno uticati na date finansijske izvještaje.
- Revizija poslovanja (operativna revizija), analizira organizacijsku strukturu, interne sisteme, tok radnog procesa, i rezultate menadžmenta. Ovaj tip revizije bavi se sveukupnim ostvarenjem ciljeva, efektivnošću poslovnih postupaka i interne kontrole, rezultatima pojedinih menadžera, i drugim nefinansijskim aspektima poslovanja određene organizacije.
- Revizija saglasnosti sa pravilima i propisima, ima za cilj da provjeri da li organizacije poštuju određene postupke, pravila i propise, definisane od strane više instance. Provjerava se da li osoblje u računovodstvu radi u skladu sa računovodstvenom i poslovnom politikom koju je odredila uprava preduzeća, da li se poštuju propisani zakoni, kao i druga pravila i propisi.

U savremenim uslovima međunarodnog poslovanja, revizor ne vrši samo reviziju finansijskih izvještaja, već direktno ili indirektno, i reviziju interne

⁵ <http://www.vpskp.edu.rs>, 2010.

kontrole, reviziju usklađenosti sa politikama, i reviziju saglasnosti sa zakonom, pravilima i propisima. Bez obzira na cilj revizije ili na ono što revizor treba da dokaže, postupak revizije mora da se izvodi po strogo definisanoj metodologiji⁶.

Testiranje pojedinačnih elemenata finansijskih izveštaja putem mehaničke provjere tačnosti podataka, pregledom dokumentacije, upoređivanjem salda sa saldima glavne knjige i sl.

Revizija potraživanja od kupaca

Revizija potraživanja od kupaca predstavlja postupke ispitivanja interne kontrole koje obuhvata kontrolu izdavanja faktura, dokumentata o isporuci robe i/ili usluga i drugih dokaza o potraživanjima od kupca sa ciljem da utvrdi stepen tj. adekvatnost interne kontrole prodajnih transakcija i kupaca, ispravnost i ažurnost knjiženja potraživanja od kupaca, stepen naplativosti potraživanja, kao i tačnost proknjiženih iznosa realizacije i prihoda od kamata. Kako ne postoji jedinstven način organizovanja prodaje, tako ne postoji ni univerzalni sistem interne kontrole prodajnih transakcija i potraživanja od kupaca.

Dobra i jaka interna kontrola prodaje u velikoj mjeri smanjuje moguće gubitke koji mogu nastati iz više razloga (prodaja izvršena kupcima čija kreditna sposobnost nije zadovoljavajuća, fakture sadrže greške u cijenama i količinama i sl.) i najbolje se ostvaruje pomoću odgovarajuće podjele rada, i to na način da različita odjeljenja ili lica budu zadužena i odgovorna za⁷: pripremanje naloga za prodaju; odobravanje kredita kupcima; izdavanje robe iz magacina, isporuka; fakturisanje, provjeravanje ispravnosti faktura; kontrola računa kupaca; vodjenje knjigovodstva kupaca; odobrenje povraćaja i popusta kupcima; i ovlašćenja za potpisivanje sumnjivih i nenaplativih potraživanja.

Revizorsko ispitivanje i ocjenjivanje sistema interne kontrole koja se odnosi na prodaju i kupce obuhvata kontrolu:

- prijema porudzbina i izdavanje naloga za prodaju;
- evidentiranje isporučene robe i izvršenih usluga;
- kontrola izlaznih faktura i naloga za zaduženje - odobrenje kupaca; pregled neuparenih evidencija o otpremljenoj robi i uslugama; usaglašavanje glavne knjige sa analitičkim evidencijama;
- naplata realizovanih proizvoda i usluga;
- utvrđivanja sumnjivih, spornih i nenaplativih potraživanja i otpisivanja.

⁶ Filipović I., "Revizija", Sveučilišni studentski centar za stručne studije, Split, 2008. str.11

⁷ Martić S. (1987), "Kontrola i revizija", Univerzitet u Beogradu - ekonomski fakultet, Beograd, str.102-109

Revizija obaveza prema dobavljačima

Revizija obaveza prema dobavljačima obuhvata procedure ispitivanja usaglašenosti analitičke i sintetičke evidencije, testiranje pojedinih ulaznih faktura u smislu uzorkovanja kao i deo salda koji proizilazi iz nabavke, usaglašavanje testiranih salda sa izveštajima dobavljača, ispitivanje liste dugovnih salda, kao i spornih obaveza prema dobavljačima i isti se dokumentuju od strane revizora na tzv. radnim listovima koji utiču na konačno revizorsko formiranje mišljenja o izvršenoj kontroli nad kompletnim finansijskim izveštajima.

Ciljevi revizije obaveza prema dobavljačima predstavlja⁸:

- potvrdu da su sve postojeće obaveze na dan sastavljanja bilansa stanja ispravno evidentirane;
- potvrdu da su svi iznosi iz bilansa stanja nastali na konzistentnim osnovama i da su pravilno klasifikovani;
- potvrdu da su postupci revizije obuhvatili i ispitivanje kreditora;
- potvrdu da su obaveze za rokom dospevanja dužim od godinu dana pravilno klasifikovane.

Revizija novčanih sredstava

Revizija gotovine i hartija od vrijednosti koje predstavljaju dio opšte finansijske situacije privrednog društva obavlja se sa ciljem da se utvrdi da li je njihova vrijednost realno iskazana na dan/i u bilansu stanja. Jedna od mogućnosti predstavlja da je realni iznos gotovine manji od iskazanog iznosa u bilansu, dok je razlika pravdana fiktivnim čekom i sl.

Neophodnost revizora u pristupu verifikaciji novačnih sredstava predstavlja opreznost od mogućih potcjenjivanja novčanih primanja ili precjenjivanja novčanih izdataka u cilju otkrivanja prikrivenih pronevjera gotovine koje u prvoj fazi obavlja putem proučavanja i ocjenom sistema interne kontrole novčanih transakcija i utvrđivanjem da li je iznos gotovine realno iskazan u bilansu. Nakon toga, revizor pristupa ispitivanju pojedinačnih novčanih transakcija (prodaja, naplata, izdaci, blagajna i sl.) putem

Odredjivanja područja (u zavisnosti od kvaliteta interne kontrole nad novčanim sredstvima) i veličine uzorka za ispitivanje koji mu koriste u uveravanju pouzdanosti knjigovodstvenih evidencija.

Za vršenje provjere iskazanih iznosa gotovine u bilansu stanja revizor pristupa sa posebnom pažnjom i detaljnim ispitivanjem iz razloga što gotovina predstavlja najlikvidniji dio sredstava i postoji velika mogućnost pronevjere od strane zaposlenih pri čemu revizor koristi adekvatne postup-

⁸ Andrić M., Krsmanović B., Jakšić D. (2002), "Revizija – teorija i praksa", Proleter, Bečej, str.301

ke među koje je uvršteno prebrojavanje gotovine u blagajni, potvrđivanje iznosa depozita putem direktnog kontakta sa bankom i sl.

Prilikom ocjenjivanja rada interne kontrole novčanih transakcija revizor je vođen činjenicom da idealan sistem treba da obezbedi sledeće uslove:

- Da su sva gotovinska potraživanja primljena; tačno i ažurno proknjižena;
- Novčani izdaci učinjeni za propisane poslovne svrhe; tačno i ažurno proknjiženi;
- Gotovina u blagajni i banci tačno utvrđena i adekvatno obezbedjena;
- Salda novčanih sredstava održavaju u adekvatnim iznosima.⁹

Postupci u ispitivanju realnosti salda obuhvataju provjeru novčanih sredstava na tekućim računima i to putem poređenja kroz usaglašenost stanja odgovarajućih analitičkih računa sa stanjem na izvodima, kao i vršenje provjere usaglašenosti stanja analitičke i sintetičke evidencije novčanih sredstava i hartija od vrijednosti i iznosa iskazanih u bilansu stanja.

Uvidom i upoređivanjem popisnih lista sa stanjem po knjigama provjerava se verodostojnost stvarnog stanja u odnosu na knjigovodstveno stanje. Također, vrši se provjera da li su instrumenti plaćanja navedeni u pregledima; upoređivanje podataka (naziva, brojeva, iznosa); ispituje se karakter stavki u smislu pripadanja poslovnoj transakciji kao i dokumentovanja istih. Vrši se provjera da li su devizna sredstva plaćanja preračunata u valuti po važećem kursu na dan stavljanja bilansa stanja tj. 31.12. i dr. vršenje provjera u svrhu verifikovanja kvaliteta kontrole gotovine i hartija od vrijednosti.

Revizija zaliha

Revizija zaliha gotovih proizvoda obuhvata provjeru stanja i kretanja zaliha gotovih proizvoda. Vrši se provjera da li se vrijednosno zalihe kreću u prosjeku po predviđenom planu organizacije. U slučaju povećanja stanja gotovih proizvoda vrši provjeru razloga tj. uzroka nastanka povećanja gotovih proizvoda na stanju. Također, vrši se provjera kvaliteta pojedinih proizvoda, kao i poredjenje prodajnih cijena u odnosu na cijene istih proizvoda na tržištu.

Revizija zaliha nedovršene proizvodnje i poluproizvoda uključuje kontrolu stanja i kretanja nedovršene proizvodnje i poluproizvoda po vrijednosti, kontrolu normativa, kao i kretanje zaliha nedovršene proizvodnje i poluproizvoda u odnosu na predviđene planove organizacije.

⁹ Martić S. (1987), „Kontrola i revizija“, Univerzitet u Beogradu – ekonomski fakultet, Beograd, str.98-99

Revizija stanja zaliha materijala obuhvata provjeru sirovine i materijala; da li se zalihe vode po nabavnoj vrijednosti ili po unaprijed određenim (planskim) cijenama. Revizija obuhvata i provjeru dokumentacije nabavke materijala, ispravnost zaprimljene robe kao i usaglašenost količine sirovine i materijala u skladištu sa normativima iz organizacije i u odnosu na granu djelatnosti. Takođe, ukoliko su cijene materijala zavedene po planskim cijenama vrši se provjera ispravnosti knjiženja odstupanja od planskih cijena.

Revizijom sitnog inventara kontrološe se da li se vodi analitička evidencija sitnog inventara, zaduženost radnika za alat i dr., kao i ispravnost u vršenju otpisa nad istim.

Revizija škarta, kvara i loma obuhvata pregled navedenih troškova; da li se isti kreću u granicama normativa, kao i da li se nastali troškovi vremenski razgraničuju u knjigovodstvu¹⁰.

Revizija osnovnih sredstava

Kod većine privrednih društva najveći dio ukupne imovine čine osnovna sredstva (nekretnine, postrojenja, oprema) i nematerijalna ulaganja (osniivački ulog, ulaganja u razvoj, patenti, licence i dr.). Kako su promjene na računima osnovnih sredstava relativno rijetke u odnosu na promjene obrtnih sredstava revizor utroši relativno malo vremena na kontrolu istih, a provjera se svodi na provjeru promjena u toku godine iz razloga što su početna salda na računima nekretnina, postrojenja i opreme provjereni tokom revizije prethodnih godina.

Takođe, treba istaći da su osnovna sredstva manje podležna nezakonitom prisvajanju ili kriminalnim radnjama u odnosu na obrtna sredstva; da je pitanje razgraničenja transakcija od manjeg značaja, kao i lakše utvrđivanje njihove tekuće, dnevne ili tržišne vrijednosti u odnosu na reviziju obrtnih sredstava¹¹.

Ciljevi revizije osnovnih sredstava predstavlja:

- ispitivanje adekvatnosti sistema interne kontrole osnovnih sredstava;
- utvrđivanje postojanja i vlasništva nad osnovnim sredstvima;
- provjera ispravnosti korišćenja metoda bilansiranja osnovnih sredstava;
- ispitivanje režima amortizacije ili otpisivanja osnovnih sredstava.

Ostali ciljevi revizije finansijskih izveštaja kada su u pitanju osnovna sredstva se ostvaruju postupcima prije kraja poslovne godine i na kraju poslovne godine.

¹⁰ Kral V. (1965), „Interna kontrola i revizija poslovanja preduzeća“, Odbor za izdavanje skriptata visoke privredne škole u Zagrebu, Zagreb, str.98-101

¹¹ Milojević S.D. (2008), „Finansijska revizija i kontrola“, Beogradska poslovna škola, Beograd, str.233

U postupke prije kraja poslovne godine spada razvrstavanje osnovnih sredstava po grupama i stopama amortizacije, kontrola pravilnosti primjene izabranih metoda otpisivanja osnovnih sredstava, usaglašavanje vrijednosti (nabavnih, otpisanih i revalorizovanih) osnovnih sredstava sa glavnom knjigom, pregled analitike investicija i kontrolu strukture troškova ili cijene koštanja osnovnih sredstava.

Dok u postupke koji se obavljaju na kraju poslovne godine spadaju provjera ispravnosti obračuna i knjiženja amortizacije, opravki i održavanja osnovnih sredstava; provjeru sticanja i otuđenja osnovnih sredstava, analiza popisa osnovnih sredstava, provjera osnovnih sredstava van upotrebe, kontrola svih investicionih ulaganja u toku godine, provjere opreme primljene u lizing ili zakup¹², kao i svu dokumentaciju vezanu pojedinačne postupke sprovedene u reviziji osnovnih sredstava.

Revizija prihoda i rashoda

Revizija prihoda i rashoda obuhvata analizu strukture prihoda i troškova predstavljenih kroz ostvarenje finansijskog rezultata, kao prikaz iz koje vrste prihoda i rashoda potiče fin.rezultat.

U vršenju analize ukupnih prihoda osim visine i strukture važno je i koje stavke su dominantne. Kako struktura ukupnih prihoda obuhvata redovne prihode kao osnovni predmet poslovanja privrednog društva i to putem prodaje proizvoda i usluga u zemlji i inostranstvu, isti bi trebao biti domanantan u ukupnim приходima.

Osim redovnih prihoda, u ukupnim приходima sadržani su i prihodi od finansiranja, kao i vanredni prihodi. Prihodi od finansiranja potiču od plasmana finansijskih sredstava, dok vandredni prihodi nisu poželjna stavka iz razloga što predstavljaju odraz lošeg poslovanja privrijednog društva. Raspored prihoda uključuje i zavisne troškove tj. troškove sadržane u cijeni koštanja prodatih proizvoda i usluga.

Ujedno, i rashodi obuhvataju podejlu istih na redovne rashode koji uključuju troškove materijala, zaposlenih, energije, amortizacije i dr., rashode po osnovu finansiranja i vanredne rashode. „Analiza strukture finansijskog rezultata prikazuje koliko je rezultata ostvareno iz redovnog poslovanja, koliko po osnovu plasmana i pozajmljivanja novca dakle razlike primljenih i plaćenih kamata, koliko je finansijskog rezultata ostvareno po osnovu vanrednih prihoda i vanrednih rashoda.“¹³

Procjena adekvatnosti internih kontrola prihoda i rashoda sa stanovišta završne revizije tj. revizije finansijskih izveštaja uključuje kontrolu dokumentacije koji se odnose na transakcije prihoda i rashoda; kontrolu isprav-

¹² Radovanović R. (1999), „Bilansi preduzeća i banaka“, Savremena administracija, Beograd, str.47-48

¹³ Andrić M. (1999), „Revizija računovodstvenih iskaza“, *Ekonomski fakultet, Subotica*, str.321

nosti tj. matematičke tačnosti dokumentacije i dr. kontrolu dokumentacije koja je direktno ili indirektno vezana za poslovne događaje koji obuhvataju analizirani poslovni period¹⁴.

5. ZAKLJUČAK

Ispitivanje redovnih godišnjih finansijskih izvještaja tj. sprovođenje revizije nad računovodstvenim podacima radi davanja mišljenja o njihovoj ispravnosti obavlja se putem najuobičajenije i najčešće eksterne finansijske revizije koja se definiše kao sistemsko ispitivanje finansijskih izvještaja, knjiženja i poslovnih promjena sa ciljem da se stvori uvid u podudarnost sa opšte prihvaćenim računovodstvenim principima, politikama računovodstva ili utvrđenim zahtjevima.

Revizijom, uočavaju se i propusti tj. greške ukoliko postoje u podacima iz finansijskih izvještaja u odnosu na podatke iz poslovanja. Uočeni propusti prezentuju se putem revizorskog izvještaja i predočavaju menadžmentu, i to sa jasnim smjernicama o načinu djelovanja u narednom periodu sa ciljem ne ponavljanja uočenih grešaka iz prethodnog, izvještajnog perioda.

Revizorski izvještaj zasniva se na činjenicama utvrđenim prilikom revizorskog uvida u periodično poslovanje privrijednog društva i pruža mnoštvo korisnih poslovnih informacija kako za računovodstveni nadzor koji informacije koristi u svrhu kontrole i utvrđivanja ostvarenih u odnosu na planirane aktivnosti, za menadžment u donošenju i sprovođenju poslovnih odluka; tako i za ostale interne i eksterne korisnike podataka iz finansijskih izvještaja. Gdje se važnost revizorskog izvještaja ogleda u jasno i nedvosmišleno formiranom revizorskom mišljenju, kao realnom prikazu istinitih računovodstvenih informacija dostupnih zainteresovanim korisnicima.

Uloga revizije jasno je definisana po globalizaciji tržišta kapitala i predstavlja efikasno sredstvo putem kojeg se povećava kredibilitet finansijskih izvještaja i posebnu ulogu ima u kompanijama koje trguju akcijama na međunarodnim tržištima kapitala. Revizorski izvještaj predstavlja neku vrstu zaštitnog znaka kvaliteta i pouzdanosti informacija sadržanih u finansijskim izvještajima i nezaobilazan je način za utvrđivanje i očuvanje poslovnog povjerenja.

¹⁴ „Isto“, str.320-322

6. LITERATURA

1. Andrić M., Krsmanović B., Jakšić D. (2002), "Revizija – teorija i praksa", Proleter, Bečej, str.301
2. Andrić M. (1999), "Revizija računovodstvenih iskaza", Ekonomski fakultet, Subotica, str.321
3. Filipović I., "Revizija", Sveučilišni studijski centar za stručne studije, 2008. Split, str.7
4. Martić S. (1987), "Kontrola i revizija", Univerzitet u Beogradu – ekonomski fakultet, Beograd, str.98-99
5. Milojević S.D. (2008), "Finansijska revizija i kontrola", Beogradska poslovna škola, Beograd, str.233
6. Kral V. (1965), "Interna kontrola i revizija poslovanja preduzeća", Odbor za izdavanje skripata visoke privredne škole u Zagrebu, Zagreb, str.98-101
7. Radovanović R. (1999), "Bilansi preduzeća i banaka", Savremena administracija, Beograd, str.47-48
8. Spremić J., "Revizija", Zagreb, Hrvatsko udruženje revizora, 1995. str.11
9. Tracy, J.A., "Kako čitati i razumjeti finansijski izvještaj", Jakubin i sin & TEB, Zagreb, 1994. str.102
10. Žager, K., Žager, L., "Analiza finansijskih izvještaja", Masmedia, Zagreb, 1999. str.129

Web site:

11. <http://ekonomijanovisad.googlepages.com/Revizija>, 2010.
12. <http://www.vpskp.edu.rs>, 2010.

Zakonski propisi:

13. Pravilnik o reviziji finansijskih izvještaja u Republici Srpskoj, "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 120/06,

SAVREMENI IZAZOVI OBRAČUNA I UPRAVLJANJA TROŠKOVIMA U PROIZVODNIM PREDUZEĆIMA

CONTEMPORARY CHALLENGES OF AUDIT AND COST MANAGEMENT IN MANUFACTURING COMPANIES

Irina Alić¹⁵

Sažetak

Poslovanje u savremenom poslovnom ambijentu koga karakterišu intenzivna konkurencija, kontinuirane tehnološke inovacije, varijabilnost preferencija potrošača, s jedne strane, te skraćivanje životnog vijeka proizvoda, visok stepen diferenciranosti proizvoda kao i automatizacija proizvodnih procesa, s druge strane, zahtijeva promjenu tradicionalnog pristupa obračuna troškova u proizvodnim preduzećima. Upravljanje troškovima u savremenim proizvodnim preduzećima postaje osnova za postizanje troškovne efikasnosti. Maksimiziranje profita zahtijeva od proizvodnih preduzeća utvrđivanje profitabilnosti svakog pojedinačnog proizvoda. Usljed sve zastupljenije diversifikacije proizvoda, učešće indirektnih troškova u ukupnim troškovima proizvodnih preduzeća se povećava. Tradicionalne metode obračuna troškova ne pružaju adekvatnu osnovu za raspoređivanje indirektnih troškova na pojedinačne proizvode, što je ključ za utvrđivanje njihove profitabilnosti. Primjenom savremenih metoda obračuna troškova, od kojih se ističu: koncept obračuna troškova zasnovanih na aktivnostima, koncept ciljnih troškova, koncept troškova zasnovan na ukupnom životnom ciklusu proizvoda, koncept upravljanja troškovima kroz lanac vrijednosti, otklanjaju se nedostaci tradicionalnih metoda. Ključno pitanje na koje računovodstvo troškova treba da odgovori je: ko su stvarni nosioci troškova, odnosno, gdje zapravo trošak nastaje? Stoga, izbor adekvatne metode obračuna troškova, koja će poslužiti kao osnova za donošenje poslovnih odluka i unapređenje cjenovne konkurentnosti, predstavlja izazov za upravljačko računovodstvo savremenih proizvodnih preduzeća.

Ključne riječi: *savremeni uslovi poslovanja, proizvodno preduzeće, obračun troškova, upravljačko računovodstvo.*

15 Mr Irina Alić, asistent, Internacionalna poslovno-informaciona akademija Tuzla, Bosna i Hercegovina, irina.alic91@gmail.com

Abstract

Business in the modern business environment is characterized by intense competition, continuous technological innovation, the variability of consumer preferences, on the one hand, and the shortening of product life cycle, high level of product differentiation as well as automation of production processes, on the other hand, requires a change in the traditional approach to cost accounting in manufacturing companies. Cost management in modern manufacturing companies becomes the basis for achieving cost efficiency. Maximizing profits requires manufacturing companies to determine the profitability of each product. Due to all the prevalent product diversification, the share of indirect costs in total costs of production enterprises is increasing. Traditional methods of calculation flows do not provide an adequate basis for allocating indirect costs to individual products, which is the key for determining the profitability of itself. Using modern methods of calculating costs, and the following distinct themselves: the concept of costing based on activities, the concept of target costs, the concept of costs based on the total life cycle of the product, the concept of cost management throughout the value chain, eliminating the drawbacks of traditional methods. The key question that cost accounting should answer is: who are the real bearers of the costs?, or where actually the cost occurs? Therefore, the selection of appropriate costing methods, which will serve as a basis for making business decisions and improving price competitiveness, is a challenge for the accounting management of modern manufacturing enterprises.

Key words: *contemporary business conditions, manufacturing enterprise, cost accounting, accounting management*

1. UVOD

Stvaranje novih dobara odnosno proizvodnja novih proizvoda pretpostavlja svrsishodno trošenje postojećih sredstava, dobara i živog rada. Troškovi su središnja kategorija pogonskog obračuna odnosno obračuna troškova i učinak, čitavog upravljačkog računovodstva i ukupne ekonomije preduzeća¹⁶. Troškovi predstavljaju u novcu izraženu vrijednost utrošenog rada kao i svih sredstava i dobara koja su u preduzeću potrošena u cilju proizvodnje novi proizvoda ili radi ostvarenja novih učinaka, a pored toga u troškove spadaju i odgovarajući troškovi proizvodne pripremljenosti uslovljeni kapacitetom preduzeća¹⁷. Savremeni uslovi poslovanja, automatizacija proizvodnih procesa, tehničko-tehnološka ekspanzija, sve kraći životni vijek proizvoda doveli su do promjene strukture i karaktera troškova. Naime u tradicionalnim uslovima poslovanja, troškovi direktnog rada i troškovi

16 Stevanović, N., Malinić, D. i Milićević, V., *Upravljačko računovodstvo*, Centar za izdavačku djelatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2009, str. 31.

17 Škarić-Jovanović, K. i Radovanović, R., *Finansijsko računovodstvo*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2004, str.169.

direktnog materijala činili su najveći dio ukupnih troškova preduzeća dok je učešće indirektnih troškova bilo tek neznatno. Promjenom uslova privređivanja, učešće indirektnih troškova se značajno povećalo te se s pravom može reći da upravo oni čine najveći dio troškova proizvodnih preduzeća, dok je učešće direktnog rada i materijala sve manje. Pored promjene strukture troškova, savremeni uslovi privređivanja uslovili su i značajnu promjenu karaktera troškova. Troškovi rada i amortizacije, koji su tradicionalno smatrani jednim od najznačajnijih fiksni troškova, danas sve više poprimaju karakter varijabilnosti. Polazeći od činjenice da je maksimiziranje profita primarni cilj svakog preduzeća, obračun i upravljanje troškovima postaje sve veći izazov proizvodnih preduzeća. Upravljanje troškovima predstavlja jedan od najznačajnijih segmenata upravljanja preduzećima u savremenom poslovnom ambijentu. Naime, računovodstvo troškova treba da obezbijedi adekvatnu informacionu podlogu za donošenje poslovnih odluka.

Tradicionalne metode obračuna troškova, usljed promjene uslova poslovanja te karaktera troškova, nisu u stanju da pruže adekvatnu informacionu osnovu za upravljanje troškovima. Naime, tradicionalne metode obračuna troškova prihvatljive su za ona preduzeća u čijoj osnovi dominiraju troškovi rada i direktnog materijala. Automatizacijom proizvodnih procesa, učešće direktnog rada i materijal, u savremenim proizvodnim preduzećima je sve manje, stoga tradicionalne metode obračuna troškova ne pružaju adekvatnu osnovu za alokaciju opštih troškova proizvodnje što u konačnici dovodi do nerealne procjene pojedinačnih troškova proizvoda. Za opstanak preduzeća na savremenom, globalnom visokokonkurentnom tržištu od velikog značaja je ocjena profitabilnosti svakog pojedinačnog proizvoda. Upravljanje troškovima predstavlja jedno od ključnih konkurentskih oružja za opstanak u uslovima intenzivne konkurencije, tehničko tehnološkog napretka te sve prefinjenijih zahtjeva potrošača koji ne dozvoljavaju preduzećima da profitiraju na osnovu stabilne tražnje za svojim proizvodima. Iz navedenih razloga tradicionalne metode obračuna troškova bivaju zamijenjene širokim spektrom savremenih metoda obračuna troškova. To su između ostalog¹:

- Koncept obračuna troškova na bazi aktivnosti,
- Koncept ciljnih troškova,
- Koncept obračuna troškova na osnovu ukupnog životnog ciklusa proizvoda,
- Koncept i upravljanje troškovima kroz lanac vrijednosti-Value Chain Analysis,
- Koncept upravljanja kontinuiranim uštedama u troškovima-kaizen cost,

1 Trklja, R. i Trklja, M., „Savremeni koncept obračuna troškova-osvrt na specifičnost ABC metode“, *Ekonomski signali*, Vol. 9, Br. 2, 2014, str. 108-109.

- Koncept obračuna troškova na bazi karakteristika proizvoda-future costing i
- Koncept Take-Back Costing.

Izboru adekvate metode obračuna troškova neophodno je pristupiti sa naročitom pažnjom jer od njega zavisi alokacija troškova koja je osnov za donošenje poslovne odluke koje se tiču opstanka kako proizvoda tako i cjelokupnog preduzeća na tržištu. Pogrešne poslovne odluke mogu biti pogubne kako za svaki pojedinačni segment proizvodnje tako i za preduzeće u cjelini. Izbor računovodstvene metode obračuna troškova uslovljen je nizom faktora. Struktura troškova proizvodnog preduzeća može se izdvojiti kao jedan od najznačajnijih faktora za izbor i primjenu odgovarajućeg koncepta obračuna troškova.

2. STRUKTURA TROŠKOVA PROIZVODNJE

Promjene uslova privređivanja prouzrokovale su i promjenu strukture troškova. Tradicionalna trodimenzionalna struktura troškova sačinjena od troškova rada, direktnog materijala i opštih troškova proizvoda sve više biva zamijenjena dvodimenzionalnom podjelom troškova na troškove direktnog materijala i opšte troškove proizvodnje. Tehničko-tehnološki napredak uslovio je sve veću primjenu automatizovanih mašina koje su zamijenile ljudski rad u procesu proizvodnje čime je smanjen trošak direktnog rada.

Na osnovu istraživanja koja su sprovedena u proizvodnim subjektima sa automatizovanim proizvodnim procesima utvrđeno je da se udio direktnog rada u strukturi ukupnih troškova kreće između 5%-15%². Jedan od primjera ekstremno niskih troškova rada je proizvodnja računara Macitnoch, u čijim ukupnim troškovima, troškovi direktnog rada čine manje od 2%. Dok troškovi direktnog rada opadaju, opšti troškovi, u savremenim uslovima značajno se povećavaju. Uzroci njihovog povećanja su višestruki. Upotrebom savremenih mašina, proces proizvodnje se skraćuje. Životni vijek proizvoda je sve kraći, što dovodi do povećanja troškova u pripreмноj i završnoj fazi proizvoda. Savremena proizvodna preduzeća sve više ulažu u istraživanje i razvoj, planiranje i organizaciju procesa proizvodnje, dizajniranje proizvoda, marketing, upravljanje kvalitetom koji predstavljaju opšte troškove proizvodnje. Pošto obavljanje navedenih aktivnosti, uglavnom, nije u vezi sa konkretnim stvaranjem učinaka odnosno proizvoda postavlja se pitanje kako novonastale troškove rasporediti na njihove konkretne nosioce. Tradicionalne metode obračuna troškova bile su efikasne u doba radno-intenzivne

² Perčević, H., „Metode obračuna troškova u proizvodnom sektoru Republike Hrvatske“, *Ekonomski pregled*, Br. 57, 2006, str. 653-654.

proizvodnje kada je učešće rada i direktnog materijala činilo preko 80% ukupnih troškova, a opšti troškovi bili zanemarivi te nisu značajno uticali na profitabilnost proizvoda. Primjena tradicionalnih metoda obračuna troškova u uslovima kapitalno-intenzivne proizvodnje nije u stanju da pruži adekvatnu osnovu za raspodjelu opštih (indirektnih) troškova proizvodnje te kao takva ne predstavlja adekvatnu osnovu za ocjenu profitabilnosti proizvoda.

Pored promjene strukture troškova, promjena uslova poslovanja, uticala je i na promjenu koncepta troškova. Tradicionalna podjela fiksnih i varijabilnih troškova sve više iščezava. Naime pojedini troškovi koji su ranije smatrani isključivo fiksnim troškom danas sve više poprimaju karakter varijabilnosti. Amortizacija kao klasični fiksni trošak, usljed sve intenzivnijeg tehničko-tehnološkog napretka koji uslovljava primjenu savremenih mašina i opreme, čije je trošenje proporcionalnu obimu proizvodnje sve više poprima karakter varijabilnosti. Dok se troškovi rada, tradicionalno poimani kao fiksni trošak, usljed sve većeg stepena neizvjesnosti proizvodnje sve češće posmatraju kao fiksni trošak.

3. TRADICIONALNE METODE OBRAČUNA I UPRAVLJANJA TROŠKOVIMA

Tradicionalni koncepti obračuna i upravljanja troškovima predstavljaju najstariji model obračuna i upravljanja troškovima proizvodnih preduzeća. Temelji se na podjeli troškova u sljedeće osnovne skupine³:

- Troškovi direktnog materijala,
- Troškovi direktnog rada,
- Troškovi amortizacije,
- Troškovi proizvodne režije i
- Troškovi upravne i prometne režije.

Sušтина tradicionalnog koncepta obračuna troškova svodi se na raspoređivanje troškova direktnog rada i materijala na svaku proizvodnu jedinicu, dok se opšti troškovi proizvodnje (troškovi proizvodne, upravne i prometne režije) pomoću odgovarajućeg ključa za raspodjelu pridružuju direktnim troškovima. Tradicionalni koncept obračuna troškova prilagođen je vrsti proizvodnje, stoga u okviru tradicionalnog koncepta obračuna troškova razlikujemo dva pristupa:

1. Sistem obračuna troškova po radnom nalogu i

3 Škrtić, M., „Upravljanje troškovima s ciljem povećanja konkurentnosti“, *Zbornik radova: Upravljanje troškovima-povećanje konkurentnosti i uspješnosti poslovanja*, „M.A.K.-Golden“ Zagreb-Zadar, 2005, str.108.

2. Procesni sistem obračuna troškova.

1. Sistem obračuna troškova po radnom nalogu pogodan je za primjenu u preduzećima koja se bave proizvodnjom heterogenih proizvoda ili proizvodnju zasnivaju na pojedinačnim narudžbama kupaca što dozvoljava da se svaki radni nalog tretira kao jedinstven nosilac troškova. Prilikom obračuna troškova po radnom nalogu troškovi direktnog materijala i direktnog rada se direktno raspoređuju na pripadajuće naloge, dok se opšti troškovi proizvodnje pomoću ključeva za raspodjelu raspoređuju na radne naloge. Zatim se troškovi direktnog rada i direktnog materijala alociraju na troškove prodatih proizvoda dok se opšti troškovi proizvodnje, misleći prije svega na troškove uprave i prodaje, alociraju na troškove perioda.

2. Procesni sistem obračuna troškova primjenjuje se u uslovima kontinuiranog proizvodnog procesa homogenih proizvoda. To podrazmijeva da su jedinični troškovi proizvodnje približno isti. Stoga se jedinični trošak proizvoda računa na način da se ukupni troškovi proizvodnje dijele sa brojem proizvedenih jedinica. Za razliku od sistema obračuna troškova po radnom nalogu gdje su nosioci troškova bili pojedinačni radni nalozi, kod procesnog sistema obračuna troškova nosioci troškova su proizvodni procesi.

Tradicionalne metode obračuna troškova pogodne su za mala preduzeća, čija je proizvodnja radno-intenzivnog karaktera, a učešće opštih troškova proizvodnje (troškova istraživanja, marketinga, prodaje i slični troškovi) neznatna. U savremenim uslovima privređivanja, kada opšti troškovi proizvodnje dominiraju u ukupnim troškovima, tradicionalne metode obračuna troškova nisu u stanju da pruže relevantne pokazatelje o jediničnim troškovima. Naime primjenom tradicionalnih metoda opšti troškovi proizvodnje alociraju se na rashode perioda čime se stvara nerealna slika o visini troškova i profitabilnosti pojedinačnog proizvoda.

4. SAVREMENE METODE OBRAČUNA TROŠKOVA

U cilju otklanjanja nedostataka tradicionalnih metoda obračuna troškova koji se prije svega tiču raspoređivanja opštih troškova proizvodnje, razvijen je veliki broj savremenih pristupa obračuna troškova. Izbor metode obračuna troškova uslovljen je prije svega karakterom i strukturom troškova preduzeća te strukturom proizvodnog procesa.

4.1. ABC metod obračuna troškova

Koncept obračuna troškova na bazi aktivnosti (Activity Based Costing) predstavlja jedan od najstarijih savremenih pristupa obračuna troškova. Osnov za razvoj ABC koncepta obračuna troškova bio je prije svega otkla-

njanje nedostataka tradicionalnog pristupa raspoređivanja opštih troškova proizvodnje. Activity Based Costing polazi od specifične spone između resursa (inputa) i proizvedenih učinaka (output)⁴. U njegovoj osnovi stoji pripisivanje troškova aktivnostima na osnovu njihovog korišćenja resursa i vezivanje troškova za objekte i vezivanje troškova za objekte trošenja na osnovu njihove aktivnosti trošenja⁵. Naime, prema ABC konceptu obračuna troškova, trošenje resursa rezultat je poduzimanja poslovnih aktivnosti radi postizanja odgovarajućih učinaka, stoga je identifikovanje poslovnih aktivnosti od ključnog značaja za primjenu ovog koncepta. Za razliku od tradicionalnog pristupa utvrđivanja jediničnog troška proizvoda, ABC koncept obračuna troškova prati kretanje troškova po pojedinim poslovnim aktivnostima odnosno procesima. Praćenjem troškova po pojedinačnim poslovnim aktivnostima daje se odgovor na pitanje: „Zašto trošak nastaje?“.

Proces obračuna troškova primjenom ABC koncepta, podrazumijeva poduzimanje sljedećih koraka i aktivnosti⁶:

1. Izabrati proizvode koji su nosioci troškova,
2. Identifikovati direktne troškove,
3. Izabrati ključ za alokaciju indirektnih troškova,
4. Identifikovati indirektnne troškove za svaku poslovnu aktivnost,
5. Izračunati ključ za alokaciju prethodno identifikovanih indirektnih troškova za poslovnu aktivnost,
6. Raspodijeliti indirektnne troškove na nosioce i
7. Utvrditi troškove proizvoda pripisujući im pripadajuće direktne i indirektnne troškove.

Tradicionalno, jednoobrazno, raspoređivanje troškova⁷ na sve nosioce dovodi do precjenjivanje odnosno potcjenjivanja cijene koštanja proizvoda. Nerealnim raspoređivanjem troškova, proizvodna cijena proizvoda koje karakterišu niski troškovi biti će podcijenjena iako u stvarnosti ovi proizvodi troše mnogo više resursa i imaju mnogo veće troškove te je i njihova stvarna cijena koštanja mnogo veća. Obračunom troškova na bazi aktivnosti pojava precjenjivanja i potcjenjivanja cijene koštanja proizvoda se izbjegava.

U cilju ukazivanja navedenih razlika između tradicionalnog i ABC koncepta obračuna troškova poslužiti ćemo se hipotetičkim preduzećem „XYZ“⁸.

4 Cooper, R. and Kaplan, R., „Activity-Based Systems: Measuring the Cost Resource Usage“, *Accounting Horizons*, 1992, str. 2.

5 Antić, Lj. i Geogrijevska M., „Obračun troškova po aktivnosti zasnovan na vremenu“, *Ekonomске teme*, Br. 4/2010, Niš, 2010, str. 500.

6 Više o navedenom vidjeti u: Horngren, C., Datar, S. and Rajan, M., *Cost Accounting*, Fifteenth edition, Stanford University, 2015, str. 155-157.

7 U literaturi se susreće i naziv razmazivanje troškova (eng. Peanut-butter costing).

8 Prilagođeno prema: Horngren, C., Datar, S. and Rajan, M., *Cost Accounting*, Fifteenth edition, Stanford University, 2015, str. 155-157.

Pretpostavimo da preduzeće „XYZ“ u svom proizvodnom asortimanu ima dva proizvoda-proizvod A i proizvod B. U toku obračunskog perioda preduzeće je proizvelo 50.000 jedinica proizvoda A i 10.000 jedinica proizvoda B, što je prouzrokovalo nastanak sljedećih troškova:

Vrsta troška	Proizvod A	Proizvod B
Troškovi direktnog materijala	1.025.00 KM	575.000 KM
Troškovi direktnog rada	500.000 KM	155.000 KM
Ukupno	1.525.000 KM	730.000 KM

Tabela 1. Direktni troškovi preduzeća „XYZ“

Pored navedenih direktnih troškova, za potrebu proizvodnje navedenih proizvoda nastali su opšti troškovi u iznosu od 1.955.250 KM, te je utrošeno 35.550 sati direktnog rada.

4.1.1. Primjena tradicionalne metode obračuna troškova

- Identifikujemo nosioce troškova, u konkretnom slučaju to su 50.000 jedinica proizvoda A i 10.000 jedinica proizvoda B,
- Identifikujemo direktne troškove materijala i rada svakog pojedinačnog proizvoda
 - Troškovi direktnog materijala proizvoda A iznose 1.025.000 KM odnosno

$$\frac{1.025.000}{50.000} = 20,50 \text{ KM/jedinici proizvoda}$$
 - Troškovi direktnog materijala proizvoda B iznose 575.000 KM odnosno

$$\frac{575.000}{10.000} = 57,50 \text{ KM/ jedinici proizvoda,}$$
 - Troškovi direktnog rada proizvoda A iznose 500.000 KM odnosno

$$= 10 \text{ KM/jedinici proizvoda i}$$
 - Troškovi direktnog rada proizvoda B iznose 155.000 KM odnosno

$$= 15,50 \text{ KM/ jedinici proizvoda}$$
- Identifikujemo ključ za raspodjelu opštih troškova, u konkretnom slučaju to su sati direktnog rada 30.000 za proizvod A i 5.550 za proizvod B odnosno ukupno 35.550 sati direktnog rada, na sljedeći način:

$$\text{Ključ za raspodjelu} = \frac{\text{Ukupni indirektni troškovi}}{\text{Ukupan broj sati direktnog rada}} = \frac{1.955.250}{35.550} = 55 \text{ KM/jedinici}$$

- Pomoću ključa za raspodjelu vršimo alokaciju opštih troškova na proizvode na sljedeći način:

Indirektni (opšti) trošak proizvoda = Sati direktnog rada * ključ za raspodjelu

Indirektni (opšti) trošak proizvoda A = $30.000 \cdot 55 = 1.650.000$ KM

Indirektni (opšti) trošak proizvoda B = $5.550 \cdot 55 = 305.250$ KM

5. Kada smo utvrdili direktne troškove rada i materijala po jedinici i izvršili alokaciju opštih troškova proizvodnje, preostalo je još da izračunamo ukupne troškove i ukupne troškove po jedinici proizvoda, na sljedeći način:

Ukupni troškovi proizvoda A = $1.025.000 + 500.000 + 1.650.000 = 3.175.000$

odnosno $\frac{3.175.000}{50.000} = 63,5$ KM/ jedinici proizvoda A

Ukupni troškovi proizvoda B = $575.000 + 155.00 + 305.250 = 1.035.525$

KM odnosno $\frac{1.035.525}{10.000} = 103,50$ KM/ jedinici proizvoda B

4.1.2. Primjena ABC metode obračuna troškova

Obračun troškova primjenom ABC metoda zahtijeva identifikovanje poslovnih aktivnosti i indirektnih troškova koji su povezani za poslovnim aktivnostima koje su poduzete u cilju proizvodnje proizvoda. Za proizvodnju proizvoda A i proizvoda B identifikovane su sljedeće aktivnosti, te su navedenim aktivnostima shodno knjigovodstvenoj evidenciji dodijeljeni sljedeći iznosi indirektnih troškova.

Aktivnosti	Troškovi po aktivnostima	Faktor trošenja	
		Proizvod A	Proizvod B
Dizajniranje proizvoda	219.000 KM	250 h	150 h
Priprema postrojenja	300.500 KM	4 puta	8 puta
Montiranje proizvoda	850.000 KM	500h	800 h
Distribucija proizvoda	450.500 KM	5 isporuka	10 isporuka
Administracija	135.250 KM	100 h	200 h
UKUPNI OPŠTI TROŠKOVI	1.955.250 KM		

Tabela 2. Poslovne aktivnosti preduzeća „XYZ“

Troškovi direktnog rada i direktnog materijala ostali su nepromijenjeni. Kada smo utvrdili aktivnosti i pripadajuće im indirektnne troškove, vršimo raspodjelu indirektnih troškova na nosioce pomoću ključa za raspodjelu. U konkretnom primjeru kao ključ za raspodjelu definisan je faktor trošenja.

Aktivnosti	Troškovi po aktivnostima	Faktor trošenja		Faktor trošenja po jedinici proizvoda
		Proizvod A	Proizvod B	
Dizajniranje proizvoda	219.000 KM	250 h	150 h	547,5
Priprema postrojenja	300.500 KM	100 puta	150 puta	1202
Montiranje proizvoda	850.000 KM	500h	750 h	680
Distribucija proizvoda	450.500 KM	350 isporuka	500 isporuka	530
Administracija	135.250 KM	150 h	250 h	338,125
UKUPNO	1.955.250 KM			

Tabela 3. Određivanje faktora trošenja po jedinici proizvoda

Nakon što smo utvrdili faktor trošenja po definisanim poslovnim aktivnostima, raspodjela indirektnih troškova na pojedinačne poslovne aktivnosti, na način prikazan u tabeli.

Vrsta troška	Proizvod A		Proizvod B		Ukupno
	Iznos troška	Trošak po jedinici	Iznos troškova	Troškovi po jedinici	
Dizajniranje	136.875	2,7375	82.125	8,2125	219.000
Priprema proizvodnje	120.200	2,404	180.300	18,03	300.500
Montiranje	340.000	6,8	510.000	51,00	850.000
Distribucija	185.500	3,71	265.000	26,50	450.500
Administracija	50718,75	1,01	84.531,25	8,4531,25	135.250
UKUPNO	833.293,75	16,6615	1.121.956,25	112,108125	1.955.250
Troškovi direktnog rada	1.025.000	20,5	575.000	57,50	1.600.000
Troškovi direktnog materijala	500.000	10,00	155.000	15,50	655.000
Ukupni direktni troškovi	1.525.000	30,5	730.000	73,00	2.225.000
UKUPNI TROŠKOVI	2.358.293,75	47,66	1.851.956,25	185,19	4.210.250

Tabela 4. Obračun troškova primjenom ABC koncepta

4.1.3. Komparacija rezultata dobijenih primjenom tradicionalne i ABC metode obračuna

Vrsta troška	Tradicionalni koncept obračuna		ABC	
	Proizvod A	Proizvod B	Proizvod A	Proizvod B
Troškovi direktnog rada po jedinici	1.025.000	575.000	1.025.000	575.000
Troškovi direktnog materijala po jedinici	500.000	155.000	500.000	155.000
Indirektni troškovi	1.650.00	305.250	833.293,75	1.121.956,25

Ukupni troškovi	3.175.000	1.035.505	2.358.293,75	1.851.956,25
Troškovi po jedinici	63,50	103,50	47,66	185,19

Primjenom ABC metode obračuna troškova, ukupni troškovi proizvoda A iznose 47,66 KM po jedinici proizvoda, dok su troškovi po jedinici proizvoda B 185,19 KM što predstavlja značajno odstupanje u odnosu na jedinične troškove dobijene primjenom tradicionalnih metoda. Naime, primjena tradicionalnih metoda obračuna troškova uslovlila je precjenjivanje troškova po jedinici proizvoda A te potcjenjivanje troškova po jedinici proizvoda B. Uzrok precjenjivanja odnosno potcjenjivanja troškova je u načinu raspodjele indirektnih troškova. Primjenom tradicionalne metode obračuna ukupni indirektni troškovi su po jedinistvenom kriterijumu raspoređeni na proizvode, bez utvrđivanja stvarnih pripadajućih indirektnih troškova. S druge strane, osnov za obračun troškova primjenom ABC metode je utvrđivanje indirektnih troškova povezanih sa poslovnim aktivnostima koje su prethodile stvaranju finalnog proizvoda.

Osnovna prednost ABC koncepta obračuna i upravljanja troškovima, ogleda se u načinu realokacije indirektnih troškova na konkretne nosioce-proizvode ili serije proizvoda. U preduzećima koja karakteriše serijska proizvodnja koja iziskuje visoke troškove na pripremno-završnim mjestima u proizvodnji, primjena tradicionalnih metoda obračuna troškova rezultirala bi nerealnom ocjenom troškova. Stoga se u takvim uslovima poslovanja preporučuju primjena ABC koncepta.

4.2. Obračun troškova na osnovu ukupnog životnog ciklusa proizvoda

Savremeni uslovi poslovanja, tehničko-tehnološki napredak, promjenljive preferencije potrošača, potreba za kontinuiranim redizijanimanjem postojećih proizvoda te ulaganje u razvoj novih proizvoda rezultirali su sve neizvjesnijem i kraćem životnom ciklusu proizvoda. U cilju što efikasnijeg upravljanja troškovima, nameće se potreba praćenja i analize troškova proizvoda tokom njegovog cjelokupnog životnog ciklusa. To je uslovlilo razvoj koncepta obračuna i upravljanja troškovima na osnovu ukupnog životnog ciklusa (TLCPC). Mogućnost uticanja na visinu ukupnih troškova koji će nastati tokom životnog ciklusa proizvoda najveća je u ranoj-pretproizvodnoj fazi nastanka proizvoda. Istraživanja potvrđuju da se čak 70% troškova životnog vijeka proizvoda predodređuje u fazi kocipiranja proizvoda, daljih 25% troškova nastaje u fazi definisanja i razvoja proizvoda, dok je svega 5% troškova vezano za proces proizvodnje⁹. Primjenom ABC koncepta pruža

⁹ Peršić, M. i Janković S., „Računovodstvene pretpostavke upravljanja životnim vijekom proizvoda“, *Financije i računovodstvo u funkciji rasta hrvatskog gospodarstva*, Zagreb-Pula, 2007, str. 193.

se uvid u troškove aktivnosti koje su prethodile nastavku finalnog proizvoda čime se omogućava upravljanje troškovima aktivnosti, odnosno uticanje na snižavanje troškova pojedinih aktivnosti kao što je smanjenje obima onih aktivnosti koje generišu visoke troškove. S druge strane, koncept obračuna troškova na osnovu životnog ciklusa omogućava precizno identifikovanje troškova u svakoj fazi životnog proizvoda. Time se pruža mogućnost ažurnijeg upravljanja troškovima. Naime, primjenom ovog koncepta obračuna troškova nije neophodno čekati završetak određene aktivnosti kako bi se identifikovali troškovi jer su poznati troškovi proizvodnje u svakoj od faza životnog ciklusa proizvoda.

Kalkulacija troškova primjenom koncepta životnog vijeka zahtijeva sveobuhvatne informacije o troškovima nastalim u fazi pripreme odnosno koncipiranja proizvoda, procesu proizvodnje, skladištenja pa sve do distribucije proizvoda krajnjem potrošaču. Postoji veliki broj alternativnih pristupa kalkulaciji troškova životnog ciklusa od kojih se izdvaja sljedeći pristup¹⁰:

$$LCC = I + K\&O + X + Rp - Ov$$

Prema navedenom pristupu ukupni troškovi životnog ciklusa proizvoda predstavljaju zbir troškova ulaganja u proizvod kao što su istraživanje, planiranje, dizajniranje proizvoda, razvoj prototipa i slični troškovi, troškova korištenja i održavanja misleći prije svega na troškove energenata kao što su gorivo i energija, troškova repositioniranja u cilju produžavanja vijeka trajanja proizvoda i ostalih troškova umanjениh za iznos ostatka vrijednosti proizvoda nakon isteka njegovog životnog vijeka.

Za razliku od tradicionalnog koncepta obračuna troškova, kod kojeg cijena koštanja finalnog proizvoda obuhvata samo direktne troškove dok indirektni troškovi terete rashode perioda, obračunom troškova na bazi životnog ciklusa troškovi direktnog rada i materijala kao i pripadajući indirektni troškovi proizvoda raspoređuju na svaku od faza životnog ciklusa proizvoda. Iako koncept obračuna troškova na bazi životnog ciklusa omogućava efikasno upravljanje troškovima proizvoda počevši od ideje o stvaranju novog proizvoda pa sve do njegovog povlačenja iz proizvodnog asortimana, primjena ovog koncepta zahtijeva sveobuhvatan i stručan pristup, dobro procjenju i poznavanje faza životnog ciklusa, kako ne bi došlo do pogrešne alokacije troškova.

4.3. Koncept ciljnih troškova

Koncept ciljnih troškova-Target Costing (TC) razvijen je od strane japanske kompanije Toyota. Osnovne komponente ovog obračuna troškova su:

¹⁰ Op. cit. str. 195.

ciljna prodajna cijena, ciljni profit i ciljni troškovi. Upravljanje ciljnim troškovi zahtijeva prije svega poznavanje uslova tržišta, preferencija potrošača odnosno njihove spremnosti da kupe određeni proizvod s jedne strane, te integraciju znanja iz oblasti poslovnih i pravljačkih aktivnosti preduzeća s druge strane. Naime, prvi korak u utvrđivanju ciljnih troškova predstavlja definisanje ciljne prodajne cijene proizvoda. Ciljni trošak predstavlja razliku između ciljne prodajne cijene i ciljnog profita. Po svom karakteru ciljni troškovi su, dakle, „tržišno izvedeni troškovi“¹¹.

Koncept ciljnih troškova polazi od pristupa umanjanja pihoda-prihodi minus, koji još u fazi oblikovanja proizvoda usmjerava realizaciju zajedničkih ciljeva putem redukcije troškova proizvoda i generisanja željenog (ciljnog) profita i performansi¹². Suština obračuna troškova primjenom koncepta ciljnih troškova jeste odgovor na pitanje: Koliki troškovi smiju biti? Uzimajući u obzir da ciljni troškovi predstavljaju razliku između prodajne cijene koja izražava spremnost kupaca da plate određeni proizvod i ciljanog profita, dolazi se do zaključka da troškovi ne smiju biti veći od onih troškova koliko je kupac spreman da plati. Target costing kao metoda obračuna i upravljanja troškovima od velikog značaja je u fazi istraživanja, razvoja i dizajniranja proizvoda, odnosno u samoj pretproizvodnoj fazi.

Za razliku od tradicionalnih metoda obračuna troškova kod kojih cijena koštanja proizvoda nije poznata sve do momenta završetka proizvodnog ciklusa kada se vrši alokacija troškova, primjenom metode ciljnih troškova, cijena proizvoda unaprijed je definisana spremnošću kupaca da plate dati proizvod. Ukoliko troškovi proizvoda prevazilaze tržišnu cijenu datog proizvoda, moguće je u pretproizvodnoj fazi donijeti odluku o povlačenju proizvoda ili zamjeni datog proizvoda alternativnim proizvodom čime se izbjegavaju dodatni troškovi.

4.4. Obračun i upravljanje troškovima kroz lanac vrijednosti

Koncept obračuna i upravljanja troškovima kroz lanac vrijednosti razvijen je na poznatom Porterovom lancu vrijednosti. Lanac vrijednosti opisuje se kao skup međusobno povezanih aktivnosti, koje se preduzimaju u preduzeću, u cilju stvaranja vrijednosti za kupce¹³. Prema Porteru, ukupne aktivnosti preduzeća mogu se podijeliti u dvije velike skupine koje čine: primarne aktivnosti-to su one aktivnosti koje se poduzimaju u okviru samog preduzeća u stvaranja nove vrijednosti proizvoda i sekundarne aktivnosti

11 Lukić, R., „Ciljni troškovi kao faktor maloprodajnih cijena“, *Naučni skup Novi metodi menadžmenta i marketinga u podizanju konkurentnosti srpske privrede – Palić 2011*, Subotica, 2011, str. 4.

12 Cooper, R. and Stagmulder, *Target Costing and Vaule Engineering*, Productivity Press, Portland, Oregon, 1997, str. 71.

13 Prilagođeno prema: Statpathy A., Agraval A. and Mohapatra S., *Inovation strategy For Enterprises In mergering Economies*, Emerald Publishing Group, Unitet Kingdom, 2015, str. 3-4.

koje predstavljaju podršku za realizaciju primarnih aktivnosti ali ne dodaju novu vrijednost proizvodu. Shodno navedenom, koncept obračuna i upravljanja troškovima kroz lanac vrijednosti, može se definisati, kao složen proces praćenja, mjerenja i analize aktivnosti i odnosa između aktivnosti koje uslovljavaju stvaranje novog proizvoda, sa ciljem snižavanja ukupnih troškova. Proces upravljanja troškovima kroz lanac vrijednosti podrazumijeva poduzimanje sljedećih koraka¹⁴:

1. Identifikovati primarne i sekundarne aktivnosti koje čine lanac vrijednosti,
2. Utvrditi značaj svake od aktivnosti lanca vrijednosti za nastanak ukupnih troškova,
3. Identifikovati izazivače troškova (cost drivers) za svaku od definisanih aktivnosti,
4. Utvrditi stepen povezanosti između aktivnosti i
5. Identifikovati mogućnosti za smanjenje troškova aktivnosti.

Koncept upravljanja troškovima kroz lanac vrijednosti predstavlja naj-sveobuhvatniji pristup. Naime za razliku od ostalih pristupa, kako tradicionalnih tako i savremenih, koji su se fokusirali isključivo na troškove nastale unutar preduzeća, koncept upravljanja troškovima kroz lanac vrijednosti aktivnosti obračuna i upravlja troškovima kroz lanac snabdijevanja i distribucije proširuje i van granica preduzeća.

4.5. Kaizen Costing

Kaizen Costing predstavlja savremenu poslovnu filozofiju i tehniku upravljanja troškovima, fokusiranu na upravljanje troškovima u fazi proizvodnje sa ciljem kontinuiranog smanjenja troškova. U osnovi kaizen koncepta upravljanja troškovima nalazi se potreba za kontinuiranim inkrementalnim poboljšanjem, kroz nastojanje da se da odgovor na pitanje da li može još bolje odnosno gdje i kako se dodatno mogu reducirati troškovi proizvodnje? Primjena kaizen koncepta ima za cilj uklanjanje neefikasnosti koje dovode do povećanja troškova proizvoda. Smanjivanje broja radnih operacija, reduciranje preobimnih aktivnosti, uključivanje svih zaposlenih u proces upravljanja troškovima samo su neke od preporuka za uspješno upravljanje troškovima po ovom konceptu. Kaizen costing omogućava efikasno upravljanje kako direktnim troškovima tako i indirektnim troškovima. Osnovna karakteristika kaizen costinga jeste prevashodna želja i težnja ka snižavanju

¹⁴ Više o navedenom vijedeti u: Hansen D.R. and Mowen M., *Cornerstones of Cost Management*, Third edition edition, South-Western Cengage Learning, 2015, str. 579-583.

troškova u svim etapama proizvodnje i sprečavanju jaza između željenih i tekućih troškova i profita¹⁵.

5. ZAKLJUČAK

Upravljanje troškovima, u savremenom poslovnom ambijentu, predstavlja osnovu sredstvo za opstanak u sve oštrijoj konkurentskoj utrci. Preduzećima stoji na raspolaganju veliki broj metoda i tehnika koje omogućavaju efikasno praćenje troškova. Izbor koncepta obračuna troškova uslovljen je karakteristikama proizvodnog procesa, strukturom i karakterom troškova, računovodstveno-informacionom podlogom ali i karakteristikama poslovnog okruženja preduzeća. Tradicionalni koncepti obračuna i upravljanja troškovima, pogodni su za primjenu u radno-intenzivnim preduzećima, u kojima opšti troškovi proizvodnje nisu od velikog značaja. Primjena tradicionalnog troškovnog aspekta u kapitalno-intenzivnim proizvodnim procesima, koju su karakteristični za veliki broj savremenih preduzeća, dovodi do nerealne procjene troškova i profitabilnosti proizvoda. Naime, struktura troškova, usljed promjene uslova poslovanja značajno je promijenjena. Direktni troškovi danas čine 5-15% ukupnih troškova, dok se ostatak odnosi na opšte troškove proizvodnje koji su povezani sa ulaganjem u istraživanje i razvoj, marketinške aktivnosti, aktivnosti administrativne podrške i slične aktivnosti koje nije moguće direktno pripisati određenom proizvodu. Tokom vremena razvio se veliki broj savremenih pristupa obračunu i upravljanjem troškovima, sa ciljem otklanjanja nedostataka tradicionalnog pristupa troškovima.

Koncept obračuna troškova na bazi aktivnosti, predstavlja jedan od najzastupljenijih savremenih troškovnih pristupa. Primjenom ABC koncepta obračuna troškova izbjegava se precjenjivanje odnosno potcjenjivanje troškova, čime su stvoreni uslovi za efikasnije upravljanje troškovima pojedinačnih proizvoda. Fokusiranost na troškove proizvodnje predstavlja jedan od najznačajnijih nedostataka ovog koncepta. Koncept ciljnih troškova usmjeren je na rigoroznu kontrolu troškova u pretproizvodnoj fazi, čime se otklanjaju nedostaci ABC koncepta. Zoštavanje konkurentske borbe, tehničko tehnološki napredak te sve pretenciozniji zahtjevi kupaca stvorili su potrebu za razvojem koncepta koji će omogućiti upravljanje troškovima u svim fazama nastanka finalnog proizvoda. Shodno navednim zahtjevima, razvijen je koncept upravljanja troškovima na osnovu životnog ciklusa proizvoda.

¹⁵ Malinić, S., „Upravljačko-računovodstveni aspekt Kaisen Costinga“, *Računovodstvo, Broj 3/4*, 2008, str. 9.

Poslovanje u savremenom poslovnom ambijentu zahtijeva kontinuiranu interakciju preduzeća sa njegovim okruženjem što je nametnulo potrebu za razvojem koncepta koji će pored aktivnosti unutar preduzeća obuhvatiti i troškove koji nastaju kao posljedica komunikacije preduzeća sa njegovim okruženjem te bilo osnova za razvoj koncepta obračuna troškova kroz lanac vrijednosti. Ovaj troškovni koncept predstavlja sveobuhvatan pristup obračuna i upravljanju troškovima počevši od nabavke neophodnih inputa pa sve do distribucije finalnog proizvoda krajnjim potrošačima.

Upravljanje troškovima predstavlja imperativ poslovnog uspjeha. Savremeni koncepti obračuna i upravljanja troškovima pružili su osnovu za realniju procjenu troškova, ocjenu profitabilnosti proizvoda te maksimiziranje profita što je primarni cilj svakog preduzeća.

6. LITERATURA

1. Antić, Lj. i Geogrijevi, M., „Obračun troškova po aktivnosti zasnovan na vremenu“, *Ekonomске teme*, Br. 4/2010, Niš, 2010.
2. Cooper, R. and Kaplan, R., „Activity-Based Systems: Measuring the Cost Resource Usage“, *Accounting Horizons*, 1992.
3. Cooper, R. and Stagmulder, *Target Costing and Value Engineering*, Productivity Press, Portland, Oregon, 1997.
4. Hansen, D. R. and Mowen, M., *Cornerstones of Cost Management*, Third edition, South-Western Cengage Learning, 2015.
5. Horngren, C., Datar, S. and Rajan, M., *Cost Accounting*, Fifteenth edition, Stanford University, 2015.
6. Lukić, R., „Ciljni troškovi kao faktor maloprodajnih cijena“, *Naučni skup Novi metodi menadžmenta i marketinga u podizanju konkurentnosti srpske privrede*, Palić, 2011.
7. Malinić, S., „Upravljačko-računovodstveni aspekt Kaisen Costinga“, *Računovodstvo*, Broj 3/4, 2008.
8. Perčević, H., „Metode obračuna troškova u proizvodnom sektoru Republike Hrvatske“, *Ekonomski pregled*, Br. 57, 2006.
9. Peršić, M. i Janković, S., „Računovodstvene pretpostavke upravljanja životnim vijekom proizvoda“, *Financije i računovodstvo u funkciji rasta hrvatskog gospodarstva*, Zagreb-Pula, 2007.
10. Statpathy, A., Agraval, A. and Mohapatra, S., *Inovation strategy For Enterprises In Emerging Economies*, Emerald Publishing Group, United Kingdom, 2015.
11. Stevanović, N., Malinić, D. i Milićević, V., *Upravljačko računovodstvo*, Centar za izdavačku djelatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2009.
12. Trklja, R. i Trklja M., „Savremeni koncept obračuna troškova-osvrt na specifičnost ABC metode“, *Ekonomski signali: poslovni magazin*, Vol. 9, Br. 2, 2014.
13. Škarić-Jovanović, K. i Radovanović, R., *Finansijsko računovodstvo*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2004.

DRUŠTVENO ODGOVORNO POSLOVANJE: ANALIZA POSTOJEĆIH OKVIRA IZVJEŠTAVANJA

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: AN ANALYSIS OF EXISTING REPORTING FRAMEWORKS

Adriana Galant¹⁶

Sažetak

Društveno odgovorno poslovanje (DOP) postaje sve prepoznatljiviji koncept poslovanja, kroz koji poduzeća doprinose cjelokupnom razvoju društva te očuvanju okoliša. Međutim, da bi poduzeće moglo upravljati DOP-om mora imati na raspolaganju adekvatne informacije. Računovodstvene informacije, prikazane kroz financijska i druga izvješća nisu dostatne, te moraju biti upotpunjena novim, pretežito nefinancijskim informacijama. Iz tog razloga postojeći informacijski sustavi moraju biti nadograđeni, odnosno prilagođeni novim uvjetima poslovanja. Informacije o DOP-u nisu potrebne samo menadžmentu poduzeća za upravljanje, već i nizu ostalih dionika, poput zaposlenika, dobavljača, kreditora, vlasnika, itd. Suradnja s dionicima neophodni je dio društvene odgovornosti poduzeća.

Zbog važnosti izvještavanja o DOP-u te neprikladnosti postojećih informacijskih sustava, potrebno je razviti i implementirati društveno odgovorno računovodstvo. Glavni zadatak navedenog računovodstva je dopuna postojećih (financijskih) izvještaja s informacijama o učincima poduzeća na društvo te informiranje svim zainteresiranih dionika.

Na globalnoj razini, pokrenute su različite inicijative koje su rezultirale razvojem okvira za izvještavanje o društvenoj odgovornosti, odnosno održivom razvoju na razini poduzeća. Kao najvažnije ističu se: Global Reporting initiative (GRI) te UN Global Compact.

Cilj ovog rada je istražiti trenutno stanje izvještavanja o DOP-u, odnosno održivom razvoju u odabranim zemljama središnje i istočne Europe. Osim toga radom će biti prikazane i analizirane prethodno spomenute inicijative izvještavanja, s naglaskom na mogućnost njihove implementacije. Na osnovi rezul-

¹⁶ Mag. oec. Adirana Galant, asistent, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma «Dr. Mijo Mirković», Preradovićeva 1/1, Pula, Hrvatska, agalant@unipu.hr

tata istraživanja može se zaključiti da gospodarski razvoj zemlje ima pozitivan utjecaj na izvještavanje o DOP-u. Međutim, broj poduzeća koja izvještavaju o DOP-u na izrazito je niskoj razini te je potrebno kreirati i implementirati mjere s ciljem poticanja razvoja DOP-a, kao i izvještavanja.

Ključne riječi: društveno odgovorno računovodstvo, društveno odgovorno izvještavanje, društveno odgovorno poslovanje.

Abstract

Corporate social responsibility (CSR) is becoming more and more recognized business concept, through which companies contribute to the overall society development and environmental protection. In order to manage CSR properly adequate information is essential. Accounting information, provided in financial and other statements, are not enough. They need to be supplemented with new, mostly nonfinancial data. Due to that reason, existing information systems need to be upgraded, and adapted to the changed business environment. However, information on CSR activities are not reserved only for the company's management. Different groups of companies' stakeholders, like employees, suppliers, creditors, shareholders, etc., are also important users of this information and their needs should be taken into account.

Due to the importance of corporate social disclosure and the unsuitability of the existing information systems, it is needed to develop and implement corporate social accounting. The main task of corporate social accounting should be to supplement the existing (financial) statements with information on companies' social performance and to disclose this information to all stakeholders.

On the global level, several initiatives for development of the social reporting framework have been undertaken. The most important initiatives are the following: Global Reporting initiative (GRI) and UIN Global Compact.

The aim of this paper is to explore the current state of CSR reporting in selected CEE countries. In addition, previously mentioned initiatives will be analysed with emphasis on the possibilities of their implementation. Based on obtained results it can be concluded that economic development of a country has a positive effect on CSR reporting. However, the number of companies reporting on CSR is very low. Thus, it is needed to develop and implement measures aiming promotion of CSR and reporting.

Keywords: corporate social accounting, corporate social reporting, corporate social responsibility

1. UVOD

Većina profitnih poduzeća osnovana je sa ciljem ostvarivanja profita, odnosno zarade za svoje osnivače/vlasnike. Svoju ekonomsku funkcija ona ostvaruju u određenom okruženju. Navedeno okruženje ima značajan utjecaj na poslovanje poduzeća, ali i poduzeća utječu na okruženje u kojemu

djeluju. Međutim, iako bi taj utjecaj trebao biti pozitivan, često to nije slučaj. Različite ekološke katastrofe, korupcija, mito, samo su neke od situacija koje rezultiraju negativnim utjecajem poduzeća na okruženje u kojem djeluju.

Danas bi poduzeća trebala težiti održivom razvoju, odnosno razvoju „koji zadovoljava potrebe sadašnjih generacija, bez ugrožavanja zadovoljena potreba budućih generacija“¹. Da bi poduzeća doprinijela održivom razvoju potrebna je implementacija koncepta društveno odgovornog poslovanja. Između ostalog, navedeni koncept zahtjeva brigu o širokom spektru dionika, odnosno pojedinaca ili grupa koje utječu na ili na koje utječu aktivnosti poduzeća². Iako postoje brojne klasifikacije dionika, najčešće one uključuju sljedeće skupine: zaposlenici, potrošači, dobavljači, vlasnici, prirodno okruženje, neprofitne organizacije, itd.

Da bi poduzeća mogla implementirati društveno odgovorno poslovanje, te time pridonijeti održivom razvoju, moraju imati adekvatne informacije. Informacije o DOP-u najčešće su nefinancijske, što znači da postojeći računovodstveni sustavi (usmjereni proizvodnju prvenstveno financijskih informaciju) nisu adekvatni te moraju biti nadograđeni. Stoga je potrebno razviti novu granu računovodstva, društveno odgovorno računovodstvo sa glavnim ciljem prikupljanja, obrade te izvještavanja o DOP-u. Informacije o DOP-u nisu potrebne samo menadžerima zaduženim za upravljanjem poduzećem, već i čitavom nizu dionika poduzeća.

Za potrebe izvještavanja o DOP-u na globalnoj razini pokrenute su različite inicijative, koje su rezultirale izradom okvira da izradu DOP izvještaja. Kao najvažnije ističu se: Global Reporting initiative (GRI) i UN Global Compact. Navedene inicijative nisu ujedno i jedine, međutim to su najpoznatije te najrasprostranjenije na globalnoj razini.

Svrha ovog rada je istražiti trenutno stanje izvještavanja o DOP-u, u odabranim zemljama središnje i istočne Europe. Analiza trenutnog stanja o DOP izvještavanju predstavlja temelj za donošenje zaključaka o spoznaji poduzeća o važnosti DOP-a te izvještavanja o istome. Prethodno spomenute inicijative za DOP izvještavanje biti će analizirane, s naglaskom na mogućnost njihove implementacije.

Ostatak rada organiziran je na sljedeći način. Nakon pregleda literature o važnosti izvještavanja o DOP-u, biti će prikazane tri najvažnije inicijative

1 Brundtland, G., *Our common future. The World Commission on Environment and Development*, Oxford, UK, Oxford University Press, 1987. (Brundtland, G., *Naša zajednička budućnost, Svjetska komisija za okoliš i razvoj*, Oxford, UK, Oxford University Press, 1987.)

2 Melé, D., Corporate social responsibility theories, In Crane, A., McWilliams, A., Matten, D., Moon, J. & Siegel, D. (Eds.), *The Oxford handbook of corporate social responsibility* (pp. 47-82), New York, USA: Oxford University Press, 2008. (Melé, D., Teorije društveno odgovornog poslovanja, u Crane, A., McWilliams, A., Matten, D., Moon, J. & Siegel, D. (Urd.), *Oxford priručnik o društveno odgovornom poslovanju* (str. 47-82), New York, USA: Oxford University Press, 2008.)

o DOP izvještavanja. Slijedi opis metodologije istraživanja te prikaz rezultata istraživanja o implementaciji okvira za izvještavanje o DOP-u u odabranim zemljama središnje i istočne Europe. Na osnovi dobivenih rezultata, doneseni su zaključci kao i preporuke za budući razvoj izvještavanja o DOP-u.

2. PREGLED LITERATURE

Važnost DOP-a za poslovanje započinje predstavljanjem teorije dionika (eng. stakeholder theory). Začetnik teorije dionika smatra se Freeman (1984) koji je tvrdio da poduzeća prilikom provođenja svojih poslovnih aktivnosti moraju uzeti u obzir „sve pojedince i grupe sa udjelom u poduzeću ili potraživanjem od poduzeća“³. Za razliku od prethodnih teorija poduzeća, koje su isticale važnost maksimizacije profita kao temeljnog cilja poduzeća, teorija dionika ističe važnost i drugih dionika, osim vlasnika. Stoga bi menadžeri prilikom upravljanja poduzećem trebati uzeti u obzirom potrebe svih pojedinaca i grupa na koje poduzeće utječe svojim aktivnostima ili koji utječu na poduzeće⁴.

Da bi poduzeća doprinijela održivom razvoju, nužno je da implementiraju DOP. DOP predstavlja multidimenzionalan koncept⁵, što predstavlja značajan problem pri definiranju samog pojma. Pregledom literature Dahlsrud⁶ je identificirao 37 različitih definicija DOP-a. Iz svih definicija mogu se izdvojiti tri najznačajnije dimenzije pojma, a to su: ekonomska, ekološka i socijalna⁷. Važnost DOP-a prepoznala je i Europska komisija koja navodi da pojam uključuje aktivnosti poduzeća iznad zakonskih zahtjeva, usmjerenih prema društvu i okolišu⁸.

Da bi poduzeća mogla upravljati DOP-om, moraju raspolagati kvalitetnom informacijom. Tradicionalno računovodstvo, usmjereno pripremi i izvješta-

3 Melé, op. cit, str. 62

4 Melé, op.cit.

5 Carrol, A.B., A three dimensional conceptual model of corporate social performance. *Academy of management review*, 4, 1979. (Carrol, A.B., Trodimenzionalni konceptualni model društveno odgovornog djelovanja, *Academy of management review*, 4, 1979)

6 Dahlsrud, A., How corporate social responsibility is defined: an analysis of 37 definitions. *Corporate social responsibility and environmental management*, 15, 2008. (Dahlsrud, A., Kako je definirano društveno odgovorno poslovanje: analiza 37 definicija, *Corporate social responsibility and environmental management*, 15, 2008.)

7 Škare, M. i Golja, T., Corporate social responsibility and corporate financial performance – Is there a link?. *Economic research – Ekonomska istraživanja*, 25 (SE 1), 2012. (Škare, M. & Golja, T., Društveno odgovorno poslovanje i financijsko poslovanje - Ima li povezanosti?, *Economic research – Ekonomska istraživanja*, 25 (SE 1), 2012.)

8 Europska Komisija. *A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social committee and the Committee of the regions, Brussels, 2011, dostupno na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0681:FIN:EN:PDF>. (pristupljeno 20.02.2015.)

vanju prvenstveno financijskih informacija, nije u potpunosti adekvatno za pripremu informacija o DOP-u, koje su prvenstveno nefinancijske. Iz tog razloga, potrebno je razviti i implementirati zaseban segment računovodstva, a to je društveno odgovorno računovodstvo. Društveno odgovorno računovodstvo može se definirati na sljedeći način: „proces definiranja varijabli društvenog učinka poduzeća, mjerenja i procedura mjerenja; sistemskog razvoja informacija korisnih za procjenu društvenog učinka poduzeća; te komuniciranje takvih informacija zainteresiranim grupama, unutar i izvan poduzeća“⁹. Dosad je izvještavanje o DOP-u bilo pretežito dobrovoljno, međutim to se mijenja. Europski Parlament i Vijeće donijeli su direktivu o izvještavanju nefinancijskih informacija i informacija o raznolikosti određenih velikih poduzeća i grupa (2014/95/EU). Navedena direktiva zahtjeva od određenih velikih poduzeća da u izvješću posloводства uključe i informacije o politikama, rizicima te učincima vezanim uz okoliš, društvo, zaposlenike, poštovanje ljudskih prava, borbu protiv korupcije i mita, kao i raznolikosti u upravnom odboru¹⁰. Direktiva bi trebala biti implementirana u nacionalna zakonodavstva država članica do kraja 2016. godine, a u primjeni od 2017. godine. Međutim, određene europske zemlje (Francuska, Danska, Švedska, Nizozemska, Norveška) obvezale su poduzeća na objavu informacija o DOP-u i prije donošenja/implementacije Direktive¹¹.

Zašto neka poduzeća objavljuje informacije o DOP-u, a druga ne? U literaturi se navode različiti razlozi. Koristeći izvještavanje o DOP-u kao varijablu za mjerenje DOP-a Vitezić¹² zaključuje da poduzeća sa većom razinom DOP-a uživaju i bolje financijske rezultate. Navedeno znači da izvještavanje o DOP-u ima pozitivan utjecaj na uspješnost poslovanja poduzeća. Prema Dhaliwal i dr¹³ dobrovoljno izvještavaju o DOP-u rezultira smanjenjem

9 Ramanathan, K.V., Toward a theory of corporate social accounting. *The accounting review*, 51 (3), 1976. p. 519. (Ramanathan, K.V., Prema teoriji o računovodstvu društveno odgovornog poslovanja. *The accounting review*, 51 (3), 1976., str. 519)

10 Europski Parlament i Vijeće. DIRECTIVE 2014/95/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. Strasbourg: *Official Journal of the European Union*, 2014. Dostupno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0095&from=EN> (pristupljeno 10.06.2015. u 11.00).

11 Tschopp, D. i Nastanski, M., The harmonization and convergence of corporate social responsibility reporting standards. *Journal of business ethics*, 125, 2014. (Tschopp, D. & Nastanski, M., Harmonizacija i konvergencija standarda o društveno odgovornom izvještavanju, *Journal of business ethics*, 125, 2014.)

12 Vitezić, N. (2011). Correlation between social responsibility and efficient performance in Croatian enterprises. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Rijeka*, 29(2). (Vitezić, N. (2011). Veza između društvene odgovornosti i efikasnosti u Hrvatskim poduzećima, *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Rijeka*, 29(2))

13 Dhaliwal, D.S., Li, O.Z., Tsang, A. i Yang Y.G., Voluntary nonfinancial disclosure and the cost of equity capital: the initiation of corporate social responsibility reporting. *The accounting review*, 86 (1), 2011. (Dhaliwal, D.S., Li, O.Z., Tsang, A. i Yang Y.G., Dobrovoljno nefinancijsko izvještavanje i trošak kapitala: početak izvještavanja o društveno odgovornom poslovanju. *The accounting review*, 86 (1), 2011.)

troška kapitala poduzeća. S druge strane, Albert i Günther¹⁴ navode da poduzeća objavljuju zbog osjećaja odgovornosti ili kao odgovor na zahtjeve za informacijama od strane dionika i dioničara, a ne zbog smanjenja troškova kapitala. Na osnovi provedenog istraživanja na uzorku Njemačkih poduzeća, Gamerschlag i dr (2010) zaključuju da izvještavanje o DOP-u ovisi o vidljivosti poduzeća, strukturi dionika i povezanosti sa dionicima iz SAD-a. Slične rezultate polučilo je i istraživanje autora Castelo Branco i Lima Rodriguez¹⁵ na primjeru Portugalskih poduzeća. Prema njima, vidljivost sektora predstavlja važni faktor za izvještavanje o DOP-u iz razloga što u sektorima vidljivijim potrošačima postoji i veća svjesnost za uključenost društva te za izvještavanje. Osim navedenog, izvještavanje o DOP-u rezultira i sljedećim prednostima za poduzeće: poboljšana reputacija, povećanje lojalnosti zaposlenika, smanjenje netočnih informacija o društveno odgovornim aktivnostima poduzeća, pomoć poduzeću pri definiranju vizije i misije, povećana lojalnost potrošača, smanjenje količine otpada unutar poduzeća, bolji odnosi sa regulatornim organima, kontrola dugoročnog rizika te poboljšanje upravljanja istim, smanjenje troškova, pomoć pri definiranju mjera za poboljšanje dugoročne profitabilnosti, bolji pristup kapitalu te bolje stope osiguranja.¹⁶

Izvještavanja o DOP-u važno je i zbog društveno odgovornih investitora. Investitori koji žele ulagati u društveno odgovorne projekte traže informacije koje postojeća financijska izvješća ne mogu pružiti¹⁷.

S obzirom na nisku razinu standardizacije i harmonizacije izvještavanja o DOP-u, u literaturi se koristi različiti nazivi za izvještavanje o ovom segmentu. Perrini¹⁸ je identificirao šest različitih naziva izvještaja vezanih uz DOP (izvještaj održivosti, izvješće o okolišu, DOP izvještaj, izvješće o socijalnim i okolišnim aspektima, izvješće o socijalnim aspektima, izvješće o zdravstvenim, socijalnim i okolišnim aspektima) te ih objedinjuje jednim

14 Alberts, C. i Gunther, T., Disclose or not disclose: determinants of social reporting for STOXX Europe 600 firms. *Zeitschrift für Planung & Unternehmenssteuerung*, 21, 2011. (Alberts, C. & Gunther, T., Izvještavati ili ne: odrednice socijalnog izvještavanja za STOXX Europe 600 poduzeća. *Zeitschrift für Planung & Unternehmenssteuerung*, 21, 2011.)

15 Castelo Branco, M. i Lima Rodrigues, L., Factors influencing social responsibility disclosure by Portuguese companies. *Journal of business ethics*, 83, 685-701, 2008. (Castelo Branco, M. & Lima Rodrigues, L., Faktori uzjecaja na izvještavanje o društvenoj odgovornosti Portugalskih poduzeća. *Journal of business ethics*, 83, 2008)

16 EY and Centre for corporate citizenship of Boston College, Value of sustainability reporting. Dostupno na: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_-_Value_of_sustainability_reporting/\\$FILE/EY-Value-of-Sustainability-Reporting.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_-_Value_of_sustainability_reporting/$FILE/EY-Value-of-Sustainability-Reporting.pdf), pristupljeno: 24.04.2016. u 17.00

17 Holder-Webb, L. i drugi (2009): The supply of corporate social responsibility disclosures among U.S. Firms. *Journal of business ethics*, 84, 2009. (Holder-Webb, L. i drugi (2009): Ponuda izvještavanja o društveno odgovornom poslovanju među poduzećima SAD-a. *Journal of business ethics*, 84, 2009.)

18 Perrini, F., The practitioner's perspective on non-financial reporting, *California management review*, 48(2),2006. (Perrini, F., Perspektiva iz prakse o ne-financijskom izvještavanju, *California management review*, 48(2),2006.)

zajedničkim nazivom, nefinancijsko izvještavanje. U budućnosti se očekuje veći naglasak na standardizaciji i harmonizaciji izvještavanja o DOP-u, kao i sve veći zahtjevi za obveznim izvještavanjem

3. OKVIRI ZA IZVJEŠTAVANJE O DOP-U

Kao što je prethodno navedeno na globalnoj razini razvijene su različite inicijative sa ciljem promicanja izvještavanja o DOP-u, odnosno održivosti. Kao najznačajnije ističu su Globalna inicijativa za izvještavanje (Global reporting initiative, skraćeno GRI) te UN Global Compact (Izvešće o napretku, eng. Communication on progress, skraćeno COP). U nastavku će biti ukratko pojašnjene navedene inicijative.

3.1. Globalna inicijativa za izvještavanje (GRI)

Globalna inicijativa za izvještavanje (GRI) predstavlja organizaciju čiji je glavni cilj promicanje održivog razvoja, kroz definiranje okvira i smjernice za izvještavanje. Organizacija je osnovana 1997. godine u Bostonu (SAD), a prve smjernice izdane su 2000. godine (G1). Nakon toga revidirane su tri puta (G2, G3), a posljednja verzija smjernica izdana je 2013 godine (G4).

Smjernice su pogodne za implementaciju u svim vrstama poduzeća, neovisno o djelatnosti i veličini. Dostupne su na mrežnim stranicama inicijative, gdje se mogu besplatno preuzeti. Posljednje izdanje smjernica (G4) dostupne su na engleskom jeziku, te na 15 drugih jezika, među kojima je i hrvatski.

Posljednje izdanje smjernica (G4) uključuje tri dokumenta:

1. Načela izvještavanja i standardni podaci (dostupno i na hrvatskom jeziku): sadrži opće definicije, načela, podatke te kriterije koja poduzeće mora primijeniti kako bi mogla pripremiti izvještaj u skladu sa samim smjernicama,
2. Provedbeni priručnik (dostupno i na hrvatskom jeziku): sadrži pojašnjenja kako primijeniti načela, kako pripremiti izvještaj te kako interpretirati koncepte sadržane u samim smjernicama te
3. Često postavljana pitanja (dostupno samo na engleskom jeziku).

Načela koja bi se trebala primijeniti prilikom izvještavanja podijeljena su u dvije grupe: načela za određivanje sadržaja izvještaja te načela za određivanje kvalitete izvještaja. Navedena načela prikazana su u tablici 1.

Smjernice navode standardne podatke koje poduzeća moraju objaviti, a mogu se grupirati u dvije skupine: opći standardni podaci i specifični standardni podaci. Opći standardni podaci uključuju sljedeće: strategija i analiza, organizacijski profil, identificirani materijalni aspekti i granice, uključivi

vanje dionika, profil izvještaj, upravljanje te etika i integritet, dok specifični standardni podaci uključuju: podate o pristupu upravljanja te pokazatelje¹⁹. Specifični standardni podaci raspoređeni su tri kategorije: ekonomsku, ekološku i društvenu, a društvena potkategorija se dalje dijeli na 4 potkategorije: radni odnosi i dostojan rad, ljudska prava, društvo i odgovornost za proizvod²⁰. Za svaku od kategorija i potkategorija definirani su aspekti o kojima poduzeća izvještavaju.

Tablica 1: Načela izvještavanja sukladno GRI G4 smjernicama

Načela za određivanje sadržaja izvještaja	Načela za određivanje kvalitete izvještaja
Uključenost dionika	Ravnoteža
Kontekst održivosti	Usporedivost
Materijalnost	Pravovremenost
Cjelovitost	Jasnoća
	Pouzdanost

Izvor: Izrada autora prema Global Reporting initiative, G4 smjernice za izvještavanje o održivosti. Dostupno na: <https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Croatian-G4-Part-One.pdf>, pristupljeno 20.04.2016. u 16.00.

GRI inicijativa razlikuje tri razine primjene smjernica A, B i C, gdje C razina zahtjeva najmanju razinu objave informacija. Osim toga postoje različiti statusi primjene GRI smjernica: samoprolašeni korisnik (razina primjene smjernica nije potvrđena od strane GRI-a niti treće strane), korisnik provjeren od strane GRI-a i korisnik provjeren od strane treće strane.

Misija GRI inicijative je postati globalno prihvaćeni standard za izvještavanje o održivosti. Trenutno je u GRI bazi dostupno preko 23.000 izvještaja izdanih od strane 9.000 organizacija diljem svijeta²¹. Vezano uz misiju GRI inicijative, Tschopp and Nastanski²² smatraju da navedene smjernice predstavljaju najbolji standard za izvještavanje o održivosti.

3.2. UN Global Compact

UN Global Compact predstavlja platformu za razvoj, implementaciju i izvještavanje odgovornih i održivih korporativnih politika i praksa²³. Ova platforma osnovana je 2000. godine. U ovu platformu mogu se uključiti i poslovne organizacije, ali i ne poslovne organizacije (poput gradova, općina ili drugih ustanova). Sudionici platforme obvezuju se na prilagodnu svojih

¹⁹ Global Reporting initiative, G4 smjernice za izvještavanje o održivosti. Dostupno na: <https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Croatian-G4-Part-One.pdf>, pristupljeno 20.04.2016. u 16.00.

²⁰ Global Reporting initiative, G4 smjernice za izvještavanje o održivosti. Op. Cit.

²¹ Global reporting initiative, Dostupno na: <https://www.globalreporting.org/Pages/default.aspx>, pristupljeno: 15.03.2015., 14.00

²² Tschopp, D. i Nastanski, M., op. cit.

²³ UN Global compact, dostupno na: <https://www.unglobalcompact.org/>, pristupljeno: 20.04.2016. u 15.00.

aktivnosti sukladno deset načela održivosti. Načela održivosti odnose se na ljudska prava, radnu snagu, okoliš i borbu protiv korupcije.

O napretku u prilagodbi svojih aktivnosti sukladno načelima održivosti, poduzeća moraju izvještavati minimalno jednom godišnje kroz dokument naziva „Izvešće o napretku“ (eng. Communication on progress). Izvještaj o napretku objavljuje se na web stranici UN Global Compacta. Osim toga, pristup izvještaju mora se omogućiti i svim dionicima.

UN Global Compact definira minimalne zahtjeve koje Izvešće mora sadržavati, a to je²⁴:

- Izjavu izvršnog direktora o potpori inicijativi UN Global Compact, kao i o budućoj predanosti inicijativi
- Opis konkretnih akcija koje su poduzete sa ciljem prilagođavanja aktivnosti sukladno načelima održivosti
- Mjerenje rezultata.

Forma Izvještaja o napretku nije propisana, kao niti jezik na kojemu će isti biti objavljen. Sama UN Global Compact inicijativa ne izdaje smjernice za izvještavanje, stoga sudionici mogu koristiti različite druge dostupne okvire za izvještavanje, poput GRI smjernica. Štoviše, inicijative UN Global Compact te GRI pripremile su i izdale dokument naziva „Making the connection“ u kojem se preporuča izrada Izvještaja o napretku korištenjem GRI smjernica²⁵.

Izvještaji poslovnih sudionika inicijative mogu se klasificirati u tri skupine: GC početnik, GC aktivan i GC napredan. GC aktivni sudionici su oni koji zadovoljavaju minimum uvjeta, GC početnici su oni koji ne zadovoljavaju minimalne uvijete, dok GC napredni predstavljaju sudionike sa najnaprednijim Izvještajem o napretku²⁶.

UN Global Compact trenutno ima više od 8.000 sudionika iz više od 140 zemalja diljem svijeta²⁷.

4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA I REZULTATI

S ciljem utvrđivanja razine izvještavanja o DOP-u/održivosti, kao i o primjeni prethodno spomenutih inicijativa za izvještavanje, provedeno je istraživanje za odabrane zemlje srednje i jugoistočne Europe. Zemlje uklju-

²⁴ UN Global compact, Op. Cit.

²⁵ Un Global Compact i GRI: Making the Connection: Using the GRI G4 Guidelines to Communicate Progress on the UN Global Compact Principles, 2013. dostupno na: <https://www.globalreporting.org/resource/library/UNGC-G4-linkage-publication.pdf>, pristupljeno: 20.04.2016.

²⁶ UN Global compact, Op. Cit.

²⁷ UN Global compact, Op. Cit.

čene u istraživanje jesu sljedeće: Hrvatska, Slovenija, Srbija, Mađarska, Češka, Slovačka, Bugarska, Rumunjska, Crna Gora i Bosna i Hercegovina.

Izvjestaji u DOP-u/održivosti identificirani su koristeći bazu izvještaja inicijative GRI i UN Global Compact. Tablica 2 u nastavku prikazuje ukupan broj izvještaja i broj poduzeća koja izvještavaju koristeći GRI smjernice. Podaci uključuju sve izvještaje uključene u GRI bazu od početka njezina djelovanja.

Tablica 2: Broj izvještaja i poduzeća koja primjenjuje GRI smjernice u odabranim zemljama srednje i istočne Europe

	Broj izvještaja	Broj poduzeća
BIH	0	0
Bugarska	17	10
Crna Gora	0	0
Češka	70	27
Hrvatska	71	17
Mađarska	261	82
Rumunjska	48	17
Srbija	45	12
Slovačka	46	11
Slovenija	26	8

Izvor: Izrada autora prema podacima sa <http://database.globalreporting.org/search> (pristupljeno 10.04.2016. u 13.30).

Kao što je vidljivo iz Tablice 2, najveći broj izvještaja izdan je od strane Mađarskih poduzeća, slijedi Hrvatska i Češka. Promatrajući broj poduzeća koja izvještavaju, ponovno prednjači Mađarska, slijedi Češka te Hrvatska i Rumunjska. Na osnovi podataka iz tablice može se zaključiti i o intenzitetu izvještavanja koristeći GRI smjernice. Uzimajući u obzir broj izvještaja po poduzeću, najaktivnija su poduzeća iz Slovačke i Hrvatske (4 Izvješća po poduzeće), a slijede Mađarska poduzeća (3 izvješća po poduzeću). Međutim, iz Tablice 2 je također vidljivo da poduzeća iz pojedinih zemalja nisu još upoznata sa GRI smjernicama i prednostima DOP izvještavanja (BiH te Crna Gora).

Analizirajući podatke iz inicijative UN Global Compact na istom uzorku zemalja, možemo zaključiti da su poduzeća sklonija sudjelovati u ovoj inicijativi. Tablica 3 u nastavku prikazuje ukupan broj aktivnih i neaktivnih poduzeća koja sudjeluju u UN Global Compact inicijativi. Aktivna poduzeća smatraju se ona koja kontinuirano (minimalno jednom godišnje) izvještavaju o napretku pri implementaciji načela održivosti, odnosno koja izdaju

Izvrješće o napretku. Neaktivna poduzeća su ona koja su pristupila inicijativi, međutim ne izvješćavaju redovito.

Tablica 3: Broj sudionika inicijative UN Global Compact iz odabranih zemalja srednje i istočne Europe

	Broj sudionika	Aktivni sudionici	Aktivni sudionici: profitna poduzeća
BIH	32	4	3
Bugarska	146	27	20
Crna Gora	10	5	2
Češka	33	19	11
Hrvatska	96	34	29
Mađarska	32	4	5
Rumunjska	51	28	14
Srbija	98	43	21
Slovačka	18	4	4
Slovenija	50	5	3

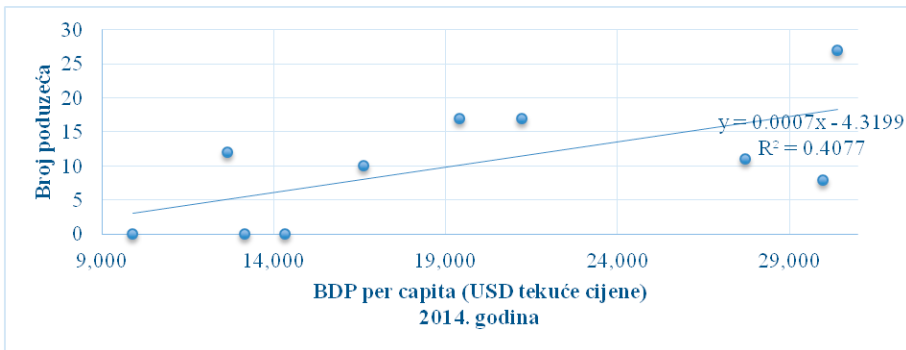
Izvor: Izrada autora prema podacima sa <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/participants> (pristupljeno 10.04.2016. u 14.00)

Iz tablice 3 vidljivo je da Bugarska prednjači sa brojem sudionika u inicijativi UN Global Compact, a slijede Srbija i Hrvatska. Međutim, najveći broj aktivnih sudionika dolazi iz Srbije, a slijedi Hrvatska. Promatrajući broj aktivnih profitnih poduzeća, najveći broj ih je iz Hrvatske, a slijedi Srbija i Bugarska.

Prethodna istraživanja pokazala su da DOP doprinosi ekonomskom razvoju zemlju²⁸. Stoga je istraženo kakva je veza između izvješćavanja o DOP-u i razvijenosti zemlje. Ukoliko usporedimo broj poduzeća koja objavljuju izvješćaje koristeći GRI smjernice i razvijenost zemlje (mjereno BDP-om po stanovniku), dolazimo do zaključka da postoji pozitivna veza između izvješćavanja o DOP-u i razvijenosti zemlje. Grafikon 1 u nastavku prikazuje da razvijenost zemlje ima pozitivan utjecaj na vjerojatnost izvješćavanja o DOP-u.

28 Škare, M. i Golja, T., The impact of government CSR supporting policies on economic growth. *Journal of policy modeling*, 36(3), 2014. (Škare, M. i Golja, T., Utjecaj državnih poticaja za DOP na ekonomski rast. *Journal of policy modeling*, 36(3), 2014.)

Grafikon 1: Povezanost izvještavanja o DOP-u i razvijenosti zemlje

Izvor: Izrada autora prema podacima sa <http://database.globalreporting.org/search> (pristupljeno 10.04.2016. u 13.30) i <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (pristupljeno 21.04.201. u 20.00)

5. ZAKLJUČAK

Društveno odgovorno poslovanje (DOP) postaje sve prihvatljiviji koncept upravljanja poduzećem na globalnoj razini. Na taj način poduzeća doprinose održivom razvoju, koji postaje neophodan da osiguranje poslovanja u budućnosti. Međutim, da bi poduzeća mogla upravljati DOP aktivnostima, potrebne su informacije. Navedene informacije potrebne su i svim dionicima poduzeća. Prikupljanje, analiziranje, sistematiziranje te konačno objavljivanje navedenih informacija predstavlja zadatak društveno odgovornog računovodstva.

Za objavljivanje informacija o DOP aktivnostima, poduzeća imaju na raspolaganju različite kanale distribucije, poput: web stranice, godišnja izvješća te samostalna izvješća o DOP-u. Upravo su samostalna izvješća najbolji izvor informacija o DOP-u. Prilikom pripreme izvješća o DOP-u poduzeća mogu koristiti GRI smjernice, ili se uključiti u inicijativu UN Global Compact koje potiču izvještavanje o ovom segmentu.

Izveštavanje o DOP-u još je uvijek na dobrovoljnoj osnovi. Međutim, očit je trend prema obveznosti izvještavanja o ovom segmentu. U tom smjeru ide i Europska Unija koja svojom Direktivom zahtjeva objavu određenih DOP informacija od strane određenih (većinom velikih) poduzeća. Obvezna primjena Direktive započinje 2017. godine, što će pozitivno utjecati na izvještavanje.

Kroz ovaj rad istraženo je koliko poduzeća iz odabranih zemalja srednje i istočne Europe priprema i objavljuje samostalna izvješća o DOP-u. U te svrhe korištenje su dvije baze izvještaja: GRI i UN Global Compact. Na osnovi rezultata može se zaključiti da poduzeća odabranih zemalja nisu u

potpunosti svjesna pogodnosti koje izvještavanje o DOP-u može donijeti, te stoga postoje velike mogućnosti napretka na ovom prostoru. Između dvije analizirane inicijative, poduzećima je poznatija te prihvatljivija inicijativa UN Global Compact.

Kroz primjenu Direktive EU očekuju se pozitivne promjene u pogledu izvještavanja o DOP aktivnosti u zemljama članicama EU, ali i u zemljama koje žele postati punopravne članice. Međutim, regulatorna tijela bi trebala poticati izvještavanje o DOP-u i kroz druge mjere. Osim toga, potrebna je i edukacija poduzetnika sa ciljem upoznavanja prednosti DOP-a i izvještavanja, kao i približavanja postojećih smjernica za izvještavanja. Važnu ulogu pritom bi trebale imati različite državne institucije (pr. gospodarska komora) te udruženja poduzetnika. Nadalje, potrebno je prevesti smjernice na što više jezika, kako bi one bile što dostupnije poduzećima (od zemalja uključenih u uzorak G4 smjernice prevedene su samo na hrvatski jezik).

Kroz poticanje izvještavanja o DOP-u, potiče se i sam DOP. Iako još nije postignut jedinstven zaključak o utjecaju DOP-a na financijske rezultate poslovanja, prevladavaju zaključci i pozitivnom utjecaju²⁹, što znači da su aktivnosti DOP-a od interesa za poduzeće, ali i društvo općenito.

6. LITERATURA

1. Alberts, C. i Gunther, T., Disclose or not disclose: determinants of social reporting for STOXX Europe 600 firms. *Zeitschrift für Planung & Unternehmenssteuerung*, 21, str. 323-347, 2011.
2. Brundtland, G., *Our common future*. The World Commission on Environment and Development, Oxford, UK, Oxford University Press, 1987.
3. Carrol, A.B., A three dimensional conceptual model of corporate social performance. *Academy of management review*, 4, 1979. Castelo Branco, M. & Lima Rodrigues, L., Factors influencing social responsibility disclosure by Portuguese companies. *Journal of business ethics*, 83, 685-701, 2008.
4. Dahlsrud, A., How corporate social responsibility is defined: an analysis of 37 definitions. *Corporate social responsibility and environmental management*, 15, str. 1-13, 2008.
5. Dhaliwal, D.S., Li, O.Z., Tsang, A. i Yang Y.G., Voluntary nonfinancial disclosure and the cost of equity capital: the initiation of corporate social responsibility reporting. *The accounting review*, 86 (1), 59-100, 2011.

²⁹ Van Beurden, P. & Gossling, T. The worth of values - A literature review on the relation between corporate social and financial performance. *Journal of business ethics*, 82, 2008. (Van Beurden, P. & Gossling, T. "The worth of values" – pregled literature o vezi između korporacijskih socijalnih i financijskih rezultata, *Journal of business ethics*, 82, 2008.)

6. Europska Komisija. A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social committee and the Committee of the regions, Brussels, 2011, dostupno na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0681:FIN:EN:PDF>. (pristupljeno 20.02.2015.)
7. Europski Parlament i Vijeće. DIRECTIVE 2014/95/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. Strasbourg: Official Journal of the European Union, 2014. Dostupno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0095&from=EN> (pristupljeno 10.06.2015. u 11.00).
8. EY and Centre for corporate citizenship of Boston College, Value of sustainability reporting. Dostupno na: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_-_Value_of_sustainability_reporting/\\$FILE/EY-Value-of-Sustainability-Reporting.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_-_Value_of_sustainability_reporting/$FILE/EY-Value-of-Sustainability-Reporting.pdf), pristupljeno: 24.04.2016. u 17.00
9. Global reporting initiative, Dostupno na: <https://www.globalreporting.org/Pages/default.aspx>, pristupljeno: 15.03.2015., 14.00
10. Global Reporting initiative, G4 smjernice za izvještavanje o održivosti. Dostupno na: <https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Croatian-G4-Part-One.pdf>, pristupljeno 20.04.2016. u 16.00.
11. Holder-Webb, L., Cohen, J.R., Nath, L. i Wood, D., The supply of corporate social responsibility disclosures among U.S. Firms. *Journal of business ethics*, 84, str. 495-527, 2009.
12. Melé, D., Corporate social responsibility theories, u Crane, A., McWilliams, A., Matten, D., Moon, J. & Siegel, D. (Eds.), *The Oxford handbook of corporate social responsibility* (str. 47-82), New York, USA: Oxford University Press, 2008.
13. Perrini, F., The practitioner's perspective on non-financial reporting, *California management review*, 48(2), str. 73-103, 2006.
14. Ramanathan, K.V., Toward a theory of corporate social accounting. *The accounting review*, 51 (3), str. 516-528, 1976.
15. Škare, M. i Golja, T., Corporate social responsibility and corporate financial performance – Is there a link?. *Economic research – Ekonomska istraživanja*, 25 (SE 1), str. 215-242., 2012.
16. Škare, M. i Golja, T., The impact of government CSR supporting policies on economic growth. *Journal of policy modeling*, 36(3), str. 562-577, 2014.
17. Tschopp, D. i Nastanski, M., The harmonization and convergence of corporate social responsibility reporting standards. *Journal of business ethics*, 125, str. 147-162, 2014.

18. Un Global Compact i GRI: Making the Connection: Using the GRI G4 Guidelines to Communicate Progress on the UN Global Compact Principles, 2013. dostupno na: <https://www.globalreporting.org/resource/library/UNGC-G4-linkage-publication.pdf>, pristupljeno: 20.04.2016. u 15.30.
19. UN Global compact, dostupno na: <https://www.unglobalcompact.org/>, pristupljeno: 20.04.2016. u 15.00.
20. Van Beurden, P. i Gossling, T. The worth of values - A literature review on the relation between corporate social and financial performance. *Journal of business ethics*, 82, str. 407-424, 2008.
21. Vitezić, N. (2011). Correlation between social responsibility and efficient performance in Croatian enterprises. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Rijeka*, 29(2), str. 423-442

EKONOMSKA KRIZA KAO KOREKTIVNI FAKTOR EKONOMSKE POLITIKE

ECONOMIC CRISIS AS A CORRECTIVE FACTOR OF ECONOMIC POLICY

Vanja Šušnjar Čanković³⁰, Svetlana Dušanić Gačić³¹

Sažetak

U osnovi svake društveno-ekonomske krize je gubljenje povjerenja između socijalno-ekonomskih grupa. Makroekonomska nestabilnost, odnosno visoke i promjenjive kamatne stope, nagli usponi i padovi ekonomske aktivnosti u privredi i neodržive fiskalne i inostrane pozicije najočitiiji su makroekonomski izvori koji nepovoljno utiču na poslovanje i ekonomski rast. Modernizacija ekonomske politike je preduslov eliminisanja raznih rizika koji objektivno prijetite svojim mogućim negativnim djelovanjima. Rješenje za ekonomsku budućnost Bosne i Hercegovine moralo bi se tražiti u promjenama ekonomskih dogmi što podrazumijeva ekonomiku proizvodnje, strukturne promjene usmjerene povećanju realne ponude, stimulisanje rada, štednje i investicija, poboljšanje efikasnosti privređivanja i alokacije resursa, forsiranje tehničko-tehnološkog progressa i formiranje kadrova.

Ključne riječi: ekonomska kriza, privredni rast, makroekonomska nestabilnost, preduzetnička aktivnost, ekonomska politika.

Abstract

Basically every socio-economic crisis, the loss of trust between socio-economic groups. Macroeconomic instability and high and variable interest rates, the sudden ups and downs in economic activity in the economy and unsustainable fiscal and foreign positions are the most obvious macroeconomic sources that adversely affect the business and economic growth. Modernization of economic policy is a prerequisite for the elimination of various risks objectively threaten its possible negative effects. The solution to the economic future of Bosnia and Herzegovina would have to be sought in changes in economic dogma

30 Doc. dr Vanja Šušnjar Čanković, profesor Visoke škole „Banja Luka College“, Banja Luka, E-mail: vanja.susnjar@blc.edu.ba

31 Doc. dr Svetlana Dušanić Gačić, profesor Visoke škole „Banja Luka College“, Banja Luka, E-mail: svetlanadg@blc.edu.ba

which includes production economics, structural changes aimed at increasing the real supply, stimulating work, saving and investment, improve business efficiency and allocation of resources, forcing technological progress and the formation of human resources.

Key words: *economic crisis, economic growth, macroeconomic instability, entrepreneurial activity, economic policy.*

1. UVOD

Kriza nastaje usljed poremećaja u procesu reprodukcije, odnosno nastajanja disproporcija u raspodjeli društvenog bruto proizvoda na ličnu potrošnju, državnu potrošnju i na investicionu potrošnju, naučna je definicija kapitalističkog sistema proizvodnje. Prema tome, u državnoj potrošnji forsira povlašćeni životni standard državnih funkcionera čime se zahvata znatan dio DBP-a. Na taj način se zanemaruje produktivno ulaganje u investicije koje bi omogućile porast proizvodnje i produktivno zapošljavanje. Zapostavljaju se investicije za proizvodne objekte, naučnoistraživački rad, razvoj energetske izvora, izgradnju komunalnih objekata, uređenje prirodnih turističkih objekata, parališe se preduzetnička inicijativa u području tržišne konkurentnosti i onemogućava razvoj. Globalna ekonomska kriza ima nekoliko načina djelovanja na privredu BiH, a to su: pad i anuliranje i negativno kretanje DBP-a, opadanje izvoza, smanjenje obima investicija i niži priliv stranih investicija, smanjenje budžetskih prihoda, pad kupovne moći stanovništva i životnog standarda, porast nezaposlenosti.

2. PRIVREDNI RAST

U osnovi svake društveno-ekonomske krize je gubljenje povjerenja između socijalno-ekonomskih grupa, počevši od porodice, nepovjerenja radnika prema vlasniku preduzetniku i naroda u institucije državne vlasti, što se naziva slabim socijalnim kapitalom. Visok socijalni kapital je značajan faktor stabilnosti svakog društva. Socijalni kapital predstavlja, dakle, povjerenje, etičnost, pravednost i solidarnost, kompetentnost u obavljanju dužnosti u preduzetništvu i državnoj instituciji. Na nivou države i njenih dijelova socijalni kapital se izražava kao stub povjerenja građana u politički, pravni, i ekonomski sistem. Što je povjerenje veće to je lakše i uspješnije na principima solidarnosti izgraditi antikrizni program i uspostaviti efikasnije antikrizne mjere. Da bi se ostvario uspjeh potrebno je da subjektivni faktori odlu-

čivanja u politici u institucijama države obrazovanja, zdravstva i socijalnoj zaštiti – primjenjuju i podržavaju etičke norme ponašanja¹.

Posmatranje unutrašnje ekonomske strukture dovelo je do zaključka da zemlje sa većom mobilnošću kapitala i fleksibilnošću cijena rastu brže, dok u određenim periodima rasta različiti proizvodni sektori imaju različite doprinose. U ranijim razvojnim fazama industrija je predstavljala osnovni pokretač rasta, dok sada dominiraju usluge. Sposobnost strukturnih promjena vodi i većem ekonomskom rastu. Na taj način se u fokus privrednog rasta, pored makroekonomskih komponenti uvodi i nivo promjena koji je izazvan mehanizmima podsticaja na mikro nivou uzrokovan potrebom za efikasnom alokacijom resursa.

Prema Šumpeteru ekonomski rast možemo objasniti preduzetničkom aktivnošću individualaca koji preuzimaju rizik zbog ostvarivanja lične koristi. Na ovaj način, znanje, koje postoji u društvu, može biti valjano korišćeno samo u slučaju kada su ljudi sa raznim vrstama znanja u mogućnosti da sarađuju, a pretpostavka je adekvatna podjela rada. Razvoj koji je zasnovan na preduzetničkoj aktivnosti pojedinaca koji koriste specifična znanja i sposobnosti, moguć je samo na bazi adekvatnih institucija i pravila igre koja omogućavaju pojedincima da uživaju korist od svojih aktivnosti. Gvartni, Lauson i Holcomb, takođe smatraju institucije presudnima za objašnjavanje privrednog rasta, tvrdeći da jednostavno povećanje inputa, samo po sebi, ne vodi uvijek povećanim stopama rasta. Radovima Bauera i Norta nova ekonomska teorija je ukazala na značaj institucija i politika koje su konzistentne sa razvojem i efikasnim korišćenjem resursa. Zagovornici nove teorije pokazuju da neadekvatne institucije i politike vode rastu koji je ispod njegovog potencijala. Po mnogim elementima ovaj pogled predstavlja povratak na učenje Adama Smita².

Kasper i Strejt naglašavaju da preduzetnička aktivnost predstavlja osnovni generator rasta³. Međutim, da bi preduzetnička aktivnost mogla da generiše rast ona mora da se odvija u adekvatnom, predvidljivom i pouzdanom institucionalnom okviru, koji omogućava tržišnu razmjenu. Nadalje, oni smatraju da se ovaj okvir sastoji od kulturnih konvencija i zajedničkih etičkih vrijednosti s jedne strane i formalnih (zakonskih) pravila s druge strane⁴. Institucionalna ekonomija posmatra ekonomski razvoj kao rezultat uticaja makroekonomskih podsticaja na mikroekonomske strukturne promjene i

1 Begić, R., „Velika ekonomska kriza i uticaj na BiH“, *Zbornik radova sa Prve internacionalne konferencije „Kako upravljati u vrijeme krize“*, Tuzla, 2009, str. 18.

2 Gwartney, J., Lawson, R. and Holcombe, R., „Economic Freedom and the Environment for Economic Growth“, *JITE*, 1999, str. 234.

3 Kasper, W. and Streit, M., *Institutional economics*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, UK Northampton, 1998.

4 Vukotić, V., *Psihofilozofija biznisa – dijalogom kroz naš mentalitet*, CID, Podgorica, 2003, str. 23.

socijalne elemente kao što su pojedinačne preferencije i sistem vrijednosti. Razvoj se javlja kao veličina izvedena iz pojedinačnih akcija ogromnog broja članova društva koji se javljaju kao učesnici na tržištu u najrazličitijim ulogama (proizvođači, potrošači, preduzetnici, itd.)⁵.

3. UZROCI MAKROEKONOMSKE NESTABILNOSTI

Makroekonomska nestabilnost, odnosno visoke i promjenjive kamatne stope, nagli usponi i padovi ekonomske aktivnosti u privredi i neodržive fiskalne i inostrane pozicije najočitiji su makroekonomski izvori koji nepovoljno utiču na poslovanje i ekonomski rast zbog negativnog uticaja na kolebanje cijena i alokaciju finansijskih sredstava. Ekonomski rast ili „labave“ finansijske politike mogu poboljšati profitabilnost preduzeća, doduše samo kratkoročno.

Makroekonomska nestabilnost doprinosi i opštim iznenadnim promjenama cijene plasmata i ostale imovine, što je bio vrlo značajan faktor krize. Nenadane promjene cijena takođe su prateća pojava poremećaja u realnoj privredi. Promjene cijena, tj. uslova na tržištu, takođe su jedna od posljedica makroekonomske nestabilnosti. Predznak finansijskih kriza je brz rast domaćih kredita tokom povoljnih ekonomskih perioda.

Nedostaci makroekonomske politike se često ogledaju i u nestabilnosti kursa. Direktna izloženost banaka kolebanjima deviznih kurseva vezana je uz veličinu i otvorenost devizne pozicije. Makroekonomska nestabilnost znatno je izraženija kod zemalja u razvoju i privreda u tranziciji nego u razvijenim industrijskim državama. To je posljedica činjenice da su te ekonomije manje diversifikovane i da se njihova stabilnost može lakše narušiti strukturnim poteškoćama ili nesavršenim ili nepotpunim tržištima pa su stoga izloženije ili manje sposobne apsorbovati ekonomke šokove⁶.

Osnovni preduslov stabilnog poslovnog okruženja je stabilan novac koji omogućava planiranje u ekonomiji i pruža sigurnost vlasnicima od dramatičnih promjena vrijednosti novca koji posjeduju. Inflacija kao monetarni fenomen⁷ narušava odnos relativnih cijena, vrši netržišnu realokaciju resursa i povećava transakcione troškove. Pored toga ona podstiče i špekulativne radnje. Prema konceptu ekonomskih sloboda, monetarna politika je dobra kada je inflacija jednaka ili približna nuli.

5 Vukotić, V., „Kultura i ekonomski razvoj“, *Zbornik radova „Kultura i razvoj“*, IDN, Beograd, 2004, str. 54.

6 Miletić, I., „Makroekonomski i mikroekonomski uzroci nestabilnosti banaka“, *Ekonomika istraživanja (1)*, 2009, str. 47 – 59.

7 Fridman posmatra inflaciju kao monetarni fenomen koji je uzrokovan velikom količinom novca u odnosu na malu količinu roba.

Alokativna efikasnost podrazumijeva kretanje resursa od manje efikasnih ka više efikasnim upotrebama, što je moguće samo uz postojanje institucionalnog mehanizma koji omogućava tok kapitala. Poznato je da svaka upotreba kapitala nije efikasna i da svaki preduzetnički poduhvat ne osigurava i uspjeh. U svakom momentu na tržištu postoje pojedinci i kompanije koji su spremni da preuzmu rizik investiranja zbog većeg profita, oni koji imaju preduzetničku ideju da oplode kapital, kao i oni koji su spremni da ga povjere drugom na čuvanje ili upravljanje. Institucionalni mehanizmi koji omogućavaju usaglašavanje ovakvih različitih preferencija i interesa su bankarski sistem i tržište kapitala. Osnovna pravila koja omogućavaju efikasno funkcionisanje ovih mehanizama su slobodno djelovanje privatne inicijative uz regulaciju koja podrazumijeva poznata pravila igre i niske transakcione troškove.

Bosna i Hercegovina, odnosno većina zemalja u tranziciji, gotovo neizbježno se susreću sa problemima koji otežavaju proces sprovođenja reformi koje bi doprinijele ekonomskom rastu. Među tim problemima su visok stepen korupcije, nedostatak humanog kapitala, moćne ekonomske grupe koje imaju snagu uticaja na proces reformi, neaktivno učešće stejkholdera. Pejović i Vukotić govore, još, i o problemu nedostatka tržišne kulture, odnosno kulture kapitalizma. Analiziraju ovaj problem, oni ukazuju na izražen efekat tzv. old ethos, i porast transakcionih troškova sprovođenja reformi kao rezultat snažnih antikapitalističkih neformalnih pravila⁸. Promjena neformalnih pravila je dugoročan proces, dok se prihvatanje i implementacija formalnih pravila može efikasno realizovati u srednjem roku. Prema istraživanju Consumers International, potreban je period od tri do pet godina kako bi javnost, odnosno ekonomski akteri spoznali i počeli razumijevati novi sistem u kojem postoji konkurencija.

Bosna i Hercegovina zbog nepostojanja makroekonomske strategije na državnom nivou plaća visoku cijenu kroz povećanu stopu nezaposlenosti. To bi se moglo odraziti i na poremećaj kursa, poremećaj likvidnosti i stabilnosti valute. Ukoliko se ne preuzmu adekvatne interventne mjere od strane nadležnih institucija, u BiH ekonomiji moglo bi doći do velikih poremećaja u privrednoj sferi koji bi kroz smanjenje likvidnosti, povećanje nezaposlenosti i sveukupne finansijske nestabilnosti koju izaziva ekonomska kriza, mogli dovesti do daljnjeg opadanja bruto društvenog proizvoda. Sve navedeno uzrokuje usporavanje ekonomskog i ograničavanje razvoja države.

8 Vukotić, V. i Pejović, S., „Tranzicija i institucije“, *Zbornik radova*, IDN, Beograd, 2002.

4. PRIJEDLOZI ZA POBOLJŠANJE PRIVREDNOG RASTA

Ekonomska kriza se nadovezala na tranzicionu krizu, zbog čega je potrebno preispitivanje i modernizacija ekonomskih politika. Pri tome se mora voditi računa o potrebi povećanja uloge socijalne politike, bez koje je teško očekivati kvalitetnu obrazovnu, radnu i preduzetničku motivaciju, koje predstavljaju jedan od uslova ekonomske stabilizacije i održivog ekonomskog rasta. Modernizacija ekonomske politike je preduslov eliminisanja raznih rizika koji objektivno prijete svojim mogućim negativnim djelovanjima. Pri tome se misli na rizike od makroekonomske destabilizacije, nacionalizacije, primjene ekonomskih monizama, očuvanja statusa kvo, svih oblika ekonomske i druge monopolizacije, političke rizike.

Prema tome, u Bosni i Hercegovini je neophodno poboljšati spoljnotrgovinski bilans, smanjiti deficit kroz stimulisanje i razvoj domaće privrede, završiti privatizaciju državnih kompanija uz primjenu privatizacijskog modela koji bi bio baziran na tržišnim principima, sprovesti reforme u svim sferama, kao i mjere za jačanje fiskalne politike, stvoriti uslove za privlačenje stranih investicija, omogućiti stabilno i predvidivo ekonomsko okruženje, forsirati kvalitet, brzinu i transparentnost u državnoj administraciji, promovisati domaću štednju, investirati u obrazovanje, investirati u tradicionalnu i tehnološku infrastrukturu i tako dalje. Neophodno je, takođe, očuvati socijalnu strukturu, održavati nivo plata i usavršavati radnu snagu.

Za ostvarivanje ekonomskog rasta neophodne su i političke pretpostavke, snažna finansijska regulativa, razvijanje konkurentnosti domaćih preduzeća i podsticaj transfera tehnologije, uz transparentnost cjelokupnog tranzicionog procesa. Da bi se ostvarile ove dvije, ali i prethodne pretpostavke, neophodno je uspostavljanje povjerenja koje se temelji na kulturi. BiH je neophodan pristup ekonomskom rastu koji, kako smo već spomenuli, treba da se zasniva na ekonomiji proizvodnje i usluga.

Hodžić, Papić i Čaušević smatraju da politike ubrzanog ekonomskog razvoja na održivim osnovama u BiH, između ostalog pretpostavljaju stvaranje pretpostavki za samoodrživ i ujednačen ekonomski razvoj, uključivanje u relevantne regionalne i evropske integracije radi pristupa svjetskom tržištu kapitala, izgradnja fiskalnih kapaciteta i institucionalne reforme, dinamiziranje razvoja na osnovama povoljnog okruženja za preduzetništvo, prevođenje komparativnih prednosti u konkurentne prednosti, kako bi se ostvarila veću produktivnost i konkurentnost. BiH ima dominantnu strukturu konkurentnosti utemeljenu na faktorskoj konkurentnosti, tj. niskim troškovima i cijenama svojih proizvoda⁹.

⁹ Hodžić, K., Papić, Ž. i Čaušević, F., „Proklamacija o preispitivanju postojećeg ekonomsko-socijalnog stanja i otvaranju perspektiva bosanskohercegovačke ekonomije“, *Međunarodni forum Bosna*, Sarajevo, 2008.

5. ZAKLJUČAK

U kontekstu postizanja dugoročnog i održivog ekonomskog rasta bosanskohercegovačke privrede neophodno je obezbjeđenje funkcionisanja kompletnog tržišta što zahtijeva mnogo više od niske inflacije i brze privatizacije. Za ovo je potrebna snažna finansijska regulativa, razvijanje konkurentnosti domaćih preduzeća i transfer tehnologije, uz transparentnost cjelokupnog tranzicionog procesa. Rješenje za ekonomsku budućnost Bosne i Hercegovine moralo bi se tražiti u promjenama ekonomskih dogmi što, između ostalog, podrazumijeva ekonomiku proizvodnje, strukturne promjene usmjerene povećanju realne ponude, stimulisanje rada, štednje i investicija, poboljšanje efikasnosti privređivanja i alokacije resursa, forsiranje tehničko-tehnološkog progressa i formiranje kadrova. Suština ekonomije ubrzanog razvoja tiče se radikalnog preokreta, prvo u strategijama, a zatim u politikama. Politike ubrzanog ekonomskog razvoja na održivim osnovama u BiH pretpostavljaju uključivanje u relevantne regionalne i evropske integracije radi pristupa svjetskom tržištu kapitala, posebno stranim direktnim investicijama, fiskalnu relaksaciju i na toj osnovi proširenje poreske osnove, odnosno izgradnju fiskalnih kapaciteta i institucionalne reforme, racionalnije i odgovornije pozicioniranje javne administracije, rast izvozne sposobnosti.

Izražen spoljnotrgovinski deficit jasno ukazuje na potrebu izrade strategije spoljnotrgovinske razmjene i sektorskih strategija koje će omogućavati značajnije smanjivanje trgovinskih i platnobilansnih debalansa BiH. Naime, Bosna i Hercegovina ima dominantnu strukturu konkurentnosti utemeljenu na faktorskoj konkurentnosti, tj. niskim troškovima i cijenama svojih proizvoda. Osnovu te konkurentnosti čini raspoloživost faktora proizvodnje: vode, ruda, šuma, zemljišta, prirodnih ljepota, radne snage i sl., što su potencijali komparativnih prednosti BiH. Za postizanje međunarodne konkurentnosti BiH treba unaprijediti nivo troškovne konkurentnosti i to smanjivanjem troškova poreza i javnih davanja na nivo u regionu, te smanjivanjem cijena osnovnih proizvodnih faktora u javnom sektoru i faktora sa eksternim efektima (radne snage, električne energije, prirodnog plina, telekomunikacionih usluga, transporta, zajmova, zemljišta, koncesija i sl.). S druge strane, podizanje konkurentnosti BiH zahtijeva unapređenje kvaliteta faktora proizvodnje u smislu veće atraktivnosti za investitore (putna, željeznička, riječna, aerodromska infrastruktura, telekomunikaciona i infrastruktura informatičkih tehnologija, školstvo, finansijski sektor i lakša dostupnost kapitala, poboljšanje investicione klime, unapređenje kvaliteta javnih investicija, borba protiv korupcije i sl.).

6. LITERATURA

1. Begić, R., „Velika ekonomska kriza i uticaj na BiH“, *Zbornik radova sa Prve internacionalne konferencije „Kako upravljati u vrijeme krize“*, Tuzla, 2009.
2. Gwartney, J. and Lawson, R., *Economic Freedom of the World: 2003 Annual Report*, The Fraser Institute, Vancouver, 2003.
3. Gwartney, J. and Lawson, R., *The Impact of the Economic Freedom of the World Index*, Mont Pelerin Society, Chattanooga, USA, 2003.
4. Gwartney, J., Lawson, R. and Holcombe, R., „Economic Freedom and the Environment for Economic Growth“, *JITE*, 1999.
5. Hodžić, K., Papić, Ž. i Čaušević, F., „Proklamacija o preispitivanju postojećeg ekonomsko-socijalnog stanja i otvaranju perspektiva bosanskohercegovačke ekonomije“, *Međunarodni forum Bosna*, Sarajevo, 2008.
6. Kasper, W. and Streit, M., *Institutional economics*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, UK Northampton, 1998.
7. Miletić, I., „Makroekonomski i mikroekonomski uzroci nestabilnosti banaka“, *Ekonomski istraživanja (1)*, 2009.
8. Vukotić, V., „Kultura i ekonomski razvoj“, *Zbornik radova „Kultura i razvoj“*, IDN, Beograd, 2004.
9. Vukotić, V., *Psihofilozofija biznisa – dijalogom kroz naš mentalitet*, CID, Podgorica, 2003.
10. Vukotić, V. i Pejović, S., „Tranzicija i institucije“, *Zbornik radova*, IDN, Beograd, 2002.

PREFERIRANJE ETIČKIH NORMI I DRUŠTVENA ODGOVORNOST U BIZNIS AKTIVNOSTIMA

PREFERRING OF ETHICAL NORMS AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN BUSINESS ACTIVITIES

Silvana Pasovska¹⁰, Trajko Miceski¹¹

Sažetak

Etika u biznisu okrenuta je ka preferiranju etičkih principa i etičkih problema koji se javljaju u poslovanju preduzeća. Etika predstavlja kritični deo osnove, na kojoj je civilizovano društvo izgrađeno. To se odnosi na sve sfere poslovanja preduzeća i u velikoj meri determiniše njegov dugoročan opstanak i razvitak. Ali, način na koji neka preduzeća posluju i ne zapažaju etičke norme i odgovornost ka društvu, ne samo što ima kritički uticaj na njihov dugoročni opstanak i razvitak, već negativno utiče na biljni i životinjski svet. U tom pogledu treba imati u obzir, da ono preduzeće koje ignoriše etičke norme i društvenu odgovornost osuđuje samo sebe na neuspeh u daljem njegovom poslovanju. Zato preduzeće koje hoće da posluje profitabilno u budućnosti mora da ulaže napore za osiguranje dugoročne održivosti, preko preferiranja etičkih normi i društvene odgovornosti.

Ključne reči: etičko liderstvo, društvena odgovornost, društvena reakcija, performanse, profitabilnost.

Abstract

Ethics in business is directed to preferring of ethical principles and ethical problems that occurs in business of organization. Ethics is critical part of the fundamentals whereupon the civilized society is built. It refers to all spheres of business and it determines its long lasting substance and development. But, the way some organizations do business and do not note ethical norms and responsibility towards society, not only it has a critical influence on their long lasting substance and development but influence negatively on vegetation and animal

10 Docent dr Silvana Pasovska, Univerzitet Sv. Kliment Ohridski Bitola, Naučen institut za tutun Prilep, R. Makedonija.

11 Profesor dr Trajko Miceski, Univerzitet Goce Delcev Stip, Ekonomski fakultet Stip, R.Makedonija.

world. In that sense, it should be noted that the organization which ignore ethical norms and social responsibility doom themselves to failure in the further business acting. Thus, the organization which is determined for success in the future must put effort into securing of long lasting sustainability by preferring of ethical norms and social responsibility.

Key words: *ethical leadership, social responsibility, social reaction, performance, profitability.*

1. UVOD

Sama globalizacija i sve učestala pojava mnogih preduzeća u različitim prostorima sveta dali su novi oblik biznis svetu. Danas se pravila na tržištu menjaju. Potrošačke potrebe se uvećavaju, tehnološki napredak je evidentan, a grupe za zaštitu porošača postaju sve dinamičnije. Pritisak za etičko i društveno odgovorno ponašanje raste svuda u svetu, kao u razvijenim, tako i u nerazvijenim nacijama.

Preduzeća, bez razlike od njihove veličine, lociranosti ili delatnosti, za glavni cilj imaju ostvarivanje što je moguće većeg profita i često puta linija etičkog ponašanja postavljena je dosta nisko, ali, kao što je gore navedeno, u poslednjih nekoliko godina, pod pritiskom javnosti, koncepti biznis etike i kooperativna društvena odgovornost od akademske discipline transformišu se u operativnu silu. Sve više profit preduzeća, pa i njihov opstanak, zavise od preferiranja etičkih normi i odnosa ka društvenim pitanjima, posebno u ovom informatičkom društvu u kojem je razmena informacija olakšana od strane nove tehnologije, pa vest o neetičkom ponašanju određenog preduzeća za samo nekoliko časova može da se proširi kroz čitav svet. Zbog ovih razloga, etičko i društveno odgovorno ponašanje moraju biti prisutni u poslovanju, već samo zato što su ispravni postupci i profitabilni postupci.

2. BIZNIS ETIKA I KORISTI OD NJE

Biznis etika je povezana sa preferiranjem etičkih principa u delovnom poslovanju i ponašanju. Biznis etika, u stvari, uključuje pravila i principe za usaglašavanje etičkih sa biznis aspektima u poslovanju.

Nije isključeno razmišljanje da je korišćenje etike u biznisu besmislica¹², odnosno da ne može da postoji etika u biznisu. Ali, to ne može da se prihvatiti u celini. Tačno je da potpuno etičko poslovanje možda ne postoji, ali ipak tamo gde se preferiraju etičke norme poslovanja postoji uspeh.

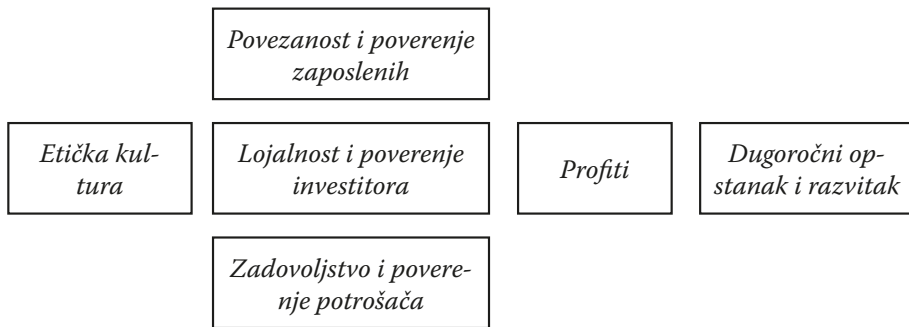
¹² Collins, J. W., "Is business ethics an oxymoron?", *Business Horizons* 1-8, 1994.

Ipak, brojni autori pokazali su da sprovođenje svakodnevnih poslovnih aktivnosti traži prisustvo osnovnih etičkih normi kao što su častnost, poverljivost i saradnja¹.

Danas, veomaiskusni svetski menadžeri u biznisu, etiku posmatraju veoma široko, naglašavajući i primenjujući čak i etičko ponašanje prema okolini, za što dobijaju posebna priznanja i nagrade².

Uticao etike preduzeća na njegove performanse prikazan je na Slici 1.

Slika 1. Uticaj etike preduzeća na njegove performanse³

Očigledno je da snažna etička kultura preduzeća može da utiče na povećanje povezanosti i poverenja zaposlenih, investitora i potrošača, a time i povećanja profitabilnosti i obezbeđivanja preduslova za dugoročni opstanak i razvitak preduzeća.

3. ZNAČENJE BIZNIS ETIKE ZA PREDUZEĆA I STEJKHOLDERE

Uticao biznis etike je neprocenljiv kako na današnji tako i na sutrašnji opstanak i razvitak preduzeća, a još više na opstanak i razvitak života ljudi i društva u celini.

Ipak, konkurentska borba za opstanak i ostvarivanje što većeg profita, mogu zaslepljujuće da utiču na preduzeća i ona da ne paze na etičke norme u poslovanju.

Pri tome njihovo neetičko ponašanje i nepoštedna trka za lični interes, mogu da dovedu do kolektivne katastrofe⁴. Zato što, kada se primeti da

1 Watson, T. J., *In search of management: culture, chaos and control in managerial work*, London, 1994.

2 Ferrell, O. C., Ferrell, L. & Fraedrich, J., *Business Ethics: Ethical Decision Making and Cases*, 8th Edition, South-Western Cengage Learning, 2010, str. 18.

3 Sakurai, M., *Environmental Commitments in Global Business*, Ethisphere, 2009. <http://ethisphere.com/enviromental-commitments-in-global-busines/>

4 Collins, D., "Organizational Harm, Legal Consequences and Stakeholder Retaliation", *Journal of Business Ethics* No. 8, 1-13, 1998.

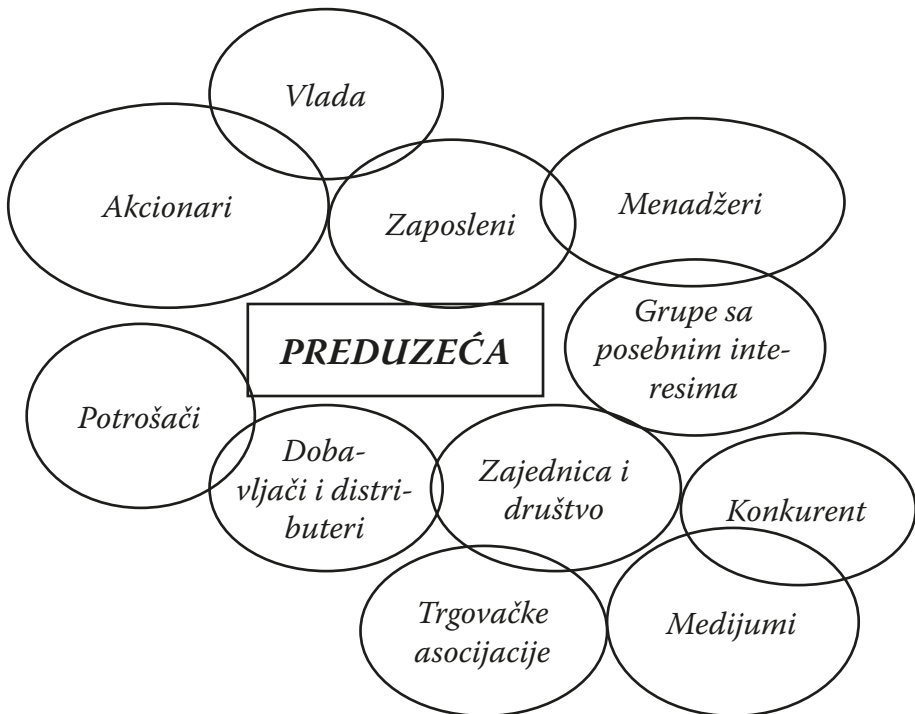
jedno ili više preduzeća, profitiraju od neetičkog ponašanja, onda ona povlače i druga preduzeća, da se ponašaju na isti način a da pri tome ne vode računa o efektima njihovih postupaka na druge i uopšte na društveni život.

Vođenje odgovarajuće etičke brige o stejkholderima i njihovim potrebama i očekivanjima neophodno je za širenje pozitivne klime u svakom smeru.

Različite grupe stejkholdera, u suštini, na neki način dodeljuju društveno odobravanje preduzećima da mogu da postoje, da se razvijaju da postignu sopstvene ciljeve.

Uspeh preduzeća sve više je oblikovan od prirode uspostavljenih odnosa sa zaposlenima, potrošačima, akcionarima ili investitorima, dobavljačima i distributerima, i menadžerima, koji daju smerove za osiguravanje da preduzeće ostaje fokusirano na ciljeve na etički, pravan i društveno prihvatljiv način.

Slika 2. Stejkholderi preduzeća

4. DRUŠTVENA ODGOVORNOST PREDUZEĆA

Aktuelnost pitanja oko korporativne društvene odgovornosti je sve veća u biznis zajednici i produžava da raste iz godine u godinu⁵.

Društvena odgovornost zahteva da pojedinac uzme u obzir svoje postupke, u odnosu na celi društveni sistem i smatra ga odgovornim, za efekte njegovog postupka svuda u sistemu⁶.

Korporativna društvena odgovornost na ozbiljan način razmatra uticaj aktivnosti preduzeća na društvo.

Društvena odgovornost predstavlja dužnost za odlučivače da preduzmu akcije, koje štite i unapređuju blagostanje društva u celini, zajedno sa njihovim ličnim interesima⁷.

Ova definicija sugerise dve aktivne komponente društvene odgovornosti: *štićenje i unapređivanje*. Da se zaštiti blagostanje društva, znači da se izbegnu negativni uticaji na društvo. Primer za ovo bilo bi izbegavanje zagađivanja okoline. Da se unapredi blagostanje društva, znači da se stvore koristi za društvo.

Ideja društvene odgovornosti pretpostavlja da korporacija nema samo ekonomske i pravne dužnosti, već i određene odgovornosti prema društvu, koje se proširuju van ovih dužnosti⁸. U suštini ovde se naglašava važnost ekonomskih ciljeva paralelno sa pravnim dužnostima, dok se istovremeno uključuje šira koncepcija odgovornosti preduzeća. Njeno ograničavanje dolazi iz činjenice što ne daje pojašnjenje, koje su određene odgovornosti, koje su van ovih dužnosti.

Korporativna društvena odgovornost primarno se odnosi na ostvarivanje rezultata korporativnih odluka, u odnosu na specifična pitanja ili probleme, koji (prema nekom normativnom standardu) imaju korisne, umesto nepovoljne efekte, na relevantne korporativne stejkholdere. Normativna ispravnost, ishoda korporativnih akcija, su glavni fokus korporativne društvene odgovornosti⁹.

Društvena odgovornost preduzeća uključuje ekonomska, pravna, etička i diskreciona (filantropska) očekivanja koja društvo dobija od preduzeća u datom periodu¹⁰.

5 *Innovation for Sustainability*, www.bsr.org/files/bsr_report_2009.pdf

6 Davis, K., "Understanding the Social Responsibility Puzzle", *Business Horizon* 45-50, 1976.

7 Davis, K. & Blomstrom, R. L., *Business and Society: Environment and Responsibility*, 3rd Edition, New York, McGraw-Hill, 1975, str. 39.

8 McGuire, J. W., *Business and Society*, McGraw-Hill, New York, 1963, str. 144.

9 Epstein, E. M., "The Corporate Social Policy Process: Beyond Business Ethics, Corporate Social Responsibility and Corporate Social Responsiveness", *California Management Review* Vol. XXIX, No. 3, 1987.

10 Caroll, A. B., "A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Social Performance", *Academy of Management Review* Vol. 4, No. 4, 1979, 497-505.

Ova definicija sa četiri komponente pozicionira ekonomska i pravna očekivanja od preduzeća u kontekstu zajedno sa društveno orijentisanim aspektima. Ovi društveni aspekti uključuju etičku odgovornost i filantropsku (dobrovoljnu/diskrecionu) odgovornost.

Slika 3: Piramida korporativne društvene odgovornosti

<p>Filantropska odgovornost <i>Budite dobri korporativni građani</i> Priložite svoje resurse zajednici, poboljšajte kvalitet života</p>
<p>Etička odgovornost <i>Budite etični</i> Dužnost je da se bude pravedan, fer i ispravan. Izbegavajte nepravde</p>
<p>Pravna odgovornost <i>Pridržavajte se zakona</i> Zakon predstavlja društvenu kodifikaciju za ono što je ispravno i ono što nije. Igrajte prema pravilima igre</p>
<p>Ekonomska odgovornost <i>Budite profitabilni</i> Osnova na kojoj se sve ostale odgovornosti podupiru</p>

Izvor: Prema Caroll, A. B., "The Pyramid of Corporate Social responsibility; Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders", Business Horizons 42, 1991.

Jedna od najvažnijih odgovornosti preduzeća je *ekonomska odgovornost*. Preduzeća pre svega predstavljaju ekonomske subjekte, čiji je cilj da proizvedu dobra i usluge koje društvo traži, i da ih prodaju po fer ceni za koje, sa jedne strane, društvo smatra da predstavljaju istinsku vrednost isporučenih dobara i usluga, a sa druge strane, preduzećima omogućavaju ostvarivanje dovoljnog profita, za njihov opstanak i razvitak.

Druga odgovornost preduzeća jeste *pravna odgovornost*, koja predstavlja odraz normativne etike i uključuje ideje o pravednim praksama uspostavljenim od onih koji stvaraju zakon. Preduzeća imaju odgovornost prema društvu, da se pridržavaju ovih zakona. Ukoliko se preduzeća ne slažu sa donetim zakonima, društvo ima razvijene mehanizme kojima mogu da iskažu svoje neslaganje. U poslednjim decenijama svi smo bili svedoci donošenja mnogobrojnih zakona i regulacija, koji nastoje da ograniče ponašanje subjekata u biznis sektoru.

Etička odgovornost uključuje norme, standarde, vrednosti i očekivanja, koja odražavaju šta preduzeća, zaposleni, akcionari, potrošači i zajednica

smatraju da je fer, pravedno i konzistentno sa poštovanjem ili zaštitom moralnih prava stejkholdera¹¹.

Ipak, sledeća komponenta društvene odgovornosti je *dobrovoljna, diskreciona* ili *filantropska odgovornost*. Ova odgovornost predstavlja odraz momentalnih očekivanja koja javnost ima od preduzeća. Obim i vid aktivnosti filantropske odgovornosti su dobrovoljne i zavise jedino od želje preduzeća da se uključe u društvene aktivnosti, koja nisu obavezna, nisu zakonski propisana i koja se u etičkom smislu ne očekuju od njih. Primeri ovakvih filantropskih aktivnosti su: donacije u vidu dobara i usluga, dobrovoljni rad zaposlenih, partnerstvo sa lokalnim vlastima i ostalim organizacijama, i bilo koji drugi odnos preduzeća i njegovih zaposlenih sa zajednicom i ostalim stejkholderima.

5. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

Cilj istraživanja bio je da se uoči odnos prema etičkim normama i respektabilnosti prema društvenoj odgovornosti od strane ispitivanih preduzeća i biznisa.

Zbog toga je bila postavljena osnovna hipoteza koja se zasnivala na tvrđenju da pridržavanje etičkim normama i društvenoj odgovornosti od strane preduzeća, utiču pozitivno na njihov dugoročni opstanak i razvitak.

Za ispunjavanje ciljeva bilo je izvršeno anketiranje i statistička obrada podataka.

Anketiranje se odvijalo početkom 2016. godine u 36 preduzeća na teritoriji opština Prilepa i Bitola. Ukupno je bilo distribuirana 200 anketnih upitnika, međutim u potpunosti odgovoreni i validni za dalju obradu bilo je 193 i to 31 menadžer i 162 zaposlena i drugih ispitanika potrošača, klijenata i lokalnih vlasti.

Prema statističkoj obradi podataka izvršen je proračun χ^2 – testa i njegove preračunate vrednosti bile su upoređene sa teoretskim vrednostima, čime se konstatuju etička stanja i društvene odgovornosti ispitivanih preduzeća.

Zbog ispitivanja načina na koji se preferirane etičke norme u preduzećima odražavaju na njihove zaposlenike, bili su sprovedeni anketni upitnici, svaki od njih sastavljen sa po tri ponuđena odgovora.

5.1. Rezultati istraživanja

Rezultati dobijeni iz anketnih upitnika predstavljeni su tabelarno, posle čega je napravljena i detaljna analiza odgovora za svako pitanje pojedinačno.

11 Caroll, A. B., "The pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders", *Business Horizons*, 39-48, 1991. Takođe i Caroll, A. B., "The Four Faces of Corporate Citizenship", *Business and Society Review Vol. 100-101*, 1-7, 1991.

Tabela 1. Sumarni prikaz podataka dobivenih iz obrađenih anketnih upitnika.

Postavljeno pitanje	Ponudeni odgovori	Pojedinačni odgovori			
		Menadžeri		Zaposleni	
		Vrednost	Posto	Vrednost	Posto
Da li se menadžer svojim odlukama i pristupima pravilno i etički ponaša prema svim zaposlenima podjednako?	Da	27	87	79	49
	Ne	0	0	7	4
	Bez odgovora	4	13	75	47
	Ukupno	31	100	161	100
Proračunata vrednost χ^2 testa =33,884					
Postavljeno pitanje	Ponudeni odgovori	Pojedinačni odgovori			
		Menadžeri		Zaposleni, građani, vlast	
		Vrednost	%	Vrednost	%
Da li je preduzeće uključeno u dobrovoljne aktivnosti, donacije, čista okolina, zeleni nasadi i sl.?	Da	23	74	81	52
	Ne	0	0	3	2
	Bez odgovora	8	26	73	46
	Ukupno	31	100	157	100
Proračunata vrednost χ^2 testa =11,397					
Postavljeno pitanje	Ponudeni odgovori	Pojedinačni odgovori			
		Menadžeri		Zaposleni, građani, vlast	
		Vrednost	%	Vrednost	%
Da li se proizvodi preduzeća odlikuju kvalitetom, odgovarajućim cenama i vrednostima (koristima za potrošače)?	Da	30	97	101	65
	Ne	0	0	2	1
	Bez odgovora	1	3	52	34
	Ukupno	31	100	161	100
Proračunata vrednost χ^2 testa =33,294					

Obradom datih odgovora na prvo pitanje: *Da li se menadžer svojim odlukama i pristupima pravilno i etički odnosi prema svima zaposlenima podjednako?* koje je u istom kontekstu bilo postavljeno pojedinačno za dvije grupe ispitanika (menadžere i zaposlene), dobijena vrednost za χ^2 test i vrednost koeficijenta kontingencije sledi:

$\chi^2_{0,05} = 5,991$ (tabelarna vrednost) $< \chi^2_{0,05} = 33,884$ (proračunata vrednost)

$C = 0,381$ (proračunata)

Uočavamo da proračunata vrednost za χ^2 iznosi 33,884, koja je veća od tabelarne vrednosti χ^2 za 2 stepena slobode i praga značajnosti 0,05, što

znači da može da se konstatuje kako iskazi ispitivanih menadžera i zaposlenih ne sadejstvuju.

Koeficijent kontingencije ima vrednost 0,381 i pokazuje slabi intenzitet međusobne povezanosti između primenjenih etičkih normi i društveno odgovornog ponašanja u preduzećima i privrženosti koju zaposleni osećaju prema njima.

Slični su komentari i na drugo pitanje: *Da li je preduzeće uključeno u dobrovoljne aktivnosti, donacije, čistu okolinu, zelene nasade i sl.?* koje je u istom kontekstu bilo postavljeno pojedinačno za dvije grupe ispitanika (menadžeri i zaposleni, građani, vlasti i dr. ličnosti), i ovde su dobiveni sledeći rezultati:

$\chi^2_{00,5} = 5,991$ (tabelarna vrednost) $< \chi^2_{00,5} = 11,397$ (proračunata vrednost)

$C = 0,232$ (proračunata)

Iz dobijenih rezultata vidi se nesadejstvovanje odgovora grupa ispitanika i slaba povezanost iskaza.

Bez većih komentara slični su i rezultati na treće pitanje: da li se proizvodi preduzeća odlikuju kvalitetom, odgovarajućim cenama i vrednostima (koristima) za potrošače? Rezultati izraženi ciframa su sledeći:

$\chi^2_{00,5} = 5,991$ (tabelarna vrednost) $< \chi^2_{00,5} = 33,294$ (proračunata vrednost)

$C = 0,378$ (proračunata)

To znači da menadžeri iskazuju optimističke poglede, štiteći svoje proizvode, dok potrošači koji su koristili i slične proizvode, nemaju najidealnije mišljenje.

Općenito pogledano iz obrađenih iskaza vidi se da ne samo što se razlikuju iskazi obeju grupa ispitanika, što potvrđuje i proračunata vrednost χ^2 – testa koja je viša od tabelarne, već može da se konstatuje da se ne dokazuje glavna hipoteza koja pretpostavlja da će preduzeća, ukoliko se pridržavaju etičkih normi i društvene odgovornosti, imati dobar opstanak, dugoročni razvoj i viši imidž. Zato, sami rezultati nalažu i veću edukaciju menadžera i uticajnih kadrova u preduzećima za podizanje etičkog zalaganja i društvene odgovornosti.

6. ZAKLJUČAK

Etičko poslovanje i pravilan odnos prema društvenoj odgovornosti donose brojne koristi za dugi opstanak i razvoj preduzeća i podizanje njegovog

imidža. Koristi od etičkog pristupa preduzeća najviše se manifestuju u odnosima sa zaposlenima, potrošačima i društvom.

Najsigurniji način da postignu dugoročan uspeh u radu je da preduzeća usvoje fokus koji neprekidno traži nove mogućnosti i teži ka poboljšanju svih poslovnih operacija, funkcija, procedura, politika i aktivnosti. Stvaranje snažne etičke kulture je dugoročan, kompleksan proces koji se odražava na sveukupni rad i stvaranje vrednosti u preduzećima. Međutim i najbolja sazdana etička kultura doživeće svoju degradaciju ukoliko ne bude subjekat postojanog promatranja, intervencija i mera za njeno unapređenje. Zalaganja za kontinuirano unapređenje i usavršavanje etičke kulture i etičkog ponašanja su ključni preduslovi stvaranja preduzeća, čiji se rad zasniva na visokim etičkim normama.

Na osnovu izvršenog naučno-teoretskog i naučno-empirijskog istraživanja predlažemo nekoliko aktivnosti i smerove delovanja zbog preferiranja etičkih normi i koja je respektabilnost ka društvenoj odgovornosti, kao što su:

- Demonstriranje primera etičkog ponašanja vrhunskih i ostalih menadžera u preduzeću,
- Sprovođenje obučavanja za podizanje etičke svesnosti,
- Kontinuirano informisanje zaposlenih o dobrobitima etičkog ponašanja,
- Razvijanje sistema etičke supervizije za praćenje etičke (ili eventualno neetičke) kulture u organizaciji,
- Obezbeđivanje preventivnih mera kod ugrožavanja etičkog ponašanja i društvene odgovornosti i kontinuirano unapređivanje etičkog ponašanja i društvene odgovornosti.

Etičko ponašanje na duži rok oblikuje rezultate rada preduzeća i utiče na njihov dugoročni opstanak i razvoj. Zbog ovoga se stvara potreba za informisanjem svih zaposlenih o dobrobitima etičkog ponašanja na kontinuiranoj osnovi, radi stvaranja i održavanja njihove svesnosti u pogledu značaja etičkog ponašanja.

7. LITERATURA

1. Caroll, A. B., "A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Social Performance", *Academy of Management Review Vol. 4, No. 4*, 1997.
2. Caroll, A. B., "The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders", *Business Horizons*, 39-48, 1991.
3. Collins, J. W., "Is business ethics an oxymoron?", *Business Horizons*, 1994.
4. Collins, D., "Organizational Harm, Legal Consequences and Stakeholder Retaliation", *Journal of Business Ethics*, 1998.
5. Davis, K. & Blomstrom, R. L., *Business and Society: Environment and Responsibility*, 3rd Edition, McGraw-Hill, New York, 1975.

6. Epstein, E. M., "The Corporate Social Policy Process: Beyond Business Ethics, Corporate Social Responsibility and Corporate Social Responsiveness", *California Management Review* Vol. XXIX, No. 3, 1987.
7. Ferrell, O. C., Ferrell, L & Fraedrich, J., *Business Ethics: Ethical Decision Making and Cases*, 8th Edition, South-Western Cengage Learning, 1990.
8. McGuire, J. W., *Business and Society*, McGraw-Hill, New York, 1963.
9. Sakurai, M., *Environmental Commitments in Global Business*, 2009. <http://ethisphere.com/environmental-commiztments-in-global-business/>
10. Watson, T. J., *In search of management culture, chaos and control in managerial work*, Routledge, London, 1994.

SINERGIJA RAČUNOVODSTVA I INFORMACIONIH TEHNOLOGIJA U CILJU OSTVARENJE VRHUNSKIH POSLOVNIH REZULTATA

SYNERGY OF ACCOUNTING AND MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN ORDER TO ACHIEVE OUTSTANDING BUSINESS RESULTS

Zoran Stipanović¹²

Sažetak

Cilj ovog rada je da se prikaže potencijal simbioze računovodstvene funkcije preduzeća i savremenih i inovativnih IT rešenja. Za uspešnost poslovanja kroz primenu savremenih informatičkih tehnoloških rešenja neophodno je imati viziju o ciljevima koji se žele postići aktivnošću privrenog subjekta, jer informacione tehnologije kao i računovodstvena funkcija kompanije jesu u funkciji ostvarenja ciljeva kompanije. Napredak IT sektora i povećanje brzina, načina protoka, stepena sigurnost informacija sa strane IT sektora i ekspanzija potencijala računovodstvene funkcije kroz međunarodne računovodstvene standarde (MRS) i međunarodnih standard finansijskog izveštavanja (MSFI) nameće potrebu za reorganizacijom računovodstvene funkcije kroz primenu novih tehnoloških rešenja koja omogućavaju poslovanje u tehnologijama oblaka i koji u sinergiji mogu značajno doprineti razvoju savremenih poslovnih subjekta i njihove ekspanzije na šira tržišta kroz korišćenje poslovna inteligencije u realnom vremenu. Istraživanje će se izvršiti kroz anketiranje reprezentativnih predstavnika proizvođača softvera, za obavljanje računovodstvenih poslova, davanje usluga savremenih informatičkih tehnologija kao i računovodstvenih stručnjaka ali i donosioca odluka. Kao rezultat i zaključak ovog istraživanja dobićemo argumente u obliku grafičkog i tabelarnog prikaza za prelazak na savremena tehnološka rešenja u oblaku a u svaremnom poslovanju i posebno u računovodstvenoj funkciji. Rezultati će omogućiti donosicima odluka relevantne po-

12 Zoran Stipanović, Ekonomista, Narodnog fronta 147, 21235 Temerin, StiCo agencija Temerin, 063/527-550, office.stico@gmail.com

datke za proces donošenje odluka o uvođenje novih tehnoloških rešenja u svoju računovodstvenu funkciju privrednog subjekta.

U radu će se prikazati glavni razlozi za primenu savremene tehnologije poslovanja u oblaku a u cilju podizanja rezultata performansi računovodstvene funkcije i poslovanja privrednih subjekata.

Ključne reči: *Oblak, poslovna inteligencija, odlučivanje, računovodstvo, informacione tehnologije.*

Abstract

The purpose of this paper is to show the potential symbiosis of accounting functions of the company and modern information (IT) solutions. For the success of the business using modern IT solutions, it is necessary to have a vision about the goals to be achieved through activity of the businessman, because both IT and accounting are used to achieve objectives of a company. Progress in IT sector such as increase in speed, ways of exchanging, the degree of safety of information and increasing potential of accounting through the International Accounting Standards (IAS) and International Financial Reporting Standard (IFRS) imposes the need for reorganization of accounting through the application of new technological solutions which enable business through Cloud technologies, which in synergy can significantly contribute to the development of contemporary business entities entering broader markets by using business intelligence in real time. Research will be made through a survey from representatives of companies that develop software to perform accounting tasks, providers of IT services as well as accounting experts and decision makers. As a result, this research will gather arguments in the form of graphical and tabular representation of the transition to modern technological solutions in the cloud business and accounting. The results will provide decision makers with relevant data for decision-making process of the introduction of new technological solutions in accounting of the enterprise.

This paper will show the main reasons for the application of modern cloud technology to raise performance results of accounting and management of business entities.

Keywords: *Cloud, business intelligence, decision-making, accounting, information technology.*

1. UVOD

Podizanje standarda u oblasti poslovanja koji u fokus stavljaju sada već visoko sofisticirane potrebe veoma obrazovanog i zahtevnog kupca, podstiču konkurenciju i inovacije u poslovnim procesima radi osvajanja i zadržavanja tržišta i kupaca i time osiguranje opstanka i razvoja sopstvenog biznisa. Među najznačajnijim segmentima poslovnih aktivnosti i procesa koji

servisiraju osnovne poslovne aktivnost jesu finansije i računovodstvo, kao i napredne informatičke tehnologije. Danas je gotovo ne moguće zamisliti vođenje poslovanja bez odgovarajućih informaciji koje se proizvode gotovo u svakoj tački bilo koje poslovne aktivnosti, a što zavisi pre sve ga od kreativnosti poslovnih subjekata u razvijanju svojih poslovnih strategija, misija i vizija. Konstantni zahtevi za povećanjem prihoda kroz, smanjenje troškova i brzinu realizacije poslovnih aktivnosti, tačnost kalkulacija, merenja finansijskih efekata, kroz definisanje valuta plaćanja, naplate, korišćenja izvora finansiranja postavljaju pred računovodstvenu funkciju ali i IT sektor, visoke zahteve u obradi podataka od strane vlasnika kompanija (akcionara), menadžmenta svih nivoa, ali u kupaca i svih drugih učesnika na tržištu. Sve dosadašnje informatičke revolucije donosile su u proteklih nekoliko decenija donosile su neverovatne uspehe kompanijama koje su pratile trendove, kao i neuspehe, stagniranje ili čak gašenja višedecinijskih poslovanja. Naravno da su se mnogi od poslova održali , ali uz akvizicije od strane onih koji su uspešno pratili i razvijali poslove u skladu sa savremenim kretanjima. Ovom prilikom nije potrebno ulaziti u pojedinosti i efekte svih pojedinačnih faza tehnološkog napretka koji dotiče paralelno finansije i računovodstvo i IT. Biće sasvim dovoljno da napomenemo samo nekoliko bitnih momenata koji su više nego iz korena promenile pristup informacijama. Pojava PC računara poslovnih softvera, dodatna periferna oprema , skeneri, štampača, bar kod čitači, digitalizacija arhiva, BigData centri, visoki standardi bezbednosti , internet mreže od osnovne do sada već 5G mreža, E-commerce kao i mnoge druge inovacije doprineli su smanjenje neposrednog fizičkog rada u oblasti finansija i računovodstva i omogućila da se čovek pre svega bavi planiranjem, analizama, razvojem. Kako su inovacije u IT industriji pristizale tako su oni koji su ih pratili i koristili dolazili u povoljniju poslovnu poziciju. Neverovatan je obim rešenja u IT koji doprinose uspešnijem poslovanju gotovo svakog biznisa. U ovom radu fokus će biti dat na trenutnoj situaciji u oblasti korišćenja računovodstvenog softvera u cloud tehnologijama kao i potencijalima izmeštanja poslovanja u oblak, kako velikih kompanija i korporacijskih modela poslovanja a tako i manjih organizacionih oblika.

2. INTERAKCIJA SA PROIZVOĐAČIMA SOFTVERA, KNJIGOVODSTVENIM AGENCIJAMA I FIRMAMA KORISNICIMA RAČUNOVODSTVENOG SOFTVERA I RAČUNOVODSTVENIH USLUGA

Višegodišnje učešće u poslovnim aktivnostima u oblasti računovodstva kao i konsaltinga kroz konkretne poslovne odnose u najdubljem smislu te

reći dovelo je do sinteze podataka koji najbolje oslikavaju trendove kada je u pitanju migracija softvera za računovodstvo u Oblak.

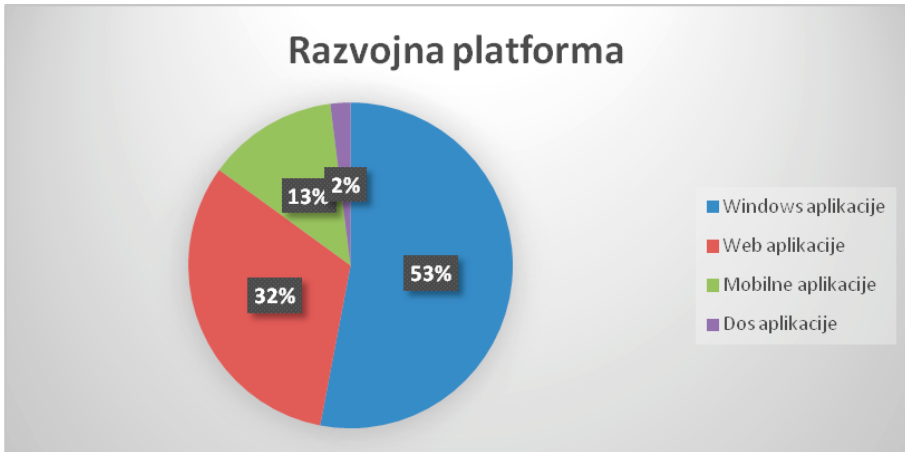
Kompanije koje razvijaju nove programe već unapred svoje tehnologije baziraju na Cloud tehnologijama. Dok softverske kompanije koje su razvijene na prethodnim platformama imaju i više od 45000 licenci¹ ubrzano prilagođavaju poslovanju u Cloud tehnologijama i među prvima koji su napravili saradnju sa Telekom Srbija². Ključna delatnost poslovnog konsaltinga u oblasti poslovanje direktno je vezana za poznavanje računovodstva i savremenih tehnologija u oblasti računarstva , jer one direktno dotiču svaki biznis i toliko su međusobno integrisane da se danas projektovanje, izrada modela, prodaja , lagerovanje, distribucija ili bilo koji drugi segment poslovanje ne može posmatrati bez prikupljanja ogromnog broja informacija koji se putem sofisticiranih zahteva korisnika u poslovnim procesima uz pomoć matematičkih modela programerskih rešenja. Metod istraživanja zahteva korisnika je neposredan kroz direktne kontakte. Ono što definiše tržište jeste činjenica da postoji ogromna potreba da se prate trendovi , jer isti omogućavaju pristup savremenim tržištima i modelima trgovine. Standardizacija poslovnih procesa, kao i standardizacija proizvoda omogućava kupcima i potrošačima garanciju kvaliteta i time isključuje potrebu za prisustvom čoveka u mnogim procesima kako poslovima prodaje tako i u drugim aktivnostima (knjiženje faktura, izdavanje računa, knjiženje izvoda, evidencija punjenja lagera, i mnoge druge..) Značaj i udeo elektronskog poslovanja u poslovanju opšte uvećala su poslovna rešenja za elektronsko plaćanje „PayPal“, kao i elektronski potpis, BigData centri, elektronske arhive i slično.

3. REZULTATI NA BAZI KOJIH SE MOŽE UTVRDITI TREND PO KOME ĆE SE RAZVIJATI RAČUNOVODSTVENI SOFTVER

Utvrđivanja stanja i potreba korisnika računovodstvenih usluga i davalaca računovodstvenih usluga kao i proizvođača softvera ide u prilog primeni novih tehnologija poslovanja u oblaku. Definitivno savremene razvojne platforme diktiraju pravac ka novim tehnologijama i cloudu.

1 <http://www.datalab.rs/sacuvajte-svoje-podatke-u-cloud-u/> 04.04.2016

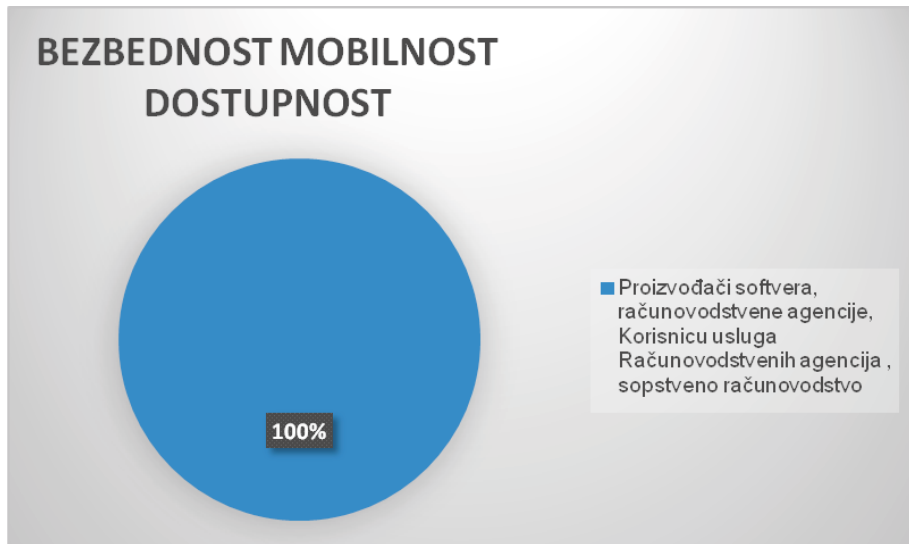
2 <https://www.oblaci.rs/>, 04.04.2016

Grafikon 1. Izvor: Miodrag Ranisavljević, autorski tekstovi, <http://www.poslovnisoftver.net/bonus-materijali-preuzimanje/>, 14.03.2016.

Navedeni rezultati samo pokazuju dalji trend razvoja softvera na bazi platformi koje preuzimaju primat u tehnologijama softvera. Razvoj internet trgovine i elektronskog poslovanja, kao i komunikacije putem e-maila, i društvenih mreža, ekspanzijom mobilnih uređaja pa čak i prodaje softvera putem licenci navodi na trend koji ne sumnjivo ide u pravcu korišćenja softvera i drugih skladišnih resursa u oblaku. Uveliko veliki broj korisnika godinama koristi resurse Googlea, Telenora, Microsofta, Prezi, i drugih velikih kompanija iz sveta softvera kroz skladištenje podataka, slika, ili korišćenje aplikacija koje se u oblaku nalaze.

U stoprocentnom iznosu su svi akteri u računovodstvenom biznisu saglasni da im je potreban viši stepen bezbednosti podataka kao i njihovu mobilnost i dostupnost. Savremene Cloud tehnologije omogućavaju osim gore navedenih osnovnih i opcije skalabilnosti resursa koji se koriste, u skladu sa razvojem poslovanja i proširivanjem tržišta kao i drugih parametara poslovanja. Takav model jednostavnog proširivanja u postojećim modelima računarskih mreža i servera nije moguć, s obzirom da u prvoj fazi formiranja serverske stanice i mreže kapaciteti prelaze potrebne gde dolazi do predimensionisanja. Tehnološki razvoj zasnovan na savremenom računarskim jezicima, omogućava putem cloud tehnologija jednostavno instalaciju novih korisnika, veću bezbednost podataka, prilagođavanje resursa prema stvarnim potrebama korisnika po sistemu koliko trošiš toliko platiš.

Grafikon 2. Analiza klijenata i poslovnih partnera agencije StiCo

Mogućnost da se u realnom vremenu podaci poslovanja učine dostupnim bilo gde, na bilo kom desk ili mobilnom uređaju omogućavaju uz savremena softverska rešenja neverovatne mogućnosti svim nivoima menadžmenta ali i u operativnim i neposredno izvršnim poslovima. Razuđenost tržišta i relokacija resursa potrebnih za poslovanje, zahteva od sektora računovodstva, ali i drugih poslovnih celina veliki stepen sistematizacije informacija, koji kroz različite analitičke transformacije, sinteze i logičke zahteve postaju poslovni podaci na osnovu kojih se mogu postavljati strategije i planovi razvoja. Postepeno dolazi do ujednačavanja standarda u oblasti računovodstva kroz međunarodne računovodstvene standarde koji omogućavaju i približavanje računovodstvenog softvera jedinstvenim rešenjima a samim tim i cloud tehnologija koje će učiniti da se internacionalni biznisi složenih poslovnih sistema sa lakoćom mogu sagledavati kroz jedan centralizovan softver u oblaku. Naravno kompletno poslovanje uslovljeno je kvalitetnom internet vezom koja se uz pomoć visokih standarda u oblasti bezbednosti podataka i drugih tehničkih standarda gotovo uvek može garantovati.

4. PREDNOSTI CLOUD POSLOVNIH SOFTVERA U ODNOSU NA TRADICIONALNA DESKTOP REŠENJA

Ono što jeste bitno za Cloud poslovni softver jeste njegoa niska cena u odnosu na klasičan tradicionalni desktop. Bez posebne uporedne analize pojedinačnih troškova cloud i tradicionalnog modela navešću samo nekoli-

ko osnovnih ključnih prednosti: Skalabilnost sistema, stručni nadzor nad sistemom koji se nalazi u jednom centru a ne dislociran po kontinentima, državama ili udaljenim poslovnim jedinicama, omogućava trenutno prilagođavanje potrebama korisnika bez zastoja u radu. Modularnost je dostupna trenutno, bez posebnih intervencija u sedištu korisnika. Implementacija i podrška su dostupne u svakom trenutku u najkraćem vremenu.

Nova Cloud tehnologija donosi nove funkcionalnosti a time sve svoje korisnike uvek podržava sa najnovijim rešenjima bez nepotrebnog održavanja više različitih starih verzija. Kompletan hardver i infrastruktura koja se tiču rada u mreži u nadležnosti su proizvođača softvera tj. firme koja izdaje u zakup resurse. Korisnik softvera uvek ima na raspolaganju najnovije verzije, uz minimalan trošak. Podaci koje korisnik ima i generiše u toku svog rada su njegovo vlasništvo. Po osnovu ugovora sa vlasnikom softvera uvek ih može sačuvati u željenom formatu i preneti u neki drugi softver. Softver je putem većine poznatih web browser-a dostupan svuda i bez posebnih podešavanja. Proizvođač softvera prema ugovoru je zadužen za sigurnost podataka. Sa aspekta knjigovodstva korišćenje ovakvog softvera značilo bi trošak, a ne korišćenje kao osnovnog sredstva. Nešto slično korišćenju automobila na operativni lizing

Posmatrati odvojeno danas poslove računovodstva i savremen informatičke tehnologije gotovo da je ne moguće. I zato je SINERGIJA računovodstvene funkcije i savremenih informacionih tehnologija ključ uspešnog poslovanja. Nije davno bilo kada je imperativ bio imati podatke proknjižene na neki dan, a posebno na dan kraja poslovne godine, kada se vršilo bilansiranje radi potreba predaje finansijskih izveštaja. Danas uveliko bilansiranje može da se vrši u realnom vremenu gotovo svakodnevno ili svakog sata. Velike kompanije koje imaju sopstvene resurse u sopstvenim cloud rešenjima i sopstvene Big Data centre, svakodnevnim analizama i bilansiranjima u realnom vremenu, višestruko smanjuju rizike svojih poslovanja, potpuno kontrolišu svoje troškove, i mogu da sa ogromnom preciznošću projektuju svoj prihode, racionalno koriste skladišne kapacitete, ili povećaju produktivnost radnih mašina, ili bilo kog segmenta poslovanja vodeći detaljnu analizu, mesta troškova, nosioca troškova, generatore prihoda ili bilo koji drugi parametar. Savremene aplikacije uz korišćenje senzora koji su direktno integrisani u softver u cloudu putem interneta, mogu generisati ili automatski kontrolisati putem softvera prenos informacija i formiranje baza podataka koje iz pomoć matematičkih modela i biznis inteligentnih (BI) rešenja mogu učiniti svaki biznis uspešnim. Sinergija računovodstvene funkcije i informatičkih tehnologija stavlja pred poslovne procese izazov planiranja budućih događaja u gotovo realnom vremenu, uzimajući u obzir sve faktore tržišnog okruženja, konkurencije, detaljnog računanja vremena, procesa

i drugo, do te mere da odstupanje budućih realnih događaja planiranih danas budu neznatna. Planiranje budućih događaja korišćenjem različitih izvora informacija uz praćenje berzi, akvizicijama kompanija, pojedine svetske kompanije dostigle su savršenstvu u svojim poslovnim procesima i sigurnost u poslovanju gotovo bez rizika.

„Ono što je nezaobilazna činjenica jeste da su savremen informatičke tehnologije (IT) motor razvoja i rasta svih nacionalnih ekonomija i da ekonomije od klasičnih postaju digitalne ekonomije. Cloud ili računarstvo u oblaku je jedan od vidova korišćenja Interneta i udaljenih IKT resursa koji sve više dobija na značaju kada je reč o primeni elektronskog poslovanja i tranziciji u digitalnu ekonomiju. Uvođenje elektronskog poslovanja u Cloud nudi ekstremno povećanje efikasnosti takvog poslovanja, ali i bezbednosnih rizika širokog dijapazona. Borba između te dve krajnosti je neprestana i tek će da se rasplamsava. Međutim imajući u vidu trendove, Cloud i Cloud tehnologije biće preovlađujuće u budućnosti elektronskog poslovanja i uspešnih digitalnih ekonomija do te mere da će se možda zvati čak i Cloud ekonomije”³

5. ZAKLJUČAK

Mogli bi smo zaključiti i da bi računovodstvena funkcija mogla funkcionisati i bez informatičkih tehnologija uz ogromne napore kako je to bilo u vreme korišćenja analitičkih kartica koje su se vodile ručno , kao i bilansi koji su formirani na identičan način. Takav pristup zahtevao je veliki broj ljudi i fizičkog rada pre sve ga u obradi evidentiranih podataka. Usavršavanjem programskih jezika, koji su omogućili razvoj relacionih baza podataka , izrade grafikona, složenih analiza i izveštavanja, automatskih evidentiranja elektronskih dokumenata i slično pomerilo težište poslovnih aktivnosti u računovodstvu na analizu i planiranje, radi donošenja visoko kvalitetnih poslovnih odluka sa minimalnim rizicima. Ipak kao ključni zaključak nameće se činjenica da će u budućem vremenu , jednu od osnovnih i ključnih prednosti u poslovanju uopšte biti korišćenje računovodstva i računovodstvenih poslova imati savremeni pristup korišćenju podatak putem tehnologije oblaka , koja će omogućiti praćenje poslovanja teritorijalno i organizaciono ili na bilo koji drugi način razuđenih poslovnih modela tj. kompanija ali i ulaznih i izlaznih podataka i sistema uz asistenciju poslovne inteligencije (BI) i matematičkih modela. Težnja kao potpunoj sinergiji računovodstvene funkcije i informatičkih tehnologija omogućiće viši stepen inovativnog pristupa poslovanju, uz neograničen broj kombinacija i situacija, naspram

³ Slobodan Krstić e-Razvoj: <http://www.erazvoj.com/konferencija/erazvoj2016/index-program.html>, Konferencija: Poslovanje u oblaku, 25.mart 2016.

nepotrebnog fokusa na rutinskim poslovima koje mogu obavljati savremene tehnologije.

Takođe treba zaključiti da težnja ka efikasnijem i sigurnijem poslovanju nesumnjivo vodi u još značajnijem povezivanju i sinergiji računovodstvene funkcije i informatička tehnologije u oblaku.

6. LITERATURA:

1. Prof.dr Nenad M. Vunjak, *Finansijski menadžment* – Ekonomski fakultet Subotica 1995.
2. Prof.dr Kosta Vasiljević, *Teorija i Analiza Bilansa*, Savremena Administracija Beograd 1962.
3. Jovan Rodić, *Teorija i Analiza Bilansa*, Ekonomika Beograd 1991.
4. Prof. dr Miroslav Vitez, *Berza hartija od vrednosti i berzanski poslovi*, Ekonomski fakultet Subotica 2000.
5. IFC - *Korporativno upravljanje*, 2011.
6. PC PRESS broj 210, *Poslovanje u oblaku*, maj 2014.
7. Dr Radojko Lukić, *Obračun i analiza troškova prometa*, Savremena administracija 1991.
8. Mira Marušić, *Istraživanje tržišta*, Infomator Zagreb, 1991.
9. Dr Vojkan Vasković, *Elektronsko poslovanje I internet marketing*, Beogradska poslovna škola 2008.
10. Željko Marčićević, Zoran Marošan, *Primena informacionih tehnologija*, Visoka poslovna škola Novi Sad 2010.
11. Borislav Jošanov, *Osnovi elektronskog poslovanja*, Visoka poslovna škola strukovnih studija Novi Sad, 2009.
12. Lanslot Hogben, *Brojevi i stvarnost*, Novo pokoljenje 1953.
13. Dr Miloš M. Laban, *Tri opšta principa u matematičkom modeliranju*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd, 2000.
14. *ZAKON O RAČUNOVODSTVU* (“Sl. glasnik RS”, br. 62/2013)
15. Međunarodni računovodstveni standardi MRS
16. Slobodan Krstić *e-Razvoj*: <http://www.erasvoj.com/konferencija/erasvoj2016/index-program.html>, Konferencija: *Poslovanje u oblaku*, 25.mart 2016.
17. Miodrag Ranisavljević Autorski materijal, <http://www.poslovnisoftver.net/bonus-materijali-preuzimanje/>, 14.03.2016.
18. <http://www.datalab.rs/sacuvajte-svoje-podatke-u-cloud-u/> 04.04.2016.
19. <https://www.oblaci.rs/>, 04.04.2016.

RAČUNOVODSTVENI I PORESKI ASPEKT FINANSIJSKOG LIZINGA

ACCOUNTING AND TAX ASPECT OF FINANCIAL LEASING

Svetlana Dušanić Gačić⁴, Zorana Agić⁵

Sažetak

Lizing poslovi, prema pojedinim izvorima, postoje već 4.000 godina (primarni oblici su se pojavili oko 2.000 godina p.n.e.), ali lizing, kakav danas poznajemo, počeo je da se razvija početkom XX vijeka. On pruža mogućnost preduzećima da modernizuju svoju opremu i da tako postanu efikasniji i konkurentniji na tržištu. Najzastupljeniji oblik lizinga u Republici Srpskoj je finansijski lizing koji predstavlja specifičan oblik nabavke osnovnih sredstava. Iako je možda najskuplji način finansiranja, lizing ima prednosti koje korisnika opredjeljuju da izabere baš ovaj izvor finansiranja prilikom nabavke osnovnih sredstava. Autori su istraživali kriterijume na osnovu kojih direktori i menadžeri preduzeća u Republici Srpskoj donose odluku o načinu finansiranja osnovnih sredstava i u kojoj mjeri su upoznati sa karakteristikama lizinga. Dobijeni rezultati pokazuju da oni ne posjeduju dovoljno znanja o finansijskom lizingu, te je u radu dat pregled osnovnih karakteristika, prednosti i nedostataka lizinga, predstavljeni su rezultati istraživanja i dat je jedan hipotetički primjer u kome je konkretno prikazan način obračuna PDV-a i knjiženje finansijskog lizinga.

Ključne reči: lizing, finansijski lizing, poreski tretman lizinga, računovodstveni tretman lizinga

Abstract

Leasing dealings, according to some sources, exist for 4000 years (primary featuring appeared sometime 2000 B.C.), but leasing, as we know today, started to develop at the beginning of 20th century. It gives possibility for enterprises to modernise their equipment and thus become more efficient and competitive on

4 Doc. dr Svetlana Dušanić Gačić, Visoka škola "Banja Luka College", Banja Luka, svetlanadg@blc.edu.ba

5 Zorana Agić, MA, Predavač Visoke škole „Banja Luka College“, Banja Luka, zorana.agic@blc.edu.ba

the market. The most common type of leasing in Republic of Srpska is financial leasing which presents a specific way of finance for assets buying. Although it is the most expensive way of financing, leasing has its advantages which is why certain users choose that way of financing for buying assets. The authors explored the criteria which upon directors and managers of enterprises in Republic of Srpska make the decision of financing buying of assets, and also, how much they are familiar with characteristics of leasing. The results show that they do not have enough knowledge on financial leasing. In this paper it is given an overview of basic characteristics, advantages and disadvantages of leasing, also the results of the research and a hypothetical example where it is explained specifically how VAT is calculated and what is the financial leasing with its accounting treatment.

Key words: *leasing, financial leasing, tax treatment of leasing, accounting treatment of leasing*

1. UVOD

Privredni subjekti mogu nabaviti osnovna sredstva na različite načine: finansirati ih iz sopstvenih izvora, pomoću bankarskog kredita ili putem lizinga. Danas, jedna od najčešćih dilema prilikom donošenja odluke o nabavci osnovnih sredstava jeste da li ih kupiti uz pomoć bankarskog kredita ili ih uzeti na lizing. U većini slučajeva, bankarski kredit je jeftiniji oblik finansiranja, ali je procedura i administrativni process za odobravanje kredita mnogo složeniji nego kod lizinga. Pored poređenja cijena ova dva načina finansiranja, potrebno je utvrditi i novčani tok, tj. odrediti prilive i odlive novčanih sredstava koje ovi načini finansiranja imaju. Upravo analiza novčanih tokova može dati prednost lizingu kao skupljem načinu finansiranja, u odnosu na bankarski kredit. Ipak, konačna odluka o finansiranju donosi se tek kada se sagledaju sve prednosti i nedostaci oba načina, i to za svaki konkretni slučaj posebno.

Danas, lizing predstavlja jedan od najznačajnijih izvora dugoročnog finansiranja. U svjetskoj poslovnoj praksi, on se pojavio kao alternativni oblik poslovnog finansiranja, jer klasični oblici (prvenstveno bankarski kredit) nisu bili dovoljni da omoguće nesmetan promet dobara na domaćem i međunarodnom tržištu. Sam termin potiče od engleske riječi "lease", što znači "zakup" ili "to lease", što znači "uzeti pod zakup". Lizing je ugovor kojim davalac lizinga prenosi na korisnika lizinga parvo korišćenja nekog sredstva na određeno vrijeme i uz odgovarajuću naknadu.⁶ Najzastupljenija podjela lizing poslova je na operativni i finansijski lizing. Osnovna razlika između operativnog i finansijskog lizinga se ogleda u prenošenju vlasništva nad

⁶ Čavić, D., „Računovodstveno buhvananje nabavke osnovnih sredstava putem finansijskog lizinga“, *Škola biznisa*, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad

predmetom lizinga na korisnika lizinga na kraju ugovornog perioda. Kod finansijskog lizinga, vlasništvo nad predmetom lizinga prenosi se na korisnika lizinga po isteku perioda otplate, dok se kod operativnog lizinga ne podrazumijeva prenos vlasništva.

Lizing poslovi imaju više prednosti i nedostataka, ali kao osnovna pozitivna strana izdvojila se mogućnost finansiranja investicionih aktivnosti bez angažovanja vlastitog ili pozajmljenog kapitala. Istovremeno, najveća negativna strana je to što je ovaj način finansiranja veoma skup, obično skuplji od svih drugih načina finansiranja. Ipak, njegov značaj je veliki i na mikroekonomskom i na makroekonomskom nivou. Na mikroekonomskom nivou, poslovi lizinga omogućavaju firmama korištenje savremenih tehničkih sredstava u uslovima nedovoljnih investicionih sredstava i korištenje svih pozitivnih efekata koje te promjene nose, a da se pri tome sačuva kreditna sposobnost za druge profitabilne aktivnosti. S druge strane, lizing stanovništvu omogućava korištenje trajnih potrošnih dobara bez umanjena kreditne sposobnosti, angažovanja žiranata i neophodnih avansa. Na makroekonomskom nivou, poslovi lizinga omogućavaju aktiviranje proizvodnih kapaciteta, osavremenjivanje opreme i transportnih sredstava, povećanje globalne produktivnosti rada, konkurentnosti nacionalne privrede, povećanje izvoza i profitabilnosti globalne ekonomije.¹

U posljednjih nekoliko godina, lizing poslovi su se snažno razvili i na teritoriji Republike Srpske, prvenstveno finansijski lizing. U nastavku rada definisan je pojam lizinga i dat pregled prednosti i nedostataka ovog specifičnog načina finansiranja. Takođe, u nastavku je dat pregled računovodstvenog i poreskog aspekta finansijskog lizinga, a radi boljeg razumijevanja i jedan hipotetički primjer. Sprovedeno je istraživanje (putem ankete) među direktorima i menadžerima preduzeća u Republici Srpskoj sa ciljem da se dođe do informacija kakvo je njihovo znanje o lizingu i na osnovu kojih kriterijuma oni donose konačnu odluku o finansiranju osnovnih sredstava.

2. POJAM I KARAKTERISTIKE LIZINGA

Lizing poslovi predstavljaju tipičan nekreditni posao koji obavljaju lizing kompanije kao finansijske institucije na finansijskom tržištu. Sam termin nastao je od engleske riječi „*to lease*“ što znači iznajmiti ili dati u zakup, a termin se veoma rijetko prevodi i koristi se u izvornom obliku u većini jezika. Pogrešno je lizing izjednačavati sa zakupom, ali osnovna razlika je u tome što se pri kupovini dobara ili opreme javljaju specijalizovana lizing društva koja istu ustupaju primaocu na upotrebu i korištenje uz naknadu.

1 Jović, Z.: „Značaj razvoja parabankarskih i nekreditnih poslova na finansijskom tržištu Srbije“, Singidunum revija Vol. 5 / No. 1, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010., str. 29-30

Smatra se da je lizing kao oblik finansiranja nastao 1877. godine kada je američka firma „Bell Telephone“ izvodila poslovne operacije slične današnjem lizingu. Lizing u današnjem obliku pojavio se pedesetih godina XX vijeka u Sjedinjenim Američkim državama, a onda se proširio u Evropu i Japan. Poslove lizinga na nivou međunarodne računovodstvene prakse reguliše Međunarodni računovodstveni standard 17 – Lizing, koji je donesen 1982., a koji je stupio na snagu 1984. godine. Ovaj standard prvi put je revidiran 1997., a drugi put 2003. godine. Drugi put revidirani standard iz 2003. godine stupio je na snagu 1.1.2005. godine i još uvijek je na snazi.

Prema MRS 17 – Lizing, lizing je ugovor po kome zakupodavac prenosi na zakupca pravo korištenja sredstava na dogovoreno vrijeme, u zamjenu za jedno plaćanje ili seriju plaćanja. Odredbe ovog standarda dobrim dijelom su inkorporirane u Zakon o lizingu Republike Srpske², a lizing poslovi prisutni su na ovom tržištu od 2007. godine. Prema pomenutom zakonu, lizing se definiše na vrlo sličan način: „lizing je pravni posao u kojem davalac lizinga prenosi pravo držanja i korištenja predmeta lizinga na primaoca lizinga na određeni rok, uz njegovu obavezu plaćanja ugovorene lizing naknade i sa pravom da predmet lizinga vrati davaocu lizinga, da ga otkupi ili da produži ugovor o lizingu“³

Lizing pruža mogućnost preduzećima da modernizuju svoju opremu i da tako postanu efikasniji i konkurentniji. Ovaj način finansiranja posebno je pogodan za mala i srednja preduzeća, te za novoosnovana preduzeća koja često ne mogu da pronađu drugi način finansiranja. U poslovnom smislu riječ je o davanju opreme u zakup, ali lizing aranžman često ne obuhvata samo davanje opreme u zakup već i: obuku kadrova korisnika lizinga za rukovanje opremom, prenošenje na korisnika lizinga znanja i iskustva (*know – how*) iz oblasti tehnike, tehnologije i tehničke dokumentacije koja je vezana za opremu koja predstavlja predmet ugovora o lizingu, servisiranje, održavanje i zamjena dugotrajnih dijelova opreme koja je predmet ugovora o lizingu.⁴

Kao učesnici u lizing aktivnostima obično se pojavljuju: davalac lizinga, primalac lizinga i isporučilac (proizvođač) predmeta lizinga, a u ovaj posao moraju biti uključena najmanje dva učesnika (davalac lizinga i korisnik lizinga). Davalac lizinga je specijalizovana organizacija koja ustupa određene stvari na korištenje uz odgovarajuću naknadu, a primalac lizinga je organizacija koja uzima na korištenje opremu na određeno vrijeme plaćajući ugovorenu naknadu. Isporučilac predmeta lizinga može da bude pravno ili fi-

2 „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 70/07

3 Član 4. Zakona o lizingu Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 70/07.

4 Mikerević, D., „Finansijski menadžment“, *Ekonomski fakultet i Finrar*, Banja Luka, 2009., str. 206 - 207

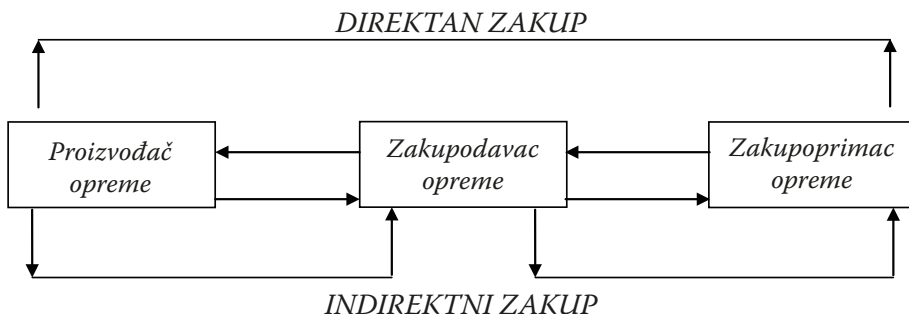
zičko lice, koje na davaoca lizinga prenosi pravo svojine nad predmetom lizinga radi njegovog daljeg ustupanja korisniku predmeta lizinga. Ugovorom o finansiranju, tj ugovorom koji se sklapa između davaoca i primaoca lizinga uređuju se sva važna pitanja zakupa, odnosno prava i obaveze ugovorenih strana. Ugovor mora sadržati podatke o subjektima lizinga, o vrsti lizinga, načinu i visini plaćanja naknade, rok trajanja lizinga, mogućnost za otkup sredstva koji je predmet lizinga ili produženje ugovora i slično.

2.1. Vrste lizinga

Jedna od osnovnih karakteristika savremenog lizing poslovanja jeste postojanje velikog broja pojava oblika kako u sadržinskom smislu, posmatrano sa aspekta prava i obaveza ugovornih strana, tako i u formalnom smislu (postojanje različitih organizaciono – pravnih formi putem kojih se realizuje lizing posao).

Polazeći od položaja davaoca lizinga, kao i broja učesnika u lizing transakciji, možemo razlikovati direktni i indirektni lizing. Direktni lizing je poslovni aranžman u kome se pojavljuju dvije ugovorne strane – davalac i korisnik lizinga, a specifičnost ovog oblika je ta da se davalac lizinga pojavljuje u ulozi isporučioća (proizvođača) opreme. Indirektni lizing predstavlja poslovni aranžman u kome se pojavljuju tri subjekta, učesnici u lizing transakciji, i kod njega se zaključuju dva pravno samostalna, ali ekonomski čvrsto povezana ugovora. Strane koje su uključene u posao sa indirektnim lizingom su davalac lizinga, korisnik lizinga i isporučilac predmeta lizinga. Prvi ugovor se sklapa između isporučioća (proizvođača) predmeta lizinga i davaoca lizinga, a drugi između lizing kompanije i korisnika lizinga.

Slika 1: Direktni i indirektni lizing

Izvor: Mikerević, D.: "Finansijski menadžment", Ekonomski fakultet i Finrar, Banja Luka, 2009., str. 210

Prema dužini perioda zakupa razlikuju se: kratkoročni lizing, gdje zakup traje od nekoliko sati do tri godine, srednjoročni lizing sa rokom od tri do sedam godina i dugoročni lizing sa rokom preko sedam godina.⁵

Prema kriterijumu prenošenja rizika i koristi povezanih sa predmetom lizinga, razlikujemo operativni i finansijski lizing.

Operativni lizing je kratkoročna poslovna operacija, u kojoj je period na koji se ugovara zakup uvijek kraći od perioda amortizacije sredstva, a ukupan iznos naknada koje korisnik plaća na ime zakupa je manji od vrijednosti predmeta lizinga. Ugovorne strane kod operativnog lizinga imaju pravo da otkazu ugovor u svako vrijeme prema uslovima koji su u njima navedeni. Davalac lizinga snosi rizik zastarjelosti i gubitka opreme, plaća osiguranje, takse i troškove licenci, održavanja i servisiranja, tj. svi rizici i koristi koji se odnose na vlasništvo nad zakupljenim predmetom ostaju kod davaoca lizinga. U ovom slučaju, davaoc lizinga zadržava ekonomsko i pravno vlasništvo nad zakupljenim predmetom, a zakupac samo ima pravo korištenja, i nakon isteka ugovora, zakupljeno sredstvo vraća davaocu lizinga.

Finansijski lizing je dugoročni posao u kome korisnik lizinga ne može otkazati ugovor o zakupu unutar dogovorenog perioda (baznog perioda), dok davalac lizinga ima mogućnost da, ukoliko se korisnik ne pridržava svojih obaveza, otkáže ugovor. Vrijeme trajanja finansijskog lizinga odgovara uobičajenom vremenu korištenja opreme koje je predmet ugovora. Korisnik lizinga u ovom slučaju snosi sve troškove i rizike opreme uzete u zakup, tj. ova vrsta lizinga podrazumijeva znatno prebacivanje svih vrsta rizika i koristi koje su povezane s vlasništvom nad zakupljenim sredstvom od davaoca lizinga na korisnika. Potpisivanjem ugovora i isporukom zakupljenog sredstva, davaoc lizinga prenosi ekonomsko vlasništvo nad zakupljenim sredstvom, dok se pravno vlasništvo prenosi tek nakon isteka ugovora i uplate posljednje rate. Predmet finansijskog lizinga može biti: pokretna nepotrošna stvar (oprema, postrojenja, vozila) i nepokretna stvar (poslovni prostor, fabričke hale, stambeni objekti).⁶ Obično, finansijski lizing se koristi za finansiranje nabavke onih sredstava koje korisnik lizinga ima namjeru da kupi nakon isteka ugovora o lizingu i kada se finansiranje putem lizinga pokaže jeftinije u odnosu na finansiranje tih istih stvari putem kredita.

2.2. Prednosti i nedostaci lizinga

Lizing poslovi imaju svoje prednosti, ali i nedostatke.

Osnovne prednosti lizing poslova su:

5 Jović, Z., "Menadžment finansijskih institucija", *Univerzitet Singidunum*, Beograd, 2008., str. 159

6 Erić, D., Beraha, I., Đurićin, S., Kecman, N., Jokšić, B., "Finansiranje malih i srednjih preduzeća u Srbiji", *Privredna komora Srbije*, Beograd, 2012., str. 110

- nabavljanjem opreme na lizing ne angažuju se sopstvena sredstva koja se mogu uposliti i donositi profit na drugom mjestu, pošto lizing omogućava 100% angažovanje tuđih sredstava,
- neangažovanjem sopstvenih sredstava poboljšava se likvidnost korisnika lizinga,
- lizing ne umanjuje kreditnu sposobnost korisnika jer nije kredit,
- u pogledu poreskog tretmana lizing se smatra povoljnom formom finansiranja ukoliko nacionalna fiskalna regulative dozvoljava da puni iznosi zakupnine ulaze u troškove poslovanja i na taj način umanjuje poresku osnovicu,
- lizing veoma efikasno umanjuje rizik od tehničko – tehnološkog zastarijevanja opreme,
- lizing efikasno uspostavlja ravnotežu između potreba i veličine proizvodnih kapaciteta čime se umanjuje rizik postojanja neiskorišćenih proizvodnih kapaciteta,
- određene vrste lizinga su naročito pogodne kod proizvodnje sezonskog karaktera ili one proizvodnje koja je izložena konjunkturalnim fluktuacijama, gdje lizing umanjuje korišćenje sopstvenog kapitala za opremu koja bi duže vremena bila van upotrebe,
- formalnosti oko sklapanja lizing ugovora su često jednostavnije od onih koje su potrebne da bi se došlo do kredita,
- davaoci lizinga imaju interes u tome što na ovaj način lakše nalaze put do potrošača za često skupu opremu.⁷

Osnovni nedostaci lizing poslova su:

- lizing posao je relativno skup način finansiranja nabavki. Prema jednoj opštoj procjeni lizing naknada se kreće u rasponu od 130 – 160% u odnosu na nabavnu cijenu opreme kada je ona data u lizing,
- značajan nedostatak je, sa stanovišta zakupca, da se zakupnina, po pravilu, plaća odjednom, na početku poslovne godine, što može da predstavlja znatno finansijsko naprezanje, s obzirom na to da se često radi o velikim iznosima,
- problem se mogu javiti i u slučaju potrebe da se vrši usavršavanje i rekonstrukcija zakupljenih sredstava. Zakupac to ne bi smio da vrši bez dozvole zakupodavca,
- troškovi zastarjelosti sredstava teško se mogu izbjeći kada je u pitanju finansijski lizing. Ugovorena naknada se mora plaćati do roka isteka lizinga, iako su sredstva zastarila, pa čak i kada se nalaze van upotrebe,

⁷ Prilagođeno prema: Stakić, B i Stamatović, M., „Finansijski lizing i lizing“, *Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje*, Beograd, 2003., str. 20

- lizing posao može biti i veoma nepovoljan vid posla u zemljama koje imaju neodgovarajuće carinske i poreske propise,
- nepovoljnost lizinga se ispoljava i u slučaju kada je davalac lizinga ekonomski moćan, odnosno moćniji od primalaca lizinga, što umanjuje pregovaračku moć primaoca.⁸

Prilikom donošenja odluke o načinu finansiranja, potrebno je dobro analizirati sve mogućnosti i izvore, a ukoliko se preduzeće odluči za lizing aranžman, ono mora biti poznato sa svim pozitivnim i negativnim efektima koji ga prate. Prije donošenja konačne odluke o zaključenju ugovora o lizing poslu neophodno je sačiniti adekvatnu analizu svih pozitivnih i negativnih strana u svakom konkretnom slučaju. Lizing posao može biti skuplji način finansiranja, ali istovremeno može biti dobar način zaštite zakupca od rizika tehnološkog zastarjevanja sredstava ili rizika pronalaženja njegovog alternativnog korištenja, nakon što mu više nije potrebno.

3. RAČUNOVODSTVENI I PORESKI TRETMAN FINANSIJSKOG LIZINGA U REPUBLICI SRPSKOJ

3.1. Lizing poslovi u Republici Srpskoj

Poslove lizinga u Republici Srpskoj prvo su obavljale lizing kuće iz Federacije Bosne i Hercegovine, jer je prva lizing kompanija na tom prostoru osnovana 2003. godine. Prema podacima Agencije za bankarstvo Republike Srpske, prva lizing kompanija na ovim prostorima osnovana je 2007. godine, a minimalan iznos vlasničkog kapitala koji je neophodan za osnivanje lizing kompanije je 250.000 KM.⁹

Lizing poslovanje u Republici Srpskoj regulisano je Zakonom o lizingu¹⁰, a slučajevi koje ovaj zakon ne reguliše (slučajevi koji se odnose na operativni lizing) definisani su Zakonom o obligacionim odnosima.¹¹ Nadzor nad poslovanjem davalaca lizinga vrši Agencija za bankarstvo Republike Srpske, i to na osnovu kontrole poslovanja na licu mjesta i na osnovu izvještaja koje davalci lizinga dostavljaju Agenciji. Izvještajna osnova za praćenje i kontrolu poslovanja sastoji se od kvartalnih izvještaja o strukturi potraživanja finansijskog i operativnog lizinga, najvećim dužnicima i izvorima sredstava, broju zaposlenih i mjesečnih izvještaja o nominalnim i ponderisanim kamatnim stopama.

8 Prilagođeno prema: Stakić, B i Stamatović, M., „Finansijski lizing i lizing“, *Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje*, Beograd, 2003., str. 20

9 <http://www.cbbh.ba/index.php?id=689&lang=sr>, 24.04.2016.

10 „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 70/07

11 „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 17/93, 3/96, 30/03 i 74/04

Trenutno, dozvolu za rad Agencije za bankarstvo Republike Srpske ima jedan davalac lizinga sa sjedištem u Republici Srpskoj i tri poslovne jedinice davalaca lizinga koje su u sastavu tri društva za poslove lizinga sa sjedištem u Federaciji Bosne i Hercegovine.¹² Davaoci lizinga koji posluju na teritoriji Republike Srpske uglavnom se bave poslovima finansijskog lizinga.

3.2. Računovodstveni tretman finansijskog lizinga

Kao što je već rečeno, za računovodstveni tretman lizinga u Republici Srpskoj relevantan je MRS 17 – Lizing. Prema njemu, lizing se klasifikuje kao finansijski lizing ukoliko se njim suštinski prenose svi rizici i koristi povezani sa vlasništvom.¹³ Suštinu finansijskog lizinga čini parvo korisnika lizinga da stiže ekonomske koristi od korišćenja predmeta lizinga tokom najvećeg dijela vijeka trajanja sredstva.

Važno je istaći da, prema MRS 17 – Lizing, iako sa pravnog aspekta korisnik lizinga nije vlasnik sredstva koje je predmet lizinga, tokom perioda trajanja ugovora, on u suštini postaje vlasnik jer se na njega prenose svi troškovi i koristi koje su sa tim sredstvom povezani. Upravo iz tog, ekonomskog razloga, sredstvo koje je predmet finansijskog lizinga se mora priznati u bilansu stanja korisnika lizinga na strani aktive kao sredstvo, a na strani pasive kao dugoročna obaveza. Kada je u pitanju računovodstveni tretman lizinga kod zakupodavca, situacija je sasvim obrnuta – finansijski lizing će se u bilansu stanja zakupodavca tretirati kao dugoročno potraživanje.

Sredstvo i obaveza se evidentiraju po fer vrijednosti zakupljenog sredstva ili po sadašnjoj vrijednosti minimalnih plaćanja lizinga, ako je ona niža. Fer vrijednost je iznos za koji sredstvo može biti razmijenjeno ili obaveza izmirena između upoznatih, voljnih i nezavisnih strana. Minimalna plaćanja lizinga su plaćanja u toku trajanja lizinga, koja se zahtijevaju ili se mogu zahtijevati od korisnika lizinga.¹⁴

Naknada koju primalac lizinga plaća davaocu lizinga sadrži kamatu koja predstavlja finansijski rashod za korisnika lizinga, i glavnice koja služi za izmirenje glavnice duga. Odnos glavnice i kamate se vremenom mijenja u korist glavnice, što je identično sa amortizacijom zajma, čime se obezbjeđuje da kamatna stopa ostaje nepromijenjena, a kamata se obračunava na preostali dio glavnice duga.¹⁵

¹² Izvještaj o stanju u bankarskom sistemu Republike Srpske za period 01.01.2015. – 31.12.2015., *Agencija za bankarstvo Republike Srpske*, Banja Luka, 2016., str. 60

¹³ MRS 17 – Lizing, tačka 8

¹⁴ Stojanović, R., „Finansijsko izvještavanje – priručnik“, Savez računovoda i revizora Srbije, Beograd, 2007., str. 251

¹⁵ Prilagođeno prema Panić, D., „Poreski i računovodstveni aspekt finansijskog i operativnog lizinga“, *Financing*, broj 04/11, *Savez računovoda i revizora Republike Srpske*, 2011., str. 64

Korisnik lizinga koji u svom bilansu stanja evidentira sredstvo, dužan je i da obračuna amortizaciju. Kada je izvjesno da će korisnik lizinga nakon isteka ugovora o lizingu postati vlasnik tog sredstva, tada je period u kome se obračunava amortizacija jednak vijeku trajanja tog sredstva. Za obračun i priznavanje amortizacije primjenjuje se MRS 16 – Nekretnine, postrojenja i oprema i MRS 38 – Nematerijalna ulaganja, u zavisnosti od toga šta je predmet ugovora o finansijskom lizingu.

3.3. Poreski tretman finansijskog lizinga

S obzirom na činjenicu da lizing predstavlja promet dobrima i uslugama, način obračuna, priznavanja i plaćanja poreza na dodatu vrijednost u okviru tok prometa, definisan je Zakonom o porezu na dodatnu vrijednost BiH.¹⁶ Poreska amortizacija predmeta lizinga, kao i priznavanje rashoda kamata u poreske svrhe, regulisani su Zakonom o porezu na dobit RS.¹⁷

Porez na dodatu vrijednost se, u skladu sa odredbama Zakona o PDV-u plaća na promet dobara i usluga, koje poreski obveznik, u okviru obavljanja svojih djelatnosti, izvrši na teritoriji BiH uz naknadu, kao i na uvoz dobara u BiH.¹⁸ Prema ovom Zakonu, finansijski lizing podliježe plaćanju poreza na dodatu vrijednost i tretira se kao promet uslugama. Kod finansijskog lizinga, PDV se u potpunosti obračunava i iskazuje na početku, odnosno u trenutku nastanka finansijskog lizinga. Osnovica za obračun PDV-a je osnovica i ukupna kamata koju obračuna davalac lizinga. Potrebno je napomenuti da u praksi postoje različiti načini iskazivanja PDV-a, ali se u Republici Srpskoj koristi isključivo ovaj način.

Prema odredbama Pravilnika o primjeni Zakona o porezu na dobit, trošak zakupa je svaki iznos plaćen za korišćenje imovine koja ne pripada poreskom obvezniku. Zakupnina se može odbiti kao trošak samo ukoliko se zakupljena imovina koristi u poslovne svrhe. Ukoliko na osnovu bilo kog dijela uplata zakupnine poreski obveznik u budućnosti stekne potpuno vlasništvo na imovini ili na dijelu imovine, dio uplata zakupnine koje su predviđene za obezbjeđenje takvog vlasništva, smatraju se kapitalnim troškovima, a ne zakupninom koja se odbija.¹⁹ Na osnovu navedenog, može se zaključiti da se, u slučaju finansijskog zakupa, zakupnina koju zakupac plaća ne smatra troškom koji ima parvo odbitka od oporezive osnovice. Te zakupnine se smatraju kapitalizacijom zakupljenog sredstva, pri čemu amortizaciju tog sredstva vrši zakupac u svojoj računovodstvenoj evidenciji. Dalje, rashodi kamata, koji predstavljaju dio naknade za lizing koju plaća zakupac,

16 „Službeni glasnik BiH“, broj 09/05, 35/05 i 100/08

17 „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 91/06

18 Član 3. Zakona o porezu na dodatu vrijednost BiH, „Službeni glasnik BiH“, broj 09/05, 35/05 i 100/08
19 Stav 1. i 2. Člana 13. Pravilnika o primjeni Zakona o porezu na dobit, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 129/06

predstavljaju rashode koji se priznaju u poreske svrhe, izuzev zateznih kamata.²⁰

3.4. Primjer finansijskog lizinga

Preduzeće "X" odlučilo je da nabavi osnovno sredstvo putem finansijskog lizinga čija je cijena 5.000,00 KM. Sklopljen je ugovor sa lizing kompanijom, a tim ugovorom direktno su određeni svi bitni elementi zakupa:

- period trajanja zakupa je 7 godina,
- lizing naknada se plaća na kraju svake godine,
- stopa lizinga je 9%,
- preduzeće "X" ima pravo odbitka ulaznog PDV-a (stopa PRD-a je 17%) koji se u potpunosti odbija prilikom sklapanja ugovora o finansijskom lizingu, kao i troškova amortizacije prilikom utvrđivanja oporezive osnove kod poreza na dobit (obračun amortizacije se vrši linearnom metodom, po godišnjoj amortizacionoj stopi od 17,3%).

Tabela 1: Plan otplate naknada po finansijskom lizingu

God.	Dug	Kamata	Otplata	Anuitet
	5.000,00	-	-	-
I	4.456,55	450,00	543,45	993,45
II	3.864,20	401,10	592,35	993,45
III	3.218,53	347,78	645,67	993,45
IV	2.514,74	289,67	703,78	993,45
V	1.747,62	226,33	767,12	993,45
VI	911,45	157,28	836,17	993,45
VII		82,00	911,45	993,48
	-	1.954,15	5.000,00	6.954,15

Izvor: obrada autora

Na osnovu navedenih elemenata iz ugovora o finansijskom lizingu, jednostavno je izračunati iznos godišnje lizing naknade (993,45 KM). Osnovicu za obračun PDV-a čine zajedno glavnica i kamata, te PDV iznosi 1.182,15 KM. ukupan iznos koji zakupac treba da plati u sedam godina je 8.136,36 KM.

Knjiženja u dnevniku kod zakupodavca i zakupca u prvoj godini bi bila sljedeća:

²⁰ Član 8, tačka 3, stav a) Zakona o porezu na dobit, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 91/06

Dnevnik knjiženja finansijskog knjigovodstva (kod zakupodavca)

Red. br.	Broj računa		Opis poslovne promjene	Iznos	
	D	P		D	P
1.	1629		Dugoročna potreživanja po osnovu fin. lizinga	6.182,21	
		3029	Prelazni račun opreme date pod fin. lizing		5.000,00
		4760	PDV po izdatim fakturama - za dati finansijski lizing		1.182,21
2.	1810		Tekuća dospijeca dugoročnih plasmana – dio koji dospijeva do godinu dana	1.725,66	
		1629	Dugoročna potraživanja po osnovu fin. lizinga - za dio lizinga koji dospijeva do godinu dana		1.725,66
3.	0000		Poslovni račun	2.175,66	
		1810	Tekuća dospijeca dugoročnih plasmana – dio koji dospijeva do godinu dana		1.725,66
		7030	Prihodi od kamata u rati - za naplatu PDV-a i prvog anuiteta		450,00

Dnevnik knjiženja finansijskog knjigovodstva (kod zakupca)

Red. br.	Broj računa		Opis poslovne promjene	Iznos	
	D	P		D	P
1.	0221		Oprema	5.000,00	
	2701		PDV u primljenim fakturama	1.182,21	
2.		5151	Obaveze po osnovu fin. zakupa opreme - za obračun pribavljene opreme fin. lizingom		6.182,21
	4151		Obaveze po osnovu fin. zakupa opreme	1.725,66	
		4251	Dio obaveza po osnovu fin. zakupa opreme - za dio lizinga koji dospijeva do godinu dana		1.725,66
3.	4251		Dio obaveza po osnovu fin. zakupa opreme	1.725,66	
	5613		Rashodi kamata po drugim fin. plasmanima	450,00	
4.		2410	Poslovni račun - plaćeni prvi anuitet i ukupan PDV		2.175,66
	5400		Troškovi amort. koji se uključuju u por. osnovicu	714,25	
		0228	IV postrojenja i opreme po osnovu amort. - za obračunatu amortizaciju		714,25

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Tokom 2016. godine sprovedeno je istraživanje u 30 preduzeća u Republici Srpskoj, sa ciljem da se dođe do informacije da li ta preduzeća nabavljaju opremu putem lizinga, i da li su direktori i menadžeri tih preduzeća upoznati sa prednostima i nedostacima ovog načina finansiranja, odnosno, na osnovu čega oni donose odluku o načinu finansiranja. Istraživanje je

sprovedeno uz pomoć anketnog upitnika, tokom februara i marta 2016. godine, i to u tri grada/opštine u Republici Srpskoj: Banjoj Luci, Prijedoru i Gradišci. Anketni list je bio vrlo jednostavan i sastojao se od 4 pitanja sa ponuđenim odgovorima.

Na prvo pitanje *“Da li nabavljate opremu na lizing?”* 12 direktora/menadžera je odgovorilo potvrdno, dok se u 18 preduzeća oprema nabavlja pomoću nekog drugog izvora finansiranja.

Na drugo pitanje *“Da li opremu nabavljate putem finansijskog ili operativnog lizinga?”*, svi direktori/menadžeri u čijim preduzećima se oprema nabavlja na lizing odgovorili su da se opredjeljuju za finansijski lizing (njih 12).

Na treće pitanje *“Da li ste upoznati sa osnovnim karakteristikama lizinga, njegovim prednostima i nedostacima?”*, 26 direktora/menadžera je odgovorilo potvrdno, dok njih 4 nije upoznato sa ovim načinom finansiranja.

Četvrto pitanje odnosilo se na donošenje odluke o finansiranju, a glasilo je *“Koji su presudni faktori za donošenje odluke o finansiranju u vašem preduzeću?”*. Rezultati ankete pokazuju da je u 17 preduzeća presudna cijena izvora finansiranja, a u 13 uslovi koje je potrebno ispuniti da bi se određena sredstva dobila.

Rezultati ankete pokazali su da se lizing (prvenstveno finansijski lizing) koristi u Republici Srpskoj kao oblik finansiranja osnovnih sredstava u preduzeću. Ipak, istraživanje je pokazalo da neki od direktora/menadžera nisu uopšte upoznati sa ovim načinom finansiranja, što je zaista lose. Takođe, istraživanje je pokazalo da je prilikom donošenja konačne odluke o finansiranju ipak presudna cijena izvora finansiranja, a nakon cijene i uslovi koje je potrebno ispuniti prilikom dobijanja sredstava za finansiranje.

5. ZAKLJUČAK

Iako je lizing posao na našim prostorima nastao prije svega nekoliko godina, veoma brzo se afirmisao i razvio. Za rad lizing kompanija u Republici Srpskoj nadležna je Agencija za bankarstvo Republike Srpske, a zakoni koji su relevantni za lizing poslove su Zakon o lizingu RS, Zakon o obligacionim odnosima, Zakon o porezu na dodatu vrijednost, Zakon o porezu na dobit, Međunarodni računovodstveni standard 17 – Lizing, kao i mnoga druga zakonska i podzakonska akta. Danas, na teritoriji Republike Srpske posluju četiri lizing kompanije, od kojih jedna ima sjedište na ovom prostoru, a tri kompanije ima sjedište u Federaciji BiH i preko svojih poslovnih jedinica posluju u Republici Srpskoj.

Positivni efekti razvoja lizing poslova mogu se posmatrati i sa mikroekonomskog i sa makroekonomskog nivoa. Na makroekonomskom nivou lizing

poslovi donose značajne koristi privrednim subjektima i stanovništvu, a na makroekonomskom nivou podstiču rast zaposlenosti i bruto društvenog proizvoda, jer je riječ o finansijskim poslovima sa visokom stopom rasta u savremenoj ekonomiji. Lizing kao oblik poslovnog finansiranja, svojim prednostima, bez obzira na rizike koji su prisutni, doprinosi stabilnosti ekonomije, rastu zaposlenosti i kontinuiranoj primjeni novih tehnologija.

Ekonomija Republike Srpske ne koristi u dovoljnoj mjeri ovaj oblik finansiranja, a preduzeća opremu uglavnom nabavljaju iz sredstava bankarskih kredita. Treba očekivati da će transakcije lizinga u narednim godinama imati daleko veći obim, a posebno mjereno ostvarenim učešćem u ukupnim investicijama. Da bi se to ostvarilo, potrebno je edukovati direktore i menadžere preduzeća, ne samo o lizingu, kao specifičnom obliku finansiranja, već i o drugim izvorima sredstava, kako bi oni mogli da donesu najbolju poslovnu odluku prilikom nabavke sredstava.

6. LITERATURA:

1. Čavić, D., „Računovodstveno obuhvatanje nabavke osnovnih sredstava putem finansijskog lizinga“, *Škola biznisa*, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad
2. Erić, D., Beraha, I., Đuričin, S., Kecman, N., Jokšić, B., „Finansiranje malih i srednjih preduzeća u Srbiji“, *Privredna komora Srbije*, Beograd, 2012.
3. Izvještaj o stanju u bankarskom sistemu Republike Srpske za period 01.01.2015. – 31.12.2015., *Agencija za bankarstvo Republike Srpske*, Banja Luka, 2016.
4. Jović, Z., „Menadžment finansijskih institucija“, *Univerzitet Singidunum*, Beograd, 2008.
5. Jović, Z.: „Značaj razvoja parabankarskih i nekreditnih poslova na finansijskom tržištu Srbije“, *Singidunum revija* Vol. 5 / No. 1, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010.
6. Mikerević, D., „Finansijski menadžment“, *Ekonomski fakultet i Finrar*, Banja Luka, 2009. MRS 17 – Lizing
7. Panić, D., „Poreski i računovodstveni aspekt finansijskog i operativnog lizinga“, *Financing*, broj 04/11, *Savez računovođa i revizora Republike Srpske*, 2011.
8. Pravilnik o primjeni Zakona o porezu na dobit, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 129/06
9. Službeni glasnik Republike Srpske, broj 17/93, 3/96, 30/03 i 74/04
10. Stakić, B i Stamatović, M., „Finansijski lizing i lizing“, *Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje*, Beograd, 2003.
11. Stojanović, R., „Finansijsko izvještavanje – priručnik“, *Savez računovođa i revizora Srbije*, Beograd, 2007.
12. Zakon o lizingu Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 70/07.
13. Zakon o porezu na dobit, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 91/06
14. Zakon o porezu na dodatu vrijednost BiH, „Službeni glasnik BiH“, broj 09/05, 35/05 i 100/08
15. www.cbbh.ba

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

657(082)
658(082)

НАУЧНИ скуп "Примјена рачуноводства и ревизије у савременим условима пословања" (2016 ; Бања Лука)

Zbornik radova / Naučni skup "Primjena računovodstva i revizije u savremenim uslovima poslovanja", 28. maj 2016. godine, Banja Luka = Conference Proceedings / Scientific Conference "Application of Accounting and Auditing in Modern Business Conditions" ; [urednici zbornika / Editors in chief Vanja Šušnjar Čanković, Zorana Agić]. - Banja Luka : Besjeda : Banja Luka College, 2016 (Banja Luka : Grafid). - 122 str. : graf. prikazi, tabele ; 23 cm

Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svako poglavlje. - Abstract.

ISBN 978-99938-1-281-4 (Besjeda)

COBISS.RS-ID 5856280